

მშვიდობის, დემოკრატიისა და განვითარების
კავკასიური ინსტიტუტი

ლიბერალიზმი დემოკრატიის წინააღმდეგ

ვიოცნებოთ კარგ პინოჩეტზე
თუ შევეგუოთ უხარისხო დემოკრატიას?

თბილისი
2001

სერიის რედაქტორი ვია ნოდია

რედაქტორი ზეინაბ სარაძე

გამოცემულია ფონდ ქორდეიდის (ნიდერლანდები) დახმარებით

© შშვიდობის, დემოკრატიისა და განვითარების კავკასიური ინსტიტუტი, 2001

*Liberalism against Democracy.
Dreaming of a Good Pinochet or Accepting a Defective
Democracy – G. Nodia (ed.)*

ISBN 99928-37-61-6

© Caucasian Institute for Peace, Democracy and Development, 2001

Published with support of CordAid, the Netherlands

გამომცემელი – შშვიდობის, დემოკრატიისა და განვითარების კავკასიური
ინსტიტუტი

თბილისი, მერაბ ალექსიძის 1, ტელ. 334081, ფაქსი 334163

შინაარსი

შესავალი	5
ზურაბ ჭიაბერაშვილი. წინ, ილია ჭავჭავაძისაკენ!	7
მიხეილ გოგატიშვილი. თანამედროვე ლიბერალური იდეა პოლიტიკური ყოფიერების გაუკუღმართებულ კელში	15
რამაზ საყვარელიძე. საქართველო 2000: გვინდა თუ არა დემოკრატია?	25
მარინა მუსხელიშვილი. ლიბერალური ავტოკრატია თუ პარტიკულარისტული დიქტატურა?	28
დისკუსია: პაატა გურგენიძე, ივლიანე ხაინდრავა, გოგი ლორთქიფანიძე, ნოდარ ლაღარია, ემზარ ჯგერენაია, ნინო ღურგლიშვილი	33
დანართი	47
ფარიდ ზაქარია. არალიბერალური დემოკრატიის აღზევება	47
Summary	68

დისკუსიები კავკასიურ ინსტიტუტში:

1. როგორი ქვეყანა ვართ ამ არჩევნების შემდეგ
1999 წლის 31 ოქტომბრის პარლამენტის არჩევნები საქართველოში და ქართული დემოკრატია
2. ეკლესია, სახელმწიფო და რელიგიური უმცირესობები საქართველოში:
გვემუქრება თუ არა რელიგიური ფუნდამენტალიზმის საფრთხე?
3. პოლიტიკური პრაგმატიზმი თუ პოლიტიკური იდეალიზმი?
უნიდაგო მეოცნებეები ოპორტუნიზმის ჭაობში
4. ქართული სუფრა და სამოქალაქო საზოგადოება
5. გვინდა თუ არა პრეზიდენტი შევარდნაძის შემდეგ?
საპრეზიდენტო და საპარლამენტო მმართველობის ავ-კარგი საქართველოში
6. ლიბერალიზმი დემოკრატიის წინააღმდეგ
ვიოცნებოთ კარგ პინოჩეტზე თუ შევევოთ უხარისხო დემოკრატას?

წინათქმა

გავლენიანი ამერიკული ჟურნალის Foreign Affairs-ის 1997 წლის ნოემბერ-დეკემბრის ნომერში დაიბეჭდა მანამდე უცნობი მკვლევარის ფარიდ ზაქარიას სტატია „არალიბერალური დემოკრატიის აღზევა“. ავტორი წუხილს გამოთქვამს იმის გამო, რომ მსოფლიოში დემოკრატიის არნახულმა გავრცელებამ, რომელმაც თავდაპირველად საყოველთაო ოპტიმიზმი გამოიწვია, სინამდვილეში მეტად უხარისხო დემოკრატიების მომრავლებამდე მიგვიყვანა. ადრინდელი დიქტატურები შეცვალა ქვეყნებმა, სადაც ტარდება არჩევნები, მეტ-ნაკლებად დაცულია დემოკრატიის ფორმალური წესები, მაგრამ ამ არჩევნების შედეგად სათავეში მოსული ლიდერები პრაქტიკაში არ იცავენ ძალაუფლების კონსტიტუციურ საზღვრებს და პატივს არ სცემენ ადამიანის უფლებებს. ზაქარიას რეკომენდაცია უაღრესად საკამათო, ლამის სკანდალური იყო: დასავლეთმა უპირობოდ მხარი არ უნდა დაუჭიროს საარჩევნო დემოკრატიის გავრცელებას. ზოგიერთ შემთხვევაში უპირატესობა შეიძლება მიენიჭოს არადემოკრატიულ რეჟიმს, რომელიც იცავს ლიბერალურ ღირებულებებს: პატივს სცემს კონსტიტუციას, უმცირესობათა უფლებებს, კერძო საკუთრებას და ა. შ., ხოლო სრულფასოვანი საარჩევნო დემოკრატიის შემოღება იმ დროისთვის გადაიდოს, როდესაც საზოგადოების ფართო ფენები ამისთვის მომწიფდება. ნიმუშად აქ მიჩნეულია ინგლისი, სადაც ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნეში მოსახლეობის მეტად მცირე ნაწილს ჰქონდა ხმის უფლება, სამაგიეროდ იცებოდა კონსტიტუციური ლიბერალიზმის პრინციპები.

სტატიამ ცხარე დისკუსია გამოიწვია დასავლეთში. მაგრამ თუ დასავლეთის ქვეყნებისთვის ეს საკითხი უფრო თეორიული ხასიათისაა და მხოლოდ საგარეო პოლიტიკის ზოგიერთ ასპექტთან მოდის შეხებაში, საქართველოსთვის – და მისი მსგავსი ქვეყნებისთვის – მას უაღრესად აქტუალური მნიშვნელობა აქვს იმასთან დაკავშირებით, თუ როგორ პოლიტიკურ არჩევანს გავაკეთებთ დღევანდლობის საკვანძო საკითხებში. ბოლო ხანებში ჩვენს განათლებულ ელიტებსაც დაეტყო აშკარა დაბნეულობა დემოკრატიის თვით პრინციპის მიმართ. ერთის მხრივ, გამოითქმის აღმუთლება იმის გამო, რომ დემოკრატია არასაკმარისია, კერძოდ, სამართლიანად არ ტარდება არჩევნები, არჩევითობის პრინციპი საკმარისად არ ტარდება ადგილობრივი ხელისუფლების დონეზე და ა. შ. მაგრამ მეორეს მხრივ, იმავე ადამიანებს ეშინიათ ხალხისა, რომელიც „ბნელია“, რომელსაც არა აქვს გათავისებული ლიბერალურ-დემოკრატიული ღირებულებები და უფრო ბასილ მკალავიშვილს ან ოდნავ ნაკლებ კომიკურ მოფამისტო ან მოკომუნისტო ლიდერს გაჰყვება, ვიდრე თანამედროვე ჰუმანური იდეების მატარებელ და რაციონალურად

მოაზროვნე დემოკრატს (სწორედ ამ შიშზეა აგებული ზაქარიას სტატიაც). მაგრამ თუ „ხალხი ბნელია“, მაშინ იქნებ სულ არ გვინდა ეს არჩევნები, ანდა – თუ დასავლეთი მაინცდამაინც მოგვთხოვს მათ ჩატარებას – ზოგიერთ სიტუაციაში იქნებ გაყალბება სჯობს, რათა „ბნელმა“ ამომრჩეველმა ვერ შეძლოს შესაბამისი ლიდერების ამორჩევა? რაკი წესიერი და დალაგებული დემოკრატია მაინც არ გამოდის („მისთვის მზად არა ვართ“), იქნებ, საუკეთესო გამოსავალია განათლებული დიქტატორი, რომელიც „მოგვამზადებს“ დემოკრატიისათვის იმით, რომ ააწყოფს საბაზრო ეკონომიკას, მიგვაჩვენებს კანონმორჩილებას, არ მოერიდება მკალავიშვილისთანა ფანატიკოსების მხრიდან ძალადობის აღაგება და ა. შ.? ასეთი იდეების მომხრეებს უყვართ ჩილელი დიქტატორის, აუგუსტო პინოჩეტის მაგალითის მოშველიება. ჩვენც ხომ არ უნდა ველოდოთ ჩვენს პინოჩეტს, და თუ ასეა, კონკრეტულად საიდან უნდა მოვიდეს იგი?

მშვიდობის, დემოკრატიისა და განვითარების კავკასიურმა ინსტიტუტმა ადრე გამოაქვეყნა ფარიდ ზაქარიას სტატიის ქართული თარგმანი ალმანახ „საზოგადოება და პოლიტიკის“ მესამე კრებულში. 2000 წლის 25 ნოემბერს ინსტიტუტმა მოაწყო საჯარო დისკუსია იმაზე, თუ როგორ შეიძლება მიუდგეს ამ სტატიაში გამოთქმული იდეები საქართველოს რეალობას. წინამდებარე გამოცემა ამ დისკუსიის მასალებზეა აგებული ჩვენთვის ტრადიციული წესით: მომხსენებლებს და დისკუსიაში გამომსვლელებს ეთხოვათ, წერილობით წარმოედგინათ თავიანთი მოსაზრებები, და დაისტამბა დისკუსიის იმ მონაწილეთა შეხედულებები, ვინც ამ წინადადებას გამოეხმაურა. რაკი „საზოგადოება და პოლიტიკის“ აღნიშნული გამოცემა მეტად მცირე ტირაჟით გამოვიდა, ამ ბროშურაში ხელახლა შევიტანეთ ზაქარიას სტატიის ქართული ტექსტიც.

საჯარო დისკუსიის ორგანიზაცია და ამ ბროშურის დასტამბვა მოხდა ჰოლანდიური ფონდის CordAid-ის მიერ მშვიდობის, დემოკრატიისა და განვითარების კავკასიური ინსტიტუტისადმი გამოყოფილი გრანტის ფარგლებში. კავკასიური ინსტიტუტი მადლობას უხდის დონორს და დისკუსიის ყველა მონაწილეს.

წინ, ილია ჭავჭავაძისაკენ!

პირველი კითხვები, რომელიც ფარიდ ზაქარიას სტატიამ აღძრა ჩემში, უფრო მეთოდოლოგიური ხასიათისაა:

რატომ სვამენ ფარიდ ზაქარია და, ზოგადად, დასავლელი მეცნიერები ამგვარ კითხვებს?

რა აწუხებს ფარიდ ზაქარიას და მის კვალად მთელ დასავლეთს – როგორ იცხოვრებს კონკრეტული ადამიანი დანარჩენი მსოფლიოსაგან მოწყვეტილ საქართველოში თუ ის, რას დაეფუძნოს საქართველოში პოლიტიკური სისტემა, რათა საქართველომ, როგორც ქვეყანამ, მსოფლიოს სხვა ქვეყნებთან სტაბილური და პრობლემების არმემქმნელი თანამშრომლობა შეძლოს?

რა უფრო მნიშვნელოვანია ამგვარი კვლევისათვის – საქართველოს მოქალაქის არსებობის შეუფერებლობა ზოგადადამიანური ცხოვრების წესებთან და პირობებთან თუ ის, რომ ამგვარ „დემოკრატიულ“ პირობებში მცხოვრები საქართველოს მოქალაქე პოტენციურ საფრთხეს წარმოადგენს ლიბერალურ ტრადიციაში აღზრდილი დასავლური სივრცის მცხოვრებისათვის?

ჩემთვის სრულიად ცხადია, რომ პასუხად ალტერნატივის ბოლო წევრის არჩევა საკმაოდ „კომიკურ“ – საქართველოსათვის ამ ბოლო დროს დამახასიათებელ – მასონურ დისკურსში ჩამაგდებს. თუ ვიტყვი, რომ დასავლეთს საქართველო და მისი მსგავსი ქვეყნები იმდენად აინტერესებს, რამდენადაც მათგან მომდინარე საფრთხის აცილება სურს, ან მათი საშუალებით საკუთარი გეოსტრატეგიული ინტერესების განხორციელება უნდა, მაშინ შეერთებული შტატების „მსოფლიო პოლიციელობის“ თეზისიც უნდა მივიღო.

იმის მიუხედავად, რომ ამ ბოლო თეზისს არ ვიღებ, მაინც უნდა გავხედო და განვაცხადო, რომ დასმული ალტერნატივებიდან მაინც ბოლო წევრს ვირჩევ. ფარიდ ზაქარიას თვალსაზრისი, რომ საერთაშორისო წესრიგის უზრუნველსაყოფად დასავლეთმა სტაბილური ავტოკრატია უნდა არჩიოს არასტაბილურ დემოკრატია, სწორედ იმაზე მიანიშნებს, თუ რა არის მნიშვნელოვანი საერთაშორისო წესრიგისათვის.

საქმე მხოლოდ ის კი არ არის, რომელი საერთაშორისო წესრიგია გამართლებული (თუკი ასეთი საერთოდ არსებობს), არამედ ის, თუ რა შემთხვევაში შეგვიძლია განვაცხადოთ: მართალია, ესა და ეს საერთაშორისო წესრიგი ძალადობის მეშვეობით არის დამყარებული, იგი მაინც იმსახურებს იმას, რომ ადამიანები მას ნებაყოფლობით შეეგუონ; ეს სიტყვები შეიძლება

იანოშ კიშის მიერ შედგენილი „თანამედროვე პოლიტიკური ფილოსოფიის ანთოლოგიის“ შესავალში ამოვიკითხოთ, ოღონდ, ადამიანთა შორის არსებულ „სოციალურ წესრიგზე“ გამოთქმული ეს შესანიშნავი სიტყვები მე სახელმწიფოთა შორის არსებულ „საერთაშორისო წესრიგზე“ გადამაქვს.

ალბათ, მეცნიერების განვითარების ადრეული ეტაპისათვის დამახასიათებელ „გამართლებად“ ჩამეთვლება ადამიანისთვის დამახასიათებელ თვისებათა საზოგადოებებზე ან სახელმწიფოებზე მიწერა. მაგრამ პასაჟი, რომელსაც ისევ იანოშ კიშის შესავლიდან მოვიტან, ძალიან ეხმიანება ჩვენს მიერ დასმული მეთოდოლოგიური კითხვების ალტერნატივებს:

„პოლიტიკური ფილოსოფია ზნეობის ფილოსოფიასთან არის გადაჯაჭვული: იგი ჭეშმარიტებისა და სიკეთის პრინციპებს ეძიებს. მეორე მხრივ, ზნეობის ფილოსოფიისაგან განსხვავებით, იგი ამ პრინციპებს პიროვნების ქცევაზე კი არ ავრცელებს, არამედ ზეპიროვნულ ინსტიტუტებზე, იძულებით დამკვიდრებულ წესებზე, კონვენციონალურ ნორმებსა და ტრადიციებზე. იგი იმ კითხვას კი არ სვამს, თუ როგორ უნდა ვიცხოვროთ და ვიმოქმედოთ ცალ-ცალკე, არამედ იმას, თუ რომელი ინსტიტუტები უნდა მივიღოთ საიმისოდ, რომ ჩვენი ქცევისა და ცხოვრების კოორდინაცია შევძლოთ“.

როგორც ამ პასაჟიდან ჩანს, ფარიდ ზაქარიას სტატიის პათოსი ზუსტად ჯდება დასავლური პოლიტიკური ფილოსოფიის დისკურსში. ზაქარიას სტატიის მთავარი კითხვა საბოლოოდ ხომ ასე ფორმულირდება: რა მივიღოთ უფრო ძირითად პრინციპად – ლიბერალიზმი თუ დემოკრატია – რათა საერთაშორისო საზოგადოებრიობამ საკუთარი ქცევისა და ცხოვრების კოორდინაცია შეძლოს?

საკითხის ამგვარ დასმაში უნდა დავინახოთ მსოფლიოს ჰომოგენურ სივრცედ ჩამოყალიბების სურვილი. და ეს სურვილი მომდინარეობს დასავლეთიდან ისევე, როგორც მომდინარეობს დასავლეთიდან „ქცევისა და ცხოვრების მაკოორდინირებელი პოლიტიკური ინსტიტუტები“ ანდა ლიბერალიზმისა თუ დემოკრატიის საფუძვლადმდებარე ტრადიციები.

პრობლემა, რომელსაც ფარიდ ზაქარია სვამს, არ დაისმებოდა, მსოფლიო რომ იმ საყოველთაო გათიშულობისა და უმეცრების პირობებში დარჩენილიყო, როცა ლიბერალიზმისა თუ დემოკრატიის (თუ ორივესი ერთად) საფუძველთა საფუძველი – მაგნა კარტა – იქნა მიღებული. იქნებ სხვა ქვეყნის დემოკრატიულად თუ ლიბერალურად მოწყობაზე ზრუნვაში ჰეგემონურობისაგან მისწრაფება უნდა დავინახოთ და მერე შეიძლება ისიც „ვადიაროთ“, რომ მსოფლიოს მასონთა დიდი ლოჟა მართავს თავისი წესებისა და კანონების შესაბამისად.

„მსოფლიოს ჰომოგენურ სივრცედ ქცევისაკენ“ თუ „დასავლეთის მსოფლიო ჰეგემონად ყოფნისაკენ“ მისწრაფებებში ასევე ძველთაძველი დასავლუ-

რი ტრადიცია ჩანს. აქ ფისტეს სიტყვები უნდა გავისხენოთ: „აიძულო ადამიანები, შექმნან მმართველობის სწორი ფორმა და იძულებით დააკანონონ ადამიანთა უფლებები, არის თითოეული ადამიანის, რომელსაც საამისოდ ძალაუფლებაც ყოფნის და გონებრივი უნარებიც, არა მხოლოდ უფლება, არამედ წმიდათაწმიდა მოვალეობაც“ (ციტირებას ვახდენ ისაია ბერლინის სტატიიდან „ორი თვალსაზრისი თავისუფლებაზე“).

სი-ენ-ენ-ის მესვეურთ უთუოდ ძალაუფლებაც ჰყოფნით და გონებრივი უნარებიც, რომ უდაბნოში ჩაკარგული პატარა სოფლის ხელების ფონზე მსოფლიო ვენებათაღელვისაგან მოწყვეტილმა უბრალო მუსლიმანმა დამტვრეული ინგლისურით გვითხრას თანამედროვეობის ერთ-ერთი ღოზუნგი – „ადამიანი ინფორმაციის გარეშე არაფერია“.

ფისტეს სიტყვების საერთაშორისო ასპარეზზე გადატანა გვიბიძგებს, ვისაუბროთ არა მხოლოდ პინოჩეტზე ერთი ქვეყნის შიგნით, არამედ ვილაპარაკოთ პინოჩეტზე ქვეყნებს შორისაც. საბოლოოდ კი, თუ ამ პრობლემას უფრო ფართო კონტექსტში განვიხილავთ, შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ ყველა პრობლემათა საფუძველი გლობალიზაციის საოცრად დაჩქარებულ ტემპებსა და იმ უთანასწორობაშია, რასაც გლობალიზაციის პროცესი სხვადასხვა ქვეყანას შორის წარმოშობს.

საქართველომ, ერთი მხრივ, თავის შიგნით უნდა გამოიმუშაოს ის ლიბერალური ღირებულებები, რის გამომუშავებასაც ევროპამ საუკუნეები მოანდომა, და, მეორე მხრივ, გარეთ ისე უნდა მოექცეს, როგორც ეს ლიბერალური ტრადიციის მქონე ქვეყნების დომინანტობით არის დადგენილი. ჯერ ერთი, ჩვენ არავინ გვაცდის, რომ ღირებულებები ჩვენ ჩვენივე შინაგანი განვითარებით დავიდგინოთ. რომც გვაცადონ, უკვე შეუძლებელია, სი-ენ-ენ-ისა და ინტერნეტის სივრციდან „ამოხტე“ და სადმე შუასაუკუნებრივ ციხე-სიმაგრეში გამოიკეტო თვითრეფლექსიისა და დამოუკიდებელი აზროვნებისათვის.

თუ ცოდნის თეორიაში ცნობილ ოტო ნიორატიუსეულ „გემის ხატს“ გამოვიყენებთ, ჩვენ ვგავართ მეზღვაურებს, რომლებიც იძულებულნი არიან ღია ზღვაში მოახდინონ თავიანთი გემის რეკონსტრუქცია, მაგრამ ვერასოდეს შეძლებენ, რეკონსტრუქცია პირდაპირ გემის ძირიდან დაიწყონ. ამ ხატის მიხედვით, გემის ნებისმიერი ნაწილის შეცვლა შეიძლება, თუ არის ნაწილი, რომელზეც შეიძლება დავდგეთ (რა დასაყრდენი გვაქვს ჩვენი საზოგადოების მენტალობის სხვადასხვა ნაწილის გამოსაცვლელად, ეს ცალკე საუბრის თემაა. ზ.ჭ.).

აქ უნდა გავისხენოთ, რომ საქართველოში თავისი ვიზიტის დროს ნატოს გენერალურმა მდივანმა, ხავერდ სოლანამ წარმოთქვა მნიშვნელოვანი ფრაზა: დასავლეთი დაინტერესებულია, რომ ვითარება კავკასიაში პროგნოზირებადი იყოს.

საქმე ისაა, რომ დასავლეთში არსებული ვითარება პროგნოზირებადია, მაგრამ ამ პროგნოზირებადობას უზრუნველყოფს ლიბერალიზმის ტრადიციამ და მყარებული პოლიტიკური სისტემა. საქართველოს მსგავს ქვეყნებში, სადაც ლიბერალიზმის ტრადიცია არ არსებობს, მხოლოდ ელექტორალური დემოკრატია ყველაზე უფრო არაპროგნოზირებად სიტუაციას ქმნის: თუ არჩევნებს მართლაც დემოკრატიულად და სამართლიანად ჩაატარებ, შესაძლოა ხელისუფლებაში წინა მთავრობაზე გაცილებით ნაკლები ლიბერალები ან სულაც ანტილიბერალები მოვიდნენ.

ამიტომ ფარიდ ზაქარია სრულიად გულწრფელია, როცა დასაშვებად მიიჩნევს წინდაწინ იმის გათვლას, რაც შეიძლება უბრალო ელექტორალიზმს დაუგეგმავად მოჰყვეს ანუ – რაღა დემოკრატიული არჩევნების შედეგად მოსულ ავტორიტარს ველოლიაოთ, როცა შეიძლება დავთმოდეთ დემოკრატია, ხოლო სანაცვლოდ მივიღოთ მეტ-ნაკლებად მართვადი და ლიბერალიზმისაკენ რაღაცნაირად მიმართული ავტორიტარი.

„ბევრი დასავლური მთავრობა და მეცნიერი ხელს უწყობს ძლიერი და ცენტრალიზებული სახელმწიფოების შექმნას მესამე სამყაროში“, – ამბობს ფარიდ ზაქარია. საწყის ეტაპზე ეს ბრალდება საქართველოში „შევკრონისა“ თუ „ბრითიმ პეტროლიუმ-ამოკოს“ მისამართით გაისმოდა, რომ მათთვის მთავარია მოგება და არა ის, როგორი რეჟიმი აქვთ ელჟარდ შევარდნაძეს ან ჰეიდარ ალიევს. ახლა კრიტიკის ობიექტი ზოგადად დასავლეთი ხდება.

აქ კიდევ ერთ გარემოებას უნდა მივაქციოთ ყურადღება. დასავლეთში იმავე ალტერნატივის დასმა, რასაც ფარიდ ზაქარია განვითარებადი სამყაროსათვის თუ გარდამავალი ქვეყნებისათვის გვთავაზობს, უკვე უაზრობად გამოიყურება. ჰაიდერისა და ავსტრიული დემოკრატიული არჩევნების ირგვლივ განვითარებული მოვლენების მსგავსი ისტორიები ფრაგმენტულადღა თუ შეგვახსენებს ლიბერალური დემოკრატიის დილემებს. ისინი, უპირველესად, ერი-სახელმწიფოს (Nation-state) გაუჩინარებას უფრო დაადასტურებენ, ვიდრე ერი-სახელმწიფოს „თავის უფლებებში“ აღდგენას მოახერხებენ.

როდესაც დასავლეთში ერი-სახელმწიფოს გაუჩინარების შესახებ ვსაუბრობთ, არ უნდა დაგვაიწყდეს, რომ იქ წესრიგის სხვა მექანიზმები – საერთაშორისო სამართლი, საერთაშორისო ინსტიტუტები, საერთაშორისო კორპორაციები – დაფუძნდა და არსებობს. უფრო სწორად, კანონის უზენაესობის ტრადიციამ იქ ადამიანთაშორის ურთიერთობებიდან სახელმწიფოთაშორის ურთიერთობებში აინაცვლა.

იქიდან, რაც უკვე ვთქვით, ერთი რამ გამომდინარეობს: იმისათვის, რომ გლობალიზაციის პროცესს ფეხი აუწყოთ და ლიბერალური ტრადიციების მქონე დემოკრატიები ჩვენი არაპროგნოზირებადობით არ დავაფრთხოთ, გან-

ვითარების რაღაც ეტაპები ან უნდა გამოვტოვოთ ან ხელოვნურად გავიაროთ. თუ ზაქარიას ლოგიკას გავყვებით, მათ, ვინც ერი-სახელმწიფოდ ჩამოყალიბების ეტაპი გამოტოვა, კეთილი ინებოს და ერი-კორპორაციად (Nation-corporation) გაფორმდეს.

რას ნიშნავს ერი-კორპორაცია?

თუ რომელიმე საზოგადოებას ერთ ავტორიტარს ვანდობთ, რათა მან, დემოკრატიის (ან სხვა ლოგიკით, პოლიტიკური თავისუფლებების) უგულვებელყოფით **დროის მცირე მონაკვეთში** დაამკვიდროს ლიბერალიზმი (ან სხვა ლოგიკით, ეკონომიკური თავისუფლებები), ჩვენ იმპლიციტურად ვთანხმდებით ერი-კორპორაციის მოდელს.

საქართველოს შემთხვევაში ეს მოდელი ნიშნავს, რომ ედუარდ შევარდნაძე ქვეყნის პრეზიდენტი კი არა, დიდი კორპორაციის „საქართველოს“ აღმასრულებელი დირექტორია, პარლამენტი – კორპორაციის სამეთვალყურეო საბჭო, ხოლო ამომრჩეველი – კორპორაციის დაქირავებული თანამშრომელი. მაშინ ხელისუფლების წინააღმდეგ ყოველი გამოსვლა პროფკავშირულ გავიცვად უნდა მოვანთლოთ, ხოლო საზოგადოებაში წესრიგის უზრუნველსაყოფად შექმნილი პოლიცია – კორპორაციის მესაკუთრეთა ვიწრო წრის უსაფრთხოების გარანტიად.

„ბოლო 200 წლის განმავლობაში დემოკრატიზებადი ქვეყნები გაცილებით ხშირად იყენებდნენ ომს, ვიდრე სტაბილური ავტოკრატიები ან ლიბერალური დემოკრატიები“, – პოლიტოლოგების, ჯეკ სნაიდერისა და ედვარდ მანსფილდის, თვალსაზრისს იზიარებს ფარიდ ზაქარიაც. ეს ამყარებს ჩემს აზრს, რომ სტაბილური ავტოკრატია უნდა განვიხილოთ როგორც საკუთარ მოგებაზე ორიენტირებული ოლიგარქიის ერი-კორპორაცია და არა როგორც საზოგადოებრივ კეთილდღეობაზე ორიენტირებული ერი-სახელმწიფო.

რაც უნდა კომიკური ჩანდეს ჩვენი ამგვარი ტერმინოლოგიური ინოვაცია, ასე ტრანსფორმირებული ჩვენი მეტყველება სრულად ინახავს იმ კანონზომიერებს, რაც საქართველოსა და მის მსგავს ქვეყნებს ახასიათებს. მაგრამ აქ ყველაზე მნიშვნელოვანი ჩვენი არჩევანია – რა გვინდა ვიყოთ: ერი-სახელმწიფო თუ ერი-კორპორაცია?

პარადოქსი სწორედ ისაა, რომ ერზე (და არა ერი-სახელმწიფოზე) მჭმუნვარე პატრიოტები, თუ მათ სურთ, რომ საქართველო რაც შეიძლება მალე გავიდეს დიდ საერთაშორისო ორბიტაზე და ძლიერი ქვეყნის სახელიც დაიგდოს, ერი-კორპორაციის მოდელს უნდა მიემხრონ. ხომ ფაქტია, რომ ჩვენ, ერი-სახელმწიფოზე მეოცნებე „მასონები“ დემოკრატიულ ღირებულებებსა და ადამიანის უფლებებზე ძახილით დროს არ ვაკარგვინებდეთ, კორპორაცია „საქართველოს“ აღმასრულებელი დირექტორი გაცილებით მალე შეძლებდა კორპორაციის კრიზისიდან გამოყვანას?

აქ უნდა გავიმეორო ჩემი საყვარელი თეზა იმის შესახებ, რომ საქართველოსა და, ზოგადად, ნაკლული დემოკრატიის ქვეყნებში „პრობლემებს“ ჩვენი მსგავსი ის 200-300 ადამიანი ქმნის, რომელმაც ოდესღაც და როგორღაც საკუთარი იდენტიფიკაცია დასავლურ ლიბერალურ ღირებულებებთან მოახდინა (აშშ-ის ნაცვლად ინდოეთში რომ ეცხოვრა, თავად ფარიდ ზაქარია ანალოგიურ „პრობლემურ ჯგუფში“ მოხვდებოდა). რომ არა ეს ადამიანები, კორპორაციის მფლობელები და კორპორაციის თანამშრომლები ერთი-ორი სისხლიანი აქციის შემდეგ ადვილად შეთანხმდებოდნენ ელექტროენერგიის მიწოდების ზუსტ გრაფიკსა და საარსებო მინიმუმის დროულ დაორიგებაზე ხელფასისა თუ პენსიის სახით.

მართლაც, საქართველოში რომ ყველა ინტერეს-ჯგუფი ერთ ენაზე მეტყველებდეს (ვთქვათ, ჩვენც კახა თარგამაძის მსგავსად ვაზროვნებდეთ და ვმეტყველებდეთ), ბევრი პრობლემა მოიხსნებოდა. მაგრამ პრობლემა ისაა, რომ ჩვენ გვინდა, კახა თარგამაძე ჩვენსავით მეტყველებდეს. უფრო მეტიც, მე მხოლოდ ახლახან დავიჭირე ჩემი თავი ჩემივე აზროვნების მეთოდოლოგიურ შეცდომაში. როცა გონებაში ხელისუფლების საწინააღმდეგო ფრაზებსა თუ არგუმენტებს ვიგონებ, კონტრარგუმენტებს კახა თარგამაძის ან შევარდნაძის დისკურსში კი არ ვიპოვებ, არამედ ჩემს არგუმენტებს ჩემსავე კონტრარგუმენტებს ვუპირისპირებ, რითაც აბსოლუტურად ვწყდება რეალობას.

როდესაც ამაზე ვფიქრობდი, გამახსენდა როულსის „საწყისი სიტუაციის სამართლიანობა“ და მისი იდეა „უმეცრების საბურველის“ შესახებ, რაც საზოგადოებრივი შეთანხმების მონაწილეთა ცოდნაზე დაწესებულ საინფორმაციო შეზღუდვებს გულისხმობს. რაც არ ეცოდინებათ საწყის პოზიციაში მყოფ მხარეებს, ის, ბუნებრივია, ვერ მოახდენს გავლენას მხარეთა გადაწყვეტილებაზე. ამრიგად, სვალდებულოა, მხარეებმა რაც შეიძლება ცოტა რამ იცოდნენ საწყის პოზიციაში, ხოლო სამართლიანობის პრინციპები (რაც უნდა დაედოს საფუძვლად საზოგადოებას – ზ.ჭ.) სპონტანურად მიღებული ის წესები იქნება, რომელზეც შეთანხმდებიან უმეცრების საბურველში გახვეული მხარეები.

უმეცრების საბურველი მხარეებს აბსოლუტურად ერთმანეთის მსგავს სუბიექტებად აქცევს (ტოტალიტარიზმის იდეალი – ზ.ჭ.) იმ თვალსაზრისით, რომ ყველა მათგანს აბსოლუტურად მსგავსი ინტერესები აქვს (რადგან მათ ერთი და იგივე ცოდნა აქვთ საკუთარი თავისა და სამყაროს შესახებ). აქედან გამომდინარე, თუკი ჩვენ შევძლებთ დავასაბუთოთ, რომ „უმეცრების საბურველში“ გახვეული ინდივიდი ნამდვილად ირჩევს მისთვის მაქსიმალურად სარგებლის მომტან პრინციპებს, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ სხვა ინდივიდები ზუსტად იმავე პრინციპებს აირჩევენ. მაშინ საკმარისი ყოფილა,

მხოლოდ ერთმა ინდივიდმა (ცუდმა სტალინმა ან კარგმა პინოჩეტმა – ზ.ჭ.) მიიღოს გადაწყვეტილება ყველა სხვა ადამიანის მაგივრად.

და მართლაც, როდესაც პრობლემების წარმოშობის მიზეზად 200-300 (ან სასრული რაოდენობის) ადამიანს ასახელებ, სწორედ აქ ჩნდება 1937 წლის ბუნებრივი მოთხოვნილება, რადგან ტექნიკურად ადვილია, „მოსნა“ პრობლემების წარმოშობის წყარო. რა იქნება საბოლოო მიზანი – ქვეყნის მოდერნიზაცია (როგორც ამას სტალინს მიაწერენ) თუ ქვეყნის ლიბერალიზაცია (რასაც დამსახურებად უთვლიან აუგუსტო პინოჩეტს) – ამას მნიშვნელობა არც აქვს.

მაგრამ ახლა ჩემთვის ერთი ფუნდამენტური კითხვა ჩნდება – აუცილებლობით აპირობებს თუ არა პოლიტიკური თავისუფლებების დროებით უგულებელყოფის სარჯზე მიღწეული ეკონომიკური თავისუფლება იმგვარი საზოგადოების ჩამოყალიბებას, რომელიც პოლიტიკური შეზღუდვების მოხსნის შემდეგ უმტკივნეულოდ იღებს პოლიტიკურ თავისუფლებას და არსებობას ისევე განაგრძობს, როგორც საუკუნეთა განმავლობაში ჩამოყალიბებული ლიბერალური დემოკრატია?

ანუ რა მექანიზმით უნდა მოხდეს ერი-კორპორაციის მოდელში არსებული საზოგადოების ნორმალურ საზოგადოებად გარდასახვა? მით უმეტეს, რომ საქართველოში დღეს არსებული ავტორიტარის ლიბერალური ღირებულებებისადმი ერთგულება საკმაო ეჭვს იწვევს?

მიმაჩნია, რომ ჩვენთვის კარგ პინოჩეტზე ოცნება უკვე დაგვიანებულია. უფრო მეტიც, იმ ოცნებებს, რასაც ტრადიციულად კარგ პინოჩეტს უკავშირებენ, ჩვენ 1992 წლის 7 მარტს ეღუარდ შევარდნაძეს მივაწერდით. მაგრამ ჩვენში პინოჩეტი არ შედგა, რადგან, როგორც ყოველივე ქართულის განმაქიქებლები იტყვიან, ეს არშედეგობის ქვეყანაა. ჩემი აზრით, სწორედ ამ დისკუსიაში მონაწილე ხალხი განასახიერებს იმ 200-300 კაცს, ვის გამოც შევარდნაძისაგან პინოჩეტი არ გამოვიდა. მაგრამ პარადოქსი ისაა, რომ ჩვენში დემოკრატიის არშედეგობის, ანუ უხარისხო დემოკრატიის არსებობის მიზეზიც ისევ და ისევ ეს 200-300 ადამიანია, ვისი არასაკმარისი უნარებისა და ძალისხმევის გამო საქართველოში ლიბერალური ღირებულებების სათანადოდ განმარტება, ხალხამდე მიტანა ან ხალხშივე დაბადება არ მოხერხდა.

ამიტომ დისკუსიის ქვეკითხვაზე – ვიოცნებობთ კარგ პინოჩეტზე თუ შევეგუოთ უხარისხო დემოკრატიას? – პასუხი ასეთი შეიძლება იყოს: ა) ჩვენ უკვე ვიოცნებეთ კარგ პინოჩეტზე და მივიღეთ ცუდი პინოჩეტი, ბ) ჩვენ უკვე შევეგუეთ უხარისხო დემოკრატიას.

ეს პესიმისტური დასასრული რომ თავიდან ავიცილოთ, ახლა კიდევ ერთი კითხვა უნდა დაესვათ: ვინ არიან კარგ პინოჩეტზე მეოცნებენი?

კარგ პინოჩეტზე რადიკალები ოცნებობენ. ამ კონტექსტში „რადიკალი“ იმ ადამიანის ტიპია, რომელსაც საკუთარ სიცოცხლეშივე სურს მოესწროს საკუთარი საზოგადოების, საკუთარი ოჯახის, საკუთარი თავის კეთილდღეობას. პინოჩეტი იდეალია მათთვის, ვისაც არ ჰყოფნის მოთმინება, ქვეყნის კეთილდღეობა ნელ-ნელა, ნაბიჯ-ნაბიჯ აშენოს, ვისაც სურს, **დროის მცირე მონაკვეთში** დაამკვიდროს ის, რის მოპოვებასაც მართლაც დიდი დრო სჭირდება.

ჩვენი ისტორია კი სრულიად სხვა, საპირისპირო მაგალითის გეთავაზობს ილია ჭავჭავაძის სახით. ილია ჭავჭავაძე **რადიკალი** იყო **მოკლევადიან პერსპექტივაში**, რაც თანამედროვეებზე და თანამედროვეობაზე შეუბრალებელ თავდასხმებში გამოიხატებოდა. მაგრამ **გრძელვადიან პერსპექტივაში**, ქვეყნის დამოუკიდებლობისა და სრულფასოვან სახელმწიფოდ ჩამოყალიბების თვალსაზრისით, იგი **ზომიერი** იყო, რადგან პირველ ეტაპზე მხოლოდ ავტონომიას ითხოვდა რუსეთის ფედერაციაში. ილია განსახიერებს ადამიანს, რომელმაც იცის, რომ თავად, საკუთარ სიცოცხლეში, შეიძლება ვერ მოესწროს ქვეყნის კეთილდღეობას, მაგრამ ყველაფერს აკეთებს იმისათვის, რომ ოდესღაც რეალურად კეთილდღეობას უკვე ღლეს მყარი ფუნდამენტი შეუქმნას.

ჩვენ რადიკალები ვართ გრძელვადიან პერსპექტივაში, რადგან ღლესვე გვინდა დემოკრატია და ლიბერალიზმი. მაგრამ ზოგიერთი კონფორმისტები ვართ მოკლევადიან პერსპექტივაში, როცა არ გვყოფნის გამბედაობა, სიმართლე პირში ვუთხრათ ჩვენსავე თანამედროვეებს ან, უფრო სწორად, ჩვენსავე თავს. ამ გაუბედაობის კომპენსაციას კი პინოჩეტზე ოცნების მეშვეობით ვცდილობთ, რადგან გვგონია, რომ ჩვენს მიერ დაკარგულ დროს პინოჩეტის მოკლევადიანი და სწრაფი (თუნდაც სისხლიანი) რეფორმები ანაზღაურებს, ხოლო ჩვენს უუნარობას – პინოჩეტის რეინსებრი ნება.

ჩვენ გვჭირება გრძელვადიანი ძალისხმევა, რადგან გვსურს, ჩვენვე მოვიმკათ ყველა ნაყოფი, რასაც ღლეს დაეთესთ. ჩვენ გვინდა არა **ცხოვრება ღირებულებებით და ღირებულებებისათვის**, არამედ **ცხოვრება ღირებულებებში**. მაგრამ გვაიწყდება, რომ ადამიანურ ღირებულებებში ცხოვრება მაშინ დაიწყება, რა წამს ჩვენვე დავიწყებთ ცხოვრებას ამ ღირებულებებით. და სწორედ ამიტომ ჩვენც ისევე გვეშუქება არშედგომა, როგორც ამ „ლვთიკურთხეულ მიწაზე“ აღმოცენებულ ნებისმიერ კვაზი-პინოჩეტს.

ღევიზი, რომელსაც ღლეს ზაქარიას დილემაზე ჩაფიქრებული ქართული საზოგადოება ითხოვს პრობლემათა პასუხად, მხოლოდ ასეთი შეიძლება იყოს: ძალისხმევა მომავალი თაობებისთვის! შრომა უნილავი, მაგრამ რეალური მიზნისათვის! წინ ილია ჭავჭავაძისაკენ!

თანამედროვე ლიბერალური იდეა პოლიტიკური ყოფიერების გაუქუდმართებულ ველში

საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცდილება ჩვენს ირგვლივ არსებული სიტუაციის პარადოქსულობას აფიქსირებს. თითქოსდა, ქართველმა ხალხმა მიიღო ის, რისკენაც ისწრაფვოდა – პოლიტიკური თავისუფლება და დამოუკიდებლობა, მაგრამ მატერიალურ და სულიერ ასპექტში ეს დამოუკიდებლობა ვერ ვლინდება. მხოლოდ და მხოლოდ მალული შინაგანი ამბოხი აიძულებს თავისივე თავისუფლებით უკმაყოფილო სულს რეფლექსია მოახდინოს როგორც თავისი საკუთარი პიროვნების, ასევე ქვეყნის კრიზისზე.

ფარიდ ზაქარიას სტატია „არალიბერალური დემოკრატიის აღზევება“ მიუთითებს საერთაშორისო ცხოვრებაში შემაშფოთებელი ფენომენის გამოჩენაზე. ეს არის არალიბერალური დემოკრატია. იგი გულისხმობს, რომ დემოკრატიული არჩევნების პრინციპი ხელს უწყობს არა ლიბერალური მმართველობისა და პრინციპების დამკვიდრებას, არამედ ფუნდამენტალისტური და ავტორიტარული რეჟიმების პოზიციების გაძლიერებას. ჩვენ არ შევუდგებით სტატიის დაწვრილებით ანალიზს, მაგრამ ფარიდ ზაქარიას მიერ შემოტანილი „არალიბერალური დემოკრატიის“ ცნება გვაიძულებს საკუთარი პირობების ანალიზი მოვანდინოთ მასთან კორელაციაში.

დამოუკიდებლობის მიღების შემდგომ სახეზეა პოლიტიკური სოციალიზაციის კრიზისი. უპირველეს ყოვლისა, იგი ვლინდება პოლიტიკური სისტემების პარტიების, ორგანიზაციების, ინსტიტუტების დონეზე. ფართო გავრცელებას ღებულობს ხელისუფლებისადმი ნდობის დაკარგვის თვალსაზრისი, მისადმი მხარდაჭერაზე უარის თქმა, პოლიტიკური აბსცენტიზმი, ურწმუნობა იმისა, რომ პირადმა მონაწილეობამ შეიძლება ზეგავლენა იქონიოს პოლიტიკურ პროცესებზე. პოლიტიკური სისტემის დისფუნქცია, უპირველეს ყოვლისა, ვლინდება დემოკრატიული ცხოვრების წესის უარყოფაში, დემოკრატიული მართვის პრინციპების იგნორირებაში, ოფიციალური პოლიტიკური პროტესტების გავრცელებაში. თავის მხრივ, ოფიციალური პოლიტიკა უფრო და უფრო ირაციონალური ხდება დესტაბილიზაციის მუდმივი მოლოდინის შანტაჟით. პოლიტიკური სოციალიზაციის კრიზისი, უპირველეს ყოვლისა, აისახება ინდივიდების მდგომარეობაზე, რომელსაც უფრო და უფრო უჭირთ ჩაეწერონ არსებული პოლიტიკური სიტუაციის ჩარჩოებში. ადამიანი არ ღე-

ბულოს ოფიციალურ პოლიტიკას ანდა თუ მონაწილეობს მასში, თავისი მონაწილეობის შედეგი ნაკლებად აქვს გაცნობიერებული. ოფიციალური პოლიტიკა მისი კორუმპირებულობით, ცინიზმით და ფარისევლობით, სახელმწიფოს მართვის პოლიტიკური მეთოდებით, პოლიტიკური მკვლევლობებით არ შეიძლება იყოს ადამიანის არსებობის სულიერი საყრდენი. პიროვნებები თანდათან უფრო კარგავენ დეკლარირებული დემოკრატიული იდეალების რწმენას. ყველაფერი ეს იმაზე მიუთითებს, რომ პიროვნების სოციალურ მდომარეობას განუვითარებელი სახე აქვს.

პოლიტიკური სისტემისა და პიროვნების კრიზისი, რომელსაც უფრო და უფრო უჭირს თავი გაართვას ცხოვრებისეულ სირთულეებს, წარმოქმნილია იმ სიღრმისეული პროცესებით, რომელიც ჩვენს საზოგადოებაში მიმდინარეობს. ამ ფაქტის კონსტატაცია არა მარტო მოვლენათა ადგილსა და დროს მიუთითებს, რომლის ფონზედაც ვითარდება პოლიტიკური სოციალიზაციის პროცესი, არამედ მისი კრიზისის ერთ-ერთ ძირითად მიზეზადაც გვევლინება. სოციალური გარემოსა და ცხოვრების წესის სწრაფი ცვლილება, რომელიც აყალიბებს პიროვნებას, თავისთავად ართულებს ძველი თაობის მიერ გამოცდილების გადაცემას უმცროსი თაობისადმი. ხშირ შემთხვევაში ეს გამოცდილება გამოუსადეგარია ახალი თაობისათვის, რადგანაც წარსულში მისთვის საჭირო გამოცდილების ანალოგიების უქონლობის გამო აღრინდელი მორალური და კულტურული ორიენტირები ახალ გარემოში უფრო ღწო-რიენტირებას ახდენს, ვიდრე პოზიტიური გამოცდილების ჩამოყალიბებას.

თანამედროვე საქართველოში ჩამოყალიბებული სოციალურ-პოლიტიკური დომხალი უნებურად სიდნეი პოლაკის ცნობილ ფილმთან „ხომ ხოცავენ ქანცაწყვეტილ ცხენებს“ გიჩენს ასოციაციას. საცეკვაო დარბაზში ხდება ყველაფერი ის, რაც ნორმალური ადამიანური ცხოვრებისთვისაა დამახასიათებელი: სიყვარული, მეგობრობა, ღალატი, ერთმანეთის ურთერთგატანა. მაგრამ იმდენად, რამდენადაც ყველაფერი ეს ადამიანური ყოფიერების გაუკუღმართებულ ველში ხდება, ამ მოვლენებსაც გაუკუღმართებული ხასიათი აქვს. ამ ფილმში მოცემული საცეკვაო მოედანი ერთგვარი გამოხატულებაა ადამიანური ყოფიერების გაუკუღმართებული მდგომარეობისა. ჩვენს მიერ მოყვანილი შედარება არ არის შემთხვევითი, რადგანაც, ჩვენი აზრით, საქართველო წარმოადგენს გაუკუღმართებული პოლიტიკური ყოფიერების ველს, სადაც არის მცდელობა ლიბერალური იდეების დანერგვისა. ყოფიერების გაუკუღმართებულ ველში, რაც არ უნდა ნორმალური იდეების გენერაცია ხდებოდეს, იგი მაინც გაუკუღმართებული სახით რეალიზდება და ფენს ივი-ლებს როგორც ქმედების რეპრესიული დისკურსი. მიუხედავად იმისა, რომ იგი თავისი ფორმით დემოკრატიულია, გარემოსთან რეპრესიული მიმართების გამო, იმის საპირისპიროა, რასაც ქადაგებს.

თუ დემოკრატიას ნორმალური ცხოვრების წესი შეიძლება ვუწოდოთ და ეს ასეცაა – ჩვენს ამჟამინდელ ყოფას არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება ეწოდოს ნორმალური და არც დემოკრატიული, რადგანაც ჩვენი პოლიტიკური ცხოვრება სოციალურ-პოლიტიკურ გაუკუღმართებათა რიგში მიმდინარეობს. ჩვენ შევეცდებით იმ გაუკუღმართებათა ანალიზს, რაც იწვევს, საბოლოო ჯამში, არალიბერალური დემოკრატიის ბატონობას.

ლიბერალიზმის რეპრესიული დისკურსი

დემოკრატია და ლიბერალიზმი ურთიერთთავსებადი ცნებებია. თითქმის მთელი კაცობრიობისათვის ეს ორი ცნება ერთად მოიაზრება და უმთავრესად ასოცირებულია როგორც თეორიული მსოფლმხედველობის ტიპთან, ასევე ცხოვრების წესთანაც. ლიბერალიზმის იდეა ქართული პოლიტიკური სპექტრის მიერ გააზრებული იქნა, როგორც ერთ-ერთი თეორიული მსოფლმხედველობის ტიპი და არა როგორც ცხოვრების წესი, რომელიც თავის თავშივე გამოიცხადებს ძალადობასა და შეუწყალებლობას. მხოლოდ თეორიულ სპექტრში გადაზრებული ლიბერალური იდეა შესაბამისი ცხოვრებისეული კორელაციების გარეშე – მაგ. მაღალი ცხოვრების დონე, კარგად განვითარებული სოციალური დაცვის სისტემა და ა. შ. – შეუძლებელს ხდის მისი ყოველდღიური აუცილებლობის გაცნობიერებას. იგი პოლიტიკური ცხოვრების ყოველდღიურ სტრუქტურებში ფარულ კონტექსტში ვლინდება. ლიბერალური იდეის სიწმინდის დაცვა ზოგიერთი რადიკალი ლიბერალის მიერ ზოგჯერ ინტელექტუალურ მარაზმამდეც კი მიდის. ხდება უარყოფა ანდა პროფანაცია ყოველივე ეროვნულისა. თითქოსდა ლიბერალური მსოფლმხედველობა მტრულად იყოს განწყობილი ყოველივე ეროვნულის მიმართ მაშინ, როცა იმავე ტიპის კულტურულ გამოვლინებებს სასოებით უფრთხილდებიან დასავლურ სამყაროში. ამგვარი პოლიტიკური იდეოლოგია თავისთავად ატარებს შინაგან რეპრესიას გარემოზე და იგი ბოლშევიკურ მსოფლმხედველობას უფრო მიეკუთვნება, ოღონდ ლიბერალური კონცეპტების გამოყენებით. რატომ არის და რის გამო ხდება ამ რეპრესიული დისკურსის შექმნა?

თავიდან ეს რეპრესია იქმნება პოლიტიკურ თეორიაში სტრატეგიული კონცეპტების სახით, რაც ბოლოს პოლიტიკურ ურთიერთობათა ენაში აღიბეჭდება. უშუალო მოქმედებაში ეს თეორია რეპრესიული დისკურსის სახით წარმოგვიდგება. ეს რეპრესიული დისკურსი ჩვენი ყოფიერების პარადოქსულობით არის გამოწვეული. გარეგნულად ჩვენ ლიბერალურ გარემოში ვცხოვრობთ, მაგრამ ამ იდეების არაკორელაციურობა სოციალურ გარემოსთან და განუვითარებელ სოციალურ ინსტიტუტებთან ქმნის რეპრესიულ გარემოც-

ვას. ამ რეპრესიულ გარემოცვაში ჩვენი ქცევები და გადაწყვეტილებანი დეტერმინირებულია არა სტაბილურად ჩამოყალიბებული ინსტიტუტებისა და საზოგადოებრივ დაწესებულებათა რეგლამენტებით, არამედ კრიტიკულ სიტუაციაზე სპონტანური და მასობრივი რეაქციით, რომელიც ობიექტურად და დამოუკიდებლად წარმოიშობა. ჩვენს შემთხვევაში მნიშვნელობა არ აქვს, რა არის ობიექტური ფაქტორი – გარეგანი საშიშროება თუ შინაგანი დესტაბილიზაციის კერები. ძირითადი მახასიათებელი ამდაგვარი სიტუაციისა არის მისი განუსაზღვრელობა და უჩვეულობა. უცნობი სიტუაცია, რომელიც ადამიანთა მასაში ბადებს ეჭვს და ზეაღმატებულ დაძაბულობას, კიდევ უფრო რეპრესიულს ხდის გარემოს. ამას შედეგად ახლავს ინდივიდუალთა სტანდარტიზაცია, ჯგუფური კავშირების დაშლა და პანიკა. მასმასაღამე, ხდება ადამიანურ ურთიერთობათა გაუკუღმართება. ყველა ვალდებულია თავისი პოზიცია გამოხატოს გაბატონებული დისკურსის საშუალებით. ამ შემთხვევაში არ აქვს მნიშვნელობა, რომელი მსოფლმხედველობის ტიპი იქნება დისკურსის წარმმართველი: ლიბერალური, მემარჯვენე თუ სხვა. მთავარია ემორჩილებოდე გაბატონებულ დისკურსს და კარგად ფლობდე მის შესაბამის კონცეპტებს. ინდივიდუალური ქცევა და ინდივიდუალურ ყოფნა ეჭვის ობიექტს წარმოადგენს. აბსოლუტური უპირატესობა ენიჭება მხოლოდ დისკურსის შესაბამის გადაწყვეტილებებს. სხვა უჩვეულო დისკურსისადმი პანიკური დაპირისპირება წარმოადგენს ერთადერთ პასუხს სიტუაციისადმი. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ხდება ლიბერალური დისკურსის გაბატონება, ოღონდ, შეუსაბამო ცხოვრების წესით და შეუსაბამო ინსტიტუაციებით. მასმასაღამე, ლიბერალური დისკურსი თავისი დამოუკიდებელი ცხოვრებით ცხოვრობს, ხოლო ყოველდღიური ცხოვრება – თავისი პრინციპებით. ჩვენი ლიბერალური დისკურსი წარმოადგენს მხოლოდ თვითრეფერენციალურ ნიშანთა სისტემას, რომელსაც ადეკვაცია არ აქვს სოციალურ გარემოსთან. რეპრესიული დისკურსი ყოველთვის მიმართულია პანიკის წარმოქმნისაკენ. ადამიანთა ქმედებანი, რომლებიც რეპრესიული დისკურსის შესაბამისად მოქმედებენ, ჩართული არიან კოლექტიური ქცევის აქტივებში, რომელიც აუცილებლად იქცევა ირაციონალურად და დაძაბულობის სიტუაციაში თან ახლავს ქარიზმატული ლიდერის ისტერიული რწმენა ანდა აუხსნელი მტრული დამოკიდებულება სავარაუდო დამნაშავეს მიმართ. პანიკა შეიძლება არც წარმოიშვას, თუ არის საკმარისად საიმედო გამოსავალი კრიზისული სიტუაციიდან.

ამგვარად, რეპრესიული დისკურსი, რომელიც ლიბერალიზმის იდეის ქვეშ გვევლინება, გაუკუღმართებული სახით ვლინდება პოლიტიკური ცხოვრების ყოველდღიურ სტრუქტურებში და თავის რეპრესიულობის გამო თავისივე პოზიციების საპირისპიროა.

პოლიტიკური მიზნის გაუკუღმართება

ჩვენი პოლიტიკური სისტემისათვის დამახასიათებელი ერთ-ერთი ნიშანია არამიზანმიმართულობა. კაცობრიობის ისტორია ამტკიცებს, რომ სოციალური რევოლუციებისა და პოლიტიკური სისტემების ცვლილებას ყოველთვის წინ უსწრებდა სინამდვილისადმი კონტრასტული იდეალები. იმისათვის, რომ ამ იდეალებმა მასები მოიყვანოს მოძრაობაში, უპირველეს ყოვლისა, აუცილებელია მისი რეალიზაციისათვის ობიექტური მოთხოვნილების არსებობა და ამ მოთხოვნათა გაზიარება უმრავლესობის მიერ. თითქოსდა, ჩვენში როგორც ერთი, ისე მეორე პირობაც არსებობდა.

ჩვენ ვესწრაფვოდით დამოუკიდებლობას და ლიბერალური მიზნების რეალიზაციას, კერძოდ, პიროვნების თავისუფლებას, დემოკრატიას და ა.შ. მოხდა ისე, რომ ჩვენს სინამდვილეში ორი ურთიერთთავსებადი იდეა ერთმანეთს დაუპირისპირდა – საქართველოს დამოუკიდებლობა და დემოკრატიული წყობილების ანუ ლიბერალური იდეების რეალიზაცია. ორივე მათგანის რეალიზაციას ჩვენთვის კარგად ნაცნობი ტრადიციული ინსტრუქციები ახლდა თან. ლიბერალური იდეალები ჩვენში ხელისუფლების ხელში ჩაგდების საშუალება გამოდგა.

თუ საზოგადოება ზემოთ დასახელებული იდეალების რეალიზაციისაკენ მიისწრაფვის, მაშინ მას უნდა ჰქონდეს რეალური შესაძლებლობანი ამ მიზნის მისაღწევად. ეს კი ვარაუდობს: 1. წარმოქმნილი პრობლემების გადაწყვეტის ცოდნას; 2. შესაბამისი მატერიალური საშუალებების არსებობას; 3. ძირითადი სოციალური ჯგუფების დაინტერესებულობასა და მზადყოფნას ამ პრობლემათა გადასაწყვეტად. ჩვენში არსებული სიტუაცია ამ პირობების არსებობის შეუძლებლობაზე მიუთითებს. რაც შეეხება პირველ შემთხვევას, ქართული ელიტა სრულ არაკომპეტენტურობას ავლენს. იგი პრობლემათა გადაწყვეტას ცდილობდა და ცდილობს შეცდომებისა და მცდელობის მეთოდით. ამ ძალისხმევათა შედეგია ან პრობლემათა უფრო გამწვავება ანდა მათი გადაწყვეტა ბევრი სხვა რამის ფასად. რაც შეეხება მეორე და მესამე პუნქტს, მატერიალური პირობები სრულიად მწირია, ხოლო ძირითადი სოციალური ჯგუფები, სრულად თუ არა, ნაწილობრივ მაინც ინვანტილმზს იჩენენ აღნიშნული პრობლემების მიმართ. ასეთ შემთხვევაში პოლიტიკური სისტემა მოქმედებს სტიქიურად, მმართველ ქვესისტემებს აიძულებს თავიდან დასახული იდეალები სხვა იდეალებით ჩაანაცვლოს. ეს იმ შემთხვევაში ხდება, თუ განცხადებული იდეალი მხოლოდ ხელისუფლების ხელში ჩაგდების საშუალებაა, ხოლო მთავარი დეტერმინანტი არის მმართველი ბირთვის ლტოლვა, შეინარჩუნოს თავისი სტატუსი და მისი სახელისუფლებო და მმართველობითი პრივილეგიები. რა თქმა უნდა, ახალი მიზნების ვარირება ხდე-

ბა იმდაგვარად, რომ წინააღმდეგობაში არ მოვიდეს საზოგადოების მიერ დასახულ იდეალთან. მაგრამ როცა იდეალი უცვლელია, ხოლო რეალურად მიღწევადი ფარული მიზნები მას არ ემთხვევა, წარმოიშობა საფრთხე საზოგადოების ზნეობრივი საფუძვლების რყევისა; არსებულ სიტუაციაში საზოგადოების ერთი ნაწილისათვის უპირველესი ამოცანაა სიცოცხლის დაცვა და გადარჩენა, ხოლო მეორესთვის – პირადული მიზნების რეალიზაცია. საბოლოო ჯამში, სახეზე გვაქვს საყოველთაოდ აღიარებული მიზნებისა და ყოველდღიური მოთხოვნილების მუდმივი დისბალანსი. ეს უკანასკნელი არა მარტო შეუძლებელს ხდის საყოველთაოდ აღიარებული მიზნის რეალიზაციას, არამედ მის სრულ გაუკუღმართებასაც იწვევს. საყოველთაო მიზანსა და საზოგადოებრივ მოთხოვნილებათა მუდმივი დისბალანსი აყალიბებს სოციალური ცხოვრების გაუკუღმართებულ მოდელს. მიზანთა ეს წინააღმდეგობა, რომელიც საზოგადოების სხვადასხვა ქვესისტემაში ვლინდება, ნორმალურ მოვლენებად წარმოადგენს ორმაგ მორალს – ფარისევლობას, ჰიპერტროფულად გაზრდილი სადამსჯელო აპარატის ბატონობას, ნუკლიარული უზენო გამოსტომებს.

ლიბერალური იდეა „დემოკრატიული ბიუროკრატიზმის“ სტრუქტურაში

ფარიდ ზაქარია სვამს საკითხს „რომ კონსტიტუციურმა ლიბერალიზმმა დემოკრატიასთან მიგვიყვანა. მაგრამ, როგორც ჩანს, დემოკრატიას არ მივყავართ კონსტიტუციურ ლიბერალიზმამდე“. ჩვენი კონსტიტუციიდან გამომდინარე, შეუძლებელია საკითხი დავსვათ კონსტიტუციური ლიბერალიზმის არარსებობის შესახებ. ჩვენს ქვეყანაში იგი რეალური ფაქტია. მაგრამ ჩვენს პირობებში საკითხი ასე შეიძლება დაისვას: უზარმაზარ ბიუროკრატიულ სისტემას, რომელიც ჯერ კიდევ საბჭოთა პერიოდიდან შემოგვრჩა, მივყავართ თუ არა კონსტიტუციურ ლიბერალიზმამდე? ჩვენს ქვეყანაში ბიუროკრატიას განსაკუთრებული სტატუსი აქვს. საქართველო არის არა დემოკრატიული მართვის, არამედ ბიუროკრატიული მართვის ქვეყანა. სინამდვილეში, იგი შეზრდილია საზოგადოების კლანურ-ნეპოტიზტურ სტრუქტურასთან.

ფუნქციონალური თალსაზრისით, ბიუროკრატიას პოლიტიკურ სისტემაში ევალუება პოლიტიკურ გადაწყვეტილებათა შემსრულებლის მექანიზმის ფუნქცია, მაგრამ იგი მუშაობს არა პოლიტიკური სისტემის სასარგებლოდ, არამედ მისი დემიურგის, ჯგუფურ-კორპორაციული ინტერესების, შესაბამისად. ამას აუცილებლად მივყავართ სისტემის ფუნქციონირების ეფექტურობის დაქვეითებამდე. საბოლოო ჯამში, სისტემა, უკვე სრულიად უუნარო ხდება, ფუნ-

ქციონალური დავალებები შეასრულოს სახელმწიფოს მიზნებიდან გამომდინარე. პოლიტიკურ გადაწყვეტილებათა მექანიზმის შესრულების დესტრუქციას ხელს უწყობს ბიუროკრატიულ სისტემაში არსებული ინდივიდუალობის ან ქვეშევრდომობის გაუკუღმართებული გამოცდილება. ბიუროკრატიულ სისტემაში მოქცეული ადამიანი არც ერთ პარამეტრში არ რეალიზდება როგორც ინდივიდუმი. მისთვის არსებობს მხოლოდ ვიღაც ზემდგომი და ვიღაც ქვეშევრდომი. თავად მისი მცდელობა მიმართულია იმაზე, რომ რეალიზება მოახდინოს როგორც ვიღაცის ზემდგომმა. ამ სისტემის შინაგანი იმპულსი პატრონისა და ყმის ურთიერთდამოკიდებულებასაა აგებული. კანონით ნორმატიზებული ეს ურთიერთობანი უფრო მყარი და შეუცვლელი ხდება. ჩვენ აქ საქმე გვაქვს ინდივიდუალურ დეპერსონალიზაციასთან. იერარქიულ სტრუქტურაში ბიუროკრატიის ხელისუფლება მისტიურ ხასიათს იძენს. იგი ხშირად აიძულებს ადამიანებს იმოქმედონ თავისი ინტერესების საწინააღმდეგოდ. ასე რომ ბიუროკრატია წარმოგვიდგება განსაკუთრებულად ჩაკეტილ სისტემად, რომელიც მხოლოდ თავისი ინტერესების შესაბამისად მოქმედებს. ბიუროკრატია არა აქვს სხვა ინტერესები, გარდა საკუთარი თავის არსებობისა და წარმატებისა. ცალკეული ბიუროკრატისათვის ეს, უპირველეს ყოველისა, არის კარიერის კეთება, მოძრაობა სამსახურეობრივ კიბეზე, ყოველ ახალ თანამდებობასთან ერთად შესაბამისი მატერიალური პირობების გაუმჯობესება. ბიუროკრატიის ინტერესი იმთავითვე უარყოფს დემოკრატიისა და ლიბერალიზმის იდეებს. ამ სისტემაში პოლიტიკას მართავს არა პოლიტიკური იდეალები, არამედ ბიუროკრატიის შიდაკორპორაციული ინტერესები. ასე რომ, ბიუროკრატია წარმოგვიდგება, როგორც ქვეყნის რეალური მმართველი და პოლიტიკურ გადაწყვეტილებათა რეალური დამკვეთი. ნებისმიერი ლიბერალური იდეა ამ სისტემაში გარდაისახება თავად ამ სისტემის მკვებად. ნებისმიერ ლიბერალურ დისკურსს იგი თავისი მიზნების შესაბამისად იყენებს და თავის არსებობის გამამართლებელ პოზიციად აქცევს. ბიუროკრატიის სტრუქტურულმა დისპოზიციამ, ზრუნვებამ და ქცევამ წარმოქმნა ბიუროკრატიის სოციალურ-კულტურული წესები, „ცხოვრების სტილი“. იგი ახორციელებს ფარულ სიმბოლურ ძალადობას თავის წევრებზე, თავს ახვევს რა თავის შეფასებათა სისტემას, ღირებულებათა იერარქიას. სიმბოლური იძულების გზით წარმოიშობა ბატონობისა და მორჩილების თავისებური სისტემა, რომელიც ვერ გულისხმობს სხვა ღირებულებათა სისტემას, გარდა საკუთარისა. ბიუროკრატიის ძალაუფლება ვარაუდობს მისი ქვეშევრდომების მიერ ამ სისტემაშივე გაბატონებული ღირებულებებისა და განწყობილებების არაცნობიერ მიღებას.

ბიუროკრატიის ფარული ძალაუფლება წარმოიშობა და ფუნქციონირებს მისი ქვეშევრდომების თანამონაწილეობით, რომლებიც მის ლეგიტიმურ ხა-

სიათს აღიარებენ. ბიუროკრატიის სტრუქტურული მისტიფიკაცია თავის თავში შეიცავს ელემენტებს, რომლებიც არ ცნობიერდება ბიუროკრატიის სუბიექტების მიერ. ეს არ არის შეგნებული თავის მოტყუება, რამდენადაც ბიუროკრატიის მისტიური ძალაუფლების ბატონობაზე ყველა ნებაყოფილობით აცხადებს თანხმობას. მთელი ბიუროკრატიული სისტემის თავისებურება და „სიძლიერე“ განპირობებულია ქვეშევრდომობის ვასალური სტრუქტურით, რომელიც ჯერ კიდევ შუასაუკუნეებიდან იღებს სათავეს. კარისკაცობის ბიზანტიურ, რუსეთის იმპერიისა და შემდგომ სოციალიზმის მმართველობით სტრუქტურებში „გამოცდილმა“ ურთიერთობის ამ სისტემამ თითქმის უცვლელად შეინარჩუნა თავი. ამ სისტემაში მთავარი მნიშვნელობა ენიჭება არა ნორმატიული აქტებით ქმედებას, არამედ სიმბოლურ იძულებას. ამ სისტემაში მოხვედრილი ადამიანი ავადდება ძალაუფლებისადმი ლტოლვის მისტიური ჟიჟით. მმართველობის ამდაგვარი სტრუქტურა მიუთითებს იმაზე, რომ ბიუროკრატიული სისტემა ჩვენში არ არის რაციონალიზებული. იგი არა მარტო ფუნქციონალური პრობლემებით არის დატვირთული, არამედ ინდივიდუალთა სტატუსის განმსაზღვრელიცაა. ამიტომაც არის იგი პიროვნების საზოგადოებრივი მდგომარეობისა და სტატუსის ერთადერთი დამადასტურებელი. ადამიანის სიმდიდრე, მდგომარეობა და სტატუსი არაფრით არ არის გამაგრებული, თუ იგი თავის პოზიციას ბიუროკრატიულ იერარქიაში თანამდებობრივი სტატუსით არ უზრუნველყოფს. ეს არის ერთადერთი გზა, რათა მისი სიმდიდრე და ქონება დაცული იქნას თავად ამ სტრუქტურის თვითნებობისაგან. ამიტომ ყველა მიისწრაფვის თავისი ადგილი, თუნდაც ფორმალური, ჰქონდეს ამ სტრუქტურაში. ის არაფორმალური ურთიერთობანი, რომელიც ბატონობს ამ საზოგადოებაში გაცილებით უფრო ძლიერია ვიდრე ლიბერალიზმისა და დემოკრატიის იდეები. აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ მმართველობის ბიუროკრატიული სტრუქტურა აუკუღმართებს როგორც ლიბერალიზმის, ასევე დემოკრატიის იდეასაც.

ლიბერალური იდეა „დეფიციტურ“ ანუ გაუკუღმართებულ სოციალურ ველში

დეფიციტი ჯერ კიდევ სოციალიზმის დროიდან მოგვდევს. მნიშვნელობა არა აქვს რაში ვიწინდება დეფიციტური მდგომარეობა: ენერგორჩიბში, მმართველობის დეფიციტში, სამუშაო ადგილების დეფიციტში თუ მატერიალურ დეფიციტში. მთავარია, რომ რაღაც არ გაქვს და მის მუდმივ საჭიროებას განიცდი. დეფიციტის პირობებში ცხოვრება ჩვენი საზოგადოებისათვის დამახასიათებელ ერთგვარ სინდრომად იქცა, ანუ ჩამოყალიბდით მატერიალურ-

რი დეფიციტის პირობებში მყოფ ადამიანებად. ამიტომაც მუდმივი დეფიციტის პირობებში ცხოვრება ერთგვარი კლიშეა ჩვენი საზოგადოებისათვის. მუდმივი დეფიციტის პირობებში ცხოვრება ხელს უშლის პიროვნების ნებელობის საგნობრივი სახით რეალიზებას. მუდმივი დეფიციტი არა მატო სოციალური აქტივობის პარალიზებას ახდენს, არამედ ადამიანთა შორის პოლარიზაციის აშკარა გამომხატველი ხდება.

ჩვენს საზოგადოებაში ყველაზე თვალში საცემია სიმდიდრისა და სიღარიბის პოლარიზაცია. როცა ჩვენს მიერ განხილული დაპირისპირება სტატისტიკურად ერთმანეთთან ახლოსაა ან უმნიშვნელო გადახრაა ერთი ან მეორე მხარის სასარგებლოდ, მაშინ შესაძლებელია ლიბერალიზმისა და ეგალიტარიზმის იდეაზე ლაპარაკი. სულ სხვა საკითხია, როცა პოლარიზაციის პროცესს აშკარად გამოხატული დინამიკის სახე აქვს. ამ შემთხვევაში საზოგადოებაში ჩამოყალიბებული მატერიალური დეფიციტი თვალში საცემად განასხვავებს მდიდართა და ღარიბთა პოლარიზაციის ხარისხს. ამ სიტუაციაში შეუძლებელია ვილაპარაკოთ ლიბერალიზმისა და ეგალიტარიზმის იდეაზე, რადგანაც სოციალური გარემო მასთან სრულ არაადეკვატურობას ამჟღავნებს.

მატერიალური დეფიციტი საქმის იმდაგვარი მდგომარეობაა, როცა საზოგადოებრივი დოვლათის არშექმნა გადაიქცევა საზოგადოების მატერიალური არყოფნის განმსაზღვრელად. საზოგადოება, სადაც წარმოება თითქმის ნულის ტოლია, ვერ რეალიზდება მატერიალური დოვლათის სახით, ხოლო ადამიანები ვერ რეალიზდებიან მათთვის აუცილებელი მოღვაწეობის სფეროში ანუ შრომაში. ნივთის მოპოვება საგანთა მოპოვება და შეძენა ხდება სოციალური არსებობის ერთადერთი მიზანი და გამართლება. მუდმივი დეფიციტის პირობებში ცხოვრების ტკობით გამოწვეული განცდა მცირედი შენაძენითაც კი ქმნის კეთილდღეობის ილუზიას და საზოგადოებრივი კეთილდღეობის გაუკუღმართებულ სახეობას. მუდმივი მატერიალური დეფიციტი საზოგადოებაში არა მარტო უთანასწორობას აყალიბებს, არამედ ადამიანთა დიდ მასას ათავყვანებს და აბამს მათ საგანთა შეძენის უაზრო სროლაში. ეს ნიშნავს იმას, რომ ამგვარ საზოგადოებაში ადამიანები კი არ ბატონობენ საგნებზე, არამედ საგნები ბატონობენ ადამიანებზე. ნივთს სოციალური ფუნქცია აქვს დაკარგული. ადამიანის ნება არ რეალიზდება საგნობრივ მდგომარეობაში. ეს არის საგანში ადამიანის ნების განვითარების სიმუცაცია. ჩვენი აზრით, ამის შედეგია უზარმაზარი სასახლეების მშენებლობა, რომლის ფუნქციონალური გამართლებულობა თავად მშენებლისათვის გაურკვეველია. ფუფუნების საგნებისადმი ფეტიშური დამოკიდებულება. საზოგადოების ერთი ნაწილისათვის აუხდენელ ოცნებად რჩება რამის შეძენა, ხოლო მეორესათვის საგნის შეძენის სიადვილის გამო ამ საგნის ფუნქციონა-

ლური აღქმის უნარი დაჩლუნგებულია. იძენს არა იმისათვის, რომ საგანს ფუნქციონალური გამართლება ჰქონდეს ანუ მოიხმაროს, არამედ იმიტომ, რომ ის ძვირად ღირებულია, მისი სიმდიდრისა და უპრატესობის მაჩვენებელია.

შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენ ვიმყოფებით სოციალური და პოლიტიკური ყოფიერების გაუკუღმართებულ ველში. კონსტიტუციური ლიბერალიზმი და ლიბერალური მსოფლმხედველობა არ არის საკმარისი პირობა ლიბერალური საზოგადოების ჩამოყალიბებისათვის. ჩვენ გვაქვს დემოკრატიული წყობილება „დემოკრატიის“ გარეშე, კონსტიტუციური ლიბერალიზმი „ლიბერალიზმის“ გარეშე. ამიტომ, ლიბერალიზმისა და ეგალიტარიზმის იდეები უკიდურესი სოციალური და პოლიტიკური გაუკუღმართების ველში, ფარიდ ზაქარიას თუ დავესესხებით, „არალიბერალური დემოკრატიის ნაირსახეობაა“. მიზეზი ამისა არის ის, რომ ჩვენ განვაგრძობთ ცხოვრებას პოლიტიკური და სოციალური ყოფიერების ძველი, ანუ „კომუნისტური“ პრინციპების მიხედვით. შედეგი კი არის ის, რომ ლიბერალიზმის ნაცვლად გვაქვს მისი გაუკუღმართებული სახეობა, დემოკრატიული მართვის ნაცვლად – ბიუროკრატიული, სოციალური თანასწორობის ნაცვლად – საზოგადოების უკიდურესი პოლარიზაცია ღარიბთა და მდიდართა ფენად.

საქართველო 2000: გვინდა თუ არა დემოკრატია?

„გვინდა თუ არა დემოკრატია?“ – ამ კითხვით დავასათაურებდი დემოკრატიის შესახებ ყველა საუბარს. ვფიქრობ, რომ ამ კითხვაშია დემოკრატიის არსი, რადგან იქ, სადაც დემოკრატიისადმი მოსახლეობის სწრაფვა საეჭვოა, სრულფასოვანი დემოკრატია ვერანაირი პოლიტიკური ინსტიტუტებით ვერ მყარდება. ალბათ, ძირითადად ამას ეძღვნება ფარიდ ზაქარიას სტატიაც.

ერთადერთი, რაც სადავოდ მეჩვენება ფარიდ ზაქარიასთან, ის გაკვირვებაა, რაც არალიბერალური დემოკრატიის აღმოჩენამ გამოიწვია მასში. მე მგონი, აქ თავს იჩენს ფილოსოფიური აზროვნების ტრადიცია, რომლისთვისაც მნიშვნელოვანია იდეის და რეალობის შედარება და დასკვნა – „მით უარესი ფაქტებისთვის“. იდეის ეტალონით რეალობის შეფასება მოახდინეს ჩემამდე გამოსულმა მომხსენებლებმაც. ბუნებისმეტყველებს, რომელთა რიგებს მეც მივეკუთვნები, ანალიზის განსხვავებული ტრადიცია აქვთ. ფილოსოფოსებისგან განსხვავებით მათთვის უფრო ტიპურია ორი რამ: სიზუსტე ცნებებში და ნატურალიზმი შეფასებაში (რაც ბუნებრივია, ის მისაღებია). ამ ორი პრინციპის ფონზე არალიბერალური დემოკრატიის არსებობა აუცილებელ ფაქტად წარმოდგება.

პირველი და უმნიშვნელოვანესი საკითხია, რას ვარქმევთ დემოკრატიას. პოლიტიკურ წყობაზე მსჯელობისას დემოკრატიულს ვუწოდებთ კონკრეტული ინსტიტუტების (ხელისუფლების წარმომადგენლობითი ორგანოები, არჩევნები, მრავალპარტიულობა, თავისუფალი პრესა და ა.შ.) მქონე საზოგადოებას. პოლიტოლოგიის ფარგლებს გარეთ (ხშირად, ამ ფარგლებშიც) დემოკრატიის ცნებით აღვნიშნავთ გარკვეული ურთიერთობის, კერძოდ, მხრეთა თანასწორობის წესს. ამის მაგალითები ფსიქოლოგიაშიც უხვადაა. ჩვენ ვხმარობთ ტერმინებს „დემოკრატიული მართვის სტილი“, „დემოკრატიული პედაგოგია“, „დემოკრატიული ოჯახი“ და ა.შ. ამ უკანასკნელ ვარიანტში იგულისხმება არა ის, რომ ბავშვს აქვს მშობლების არჩევის უფლება, არამედ ის, რომ ოჯახის წევრები პატივს სცემენ ერთმანეთის თავისუფლებას. რა თქმა უნდა, დემოკრატიის ტერმინში აქ სწორედ ლიბერალიზმს ვგულისხმობთ. უდავოა, ტერმინების აღრევა ხდება, მაგრამ ენა ძლიერი და ჯიუტი ფენომენია, გვაიძულებს რომ დავემორჩილოთ მას და ლიბერალიზმის მნიშვნელობით ვიხმაროთ დემოკრატიის ტერმინი (ამ ლინგვისტურმა თამაშმა განაპირობა, ჩემი აზრით, ფარიდ ზაქარიას გაკვირვე-

ბაც – მან მიიღო არალიბერალური, ანუ არადემოკრატიული დემოკრატიის არსებობის პარადოქსი).

თუ დემოკრატიის პოლიტიკურ ინსტიტუტებს განვიხილავთ დემოკრატიული ურთიერთობის წესის (ლიბერალიზმის) ფონზე, ცხადი გახდება, რომ ურთიერთობის დემოკრატიული წესის (ლიბერალიზმის) პოლიტიკური, კონსტიტუციური ფორმა დემოკრატიული მენტალიტეტის ერთ-ერთი შედეგია. სწორედ იქ, სადაც დემოკრატიული ნორმები წინ უსწრებენ დემოკრატიულ მენტალიტეტს, ჩნდება არალიბერალური დემოკრატია... და ეს ასეც უნდა იყოს.

საზოგადოების და პიროვნების ისტორია გვიჩვენებს, რომ დემოკრატია ევოლუციის გარკვეულ ეტაპზე ჩნდება. საზოგადოების ცხოვრებაში დემოკრატია მხოლოდ ახლა მიიღო საყოველთაო სახე. პიროვნების ბიოგრაფიაშიც დემოკრატიული ურთიერთობის წესი გვიან ჩნდება – დასაწყისში ადამიანი ევოცენტრულია, სხვისი სურვილები არ აინტერესებს. ეს პარალელი მიგვითითებს, რომ დემოკრატიული ურთიერთობის წესი არაა ბუნებრივი ადამიანისთვის, მას ადამიანი დროთა განმავლობაში ხელოვნურად იძენს.

თუ დემოკრატიული ურთიერთობა იმთავითვე არ ეძლევა ადამიანს და საზოგადოებას, ან ერთი ან მეორე რამ აიძულა გადემოკრატება? თეორეტიკოსებს რომ უსმინო, იფიქრებ, ზნეობაა დემოკრატიის საფუძველი. ზნეობა რომ ასეთი ძლიერი დეტერმინანტი იყოს, უზნეობა არ იარსებებდა. ევოლუცია იტოვებს იმას, რაც მომგებიანია, სასარგებლოა. დემოკრატიაც სასარგებლოა და ამიტომ გაიდა მან ფეხი როგორც მენტალიტეტში, ასევე საზოგადოებაში. დემოკრატიულმა ორიენტაციამ პიროვნებას მისცა სოციალურ გარემოში სხვების ინტერესთა გათვალისწინების და მათთან პროდუქტიული ურთიერთობის საშუალება. საზოგადოების დემოკრატიზაციამ განავითარა ეკონომიკა (ეკონომიკური ლიბერალიზმი) და მართვა (პოლიტიკური ლიბერალიზმი, რომლის ფონზეც იშვიათია სოციალური კატაკლიზმები). ამ პრაგმატული ღირებულების გამო მიიწევს დღეს ყველა დემოკრატიისკენ. სასურველია, რომ დემოკრატიის პრაგმატული ღირებულება გაცნობიერდეს და არ მოხდეს მისი რომანტიზაცია; დემოკრატიის მიმართ რომანტიკულმა დამოკიდებულებამ გილიოტინის გაჩენა იცის.

მხოლოდ დასავლეთი მივიდა დემოკრატიაზე საკუთარი ევოლუციით. დანარჩენებისთვის ეს იმპორტირებული ფენომენია და ამით – კიდევ უფრო ხელოვნური. პრაგმატული მოსაზრებებით დემოკრატიის გადმოღებაც გასაგებია, მაგრამ გასაგებია ისიც, რომ ეს დემოკრატია განსხვავებული იქნება დასავლურისგან.

რაც შეეხება კითხვას – „გვინდა თუ არა დემოკრატია“, მასზე ჩვენი პასუხები ნაადრევია, ჩვენ ჯერ არ გვიცხოვრია დემოკრატიის, თუნდაც „გა-

ქართველული დემოკრატიის“ პირობებში იმ ხანგრძლივობით, რომ გავიგოთ ეს „ხურმა რა ხილია“. ამიტომ, ამ კითხვაზე არც ჩვენი თანხმობა და არც ჩვენი უარყოფა არ არის სანდო. თანაც, გვინდა თუ არა – მაინც მოგვიწევს დემოკრატიაში ყოფნა, დღეს სხვა ალტერნატივა აღარაა. ალტერნატივა გვაქვს იმაში, ცუდ დემოკრატიაში ვიყოთ, თუ კარგში. დემოკრატიული მენტალიტეტის გარეშე მოქმედი დემოკრატიული ინსტიტუტები ქმნიან ცუდ, არასრულ დემოკრატიას, რისი მაგალითიც უხვადაა გარშემო.

მე ვფიქრობ, რომ ჩვენი დემოკრატიის ხარვეზიანობა დროებითი მოვლენაა. სწორედ ქართველის ავტოკრატიული ხასიათი არის დემოკრატიის გარანტი. დამოკიდებულებების ასიმეტრიის დროს, როცა ხალხი აბსოლუტურად მორჩილია ხელისუფლების მიმართ, არის არალბერალო დემოკრატია. სრულფასოვანი დემოკრატია მყარდება იქ, სადაც ხალხი საკუთარ თავს აღიქვამს ხელისუფლების მატარებლად. მე მგონია, რომ ქართული ამბიციურობა არის ძალთა დემოკრატიული ბალანსის ყველაზე კარგი გარანტი. ამიტომ, ხელისუფლებაში მყოფ პიროვნებებზე გამოვიდება არ მოიტანს არსებით ცვლილებას დემოკრატიზაციაში, სანამ ხალხში არ შეიცვლება დამოკიდებულება საკუთარი თავისადმი.

აქ ითქვა – „უკან ილიასკენო“. რა თქმა უნდა, თანახმა ვარ, ოღონდ წავიდეთ ილიას ყველაზე რთული გზით. იგი თანამდებობის პირთა ქილიკით არ კმაყოფილდებოდა. მან ხალხი სარკეში ჩაახედა და იქ „ბედნიერი ერი“ და ლუარსაბი დაანახა. ილიამ იცოდა, რომ საქართველოს გადარჩენის უმთავრესი პირობა ხალხის საკუთარ თავთან დამოკიდებულების შეცვლა იყო. დღეს იგივე ამოცანა დგას და სწორედ ინტელიგენციამ უნდა აიღოს ხალხის თვითშეგნების ფორმირების ფუნქცია. საკუთარ ძალებში დარწმუნებული და პასუხისმგებლობის საკუთარ თავზე ამღები ხალხის გარეშე ყველა დემოკრატიული ნორმა მხოლოდ დეკორაცია იქნება.

ლიბერალური ავტოკრატია თუ პარტიკულარისტული დიქტატურა?

პირველ რიგში მინდა აღვნიშნო, რომ არავითარი ლიბერალური ავტოკრატია (თუ მასში იგულისხმება ჰონკონგის მაგვარი სისტემა) ჩვენ არ გვემუქრება – სამწუხაროდ თუ სასიხარულოდ, ეს სხვა საკითხია. ხოლო რატომ არ გვემუქრება და რა მოგველის სანაცვლოდ, ამაზე ქვემოთ ვილაპარაკებ. მანამდე კი აღვნიშნავ, რომ დისკუსია მსოფლიოში არალიბერალური დემოკრატიების გავრცელების შესახებ უკვე რამდენიმე წელია მიმდინარეობს. თუმცა, Freedom House-ის 2000 წლის მონაცემები მოწმობს, რომ ლიბერალური დემოკრატიების რიცხვი მსოფლიოში მაინც მატულობს. თუ გახსოვთ, გასულ წელს აქ დავარიგე ჩვენი ცენტრის მიერ გამოცემული ბროშურა „დემოკრატია: იდეალი და რეალობა“, რომლის მთავარი აქცენტი სწორედ ამ საკითხზე მოდიოდა – განსხვავებულ ლიბერალურ დემოკრატიასა და ე.წ. მინიმალურ, ან საარჩევნო, ან შუამკვეთისეულ დემოკრატიას შორის. თუმცა, ჩვენს ბროშურაში მეტიც იყო ნათქვამი, კერძოდ ის, რომ საქართველოში არამც თუ ლიბერალური დემოკრატიაა საოცნებო, არამედ მინიმალური დემოკრატიაც კი სავარაუდოდ აღარ არსებობს და რომ ჩვენ ისევ პარტია-სახელმწიფოს რესტავრაციის ნიშნები დაგვეტყო. მაგრამ ეს მტკიცება სულაც არ უნდა გავიგოთ ისე, თითქოს ჩვენ გვქონდეს არჩევანი დემოკრატიასა და ლიბერალურ ავტოკრატიას შორის. ჩვენი საზოგადოების წინაშე მდგარი გამოწვევა სხვა ხასიათს ატარებს.

სიტყვა ლიბერალიზმი საერთოდ უფრო ფრთხილად და უფრო ზუსტად უნდა ვიხმაროთ, ვიდრე ჩვენ ამას დღესდღეობით ვაკეთებთ. ჯერ ერთი, უნდა განვასხვაოთ ეკონომიკური ლიბერალიზმი და პოლიტიკური ლიბერალიზმი. ამ თვალსაზრისით პინოჩეტის რეჟიმი, რომელმაც ეკონომიკური თავისუფლება წაახალისა, აშკარად არ იყო ლიბერალური ადამიანთა საყოველთაო უფლებების დაცვის თვალსაზრისით. ზაქარიას სტატიაში ლაპარაკია სწორედ პოლიტიკურ ლიბერალიზმზე, რომლის მაგალითად ჰონკონგია მოყვანილი, და არა ჩილე. მოგვიანებით ისევ დავუბრუნდები მათ შორის განსხვავებას.

მეორე, უნდა განვასხვაოთ ლიბერალიზმი და პარტიკულარიზმი. ერთიც და მეორეც თავისუფლების ღირებულებას აღიარებს, მაგრამ ამ თავისუფლებას სხვადასხვა საწყისებზე აფუძნებს. რა სხვაობაა მათ შორის?

საბჭოთა დროს ლიბერალიზმი, ინდივიდუალიზმთან ერთად, განხილუბოდა საბჭოური კოლექტივიზმის ერთადერთ ალტერნატივად. გვეჩვენებოდა, რომ საბჭოური კოლექტივიზმისგან განთავისუფლების გზა მიდიოდა ლიბერალური ინდივიდუალიზმისკენ. სინამდვილე ბევრად უფრო მწარე აღმოჩნდა. ჩვენ სწრაფად და, ვშოშობ, დიდი ხნით ჩავეშვით პარტიკულარიზმში, რომელზეც სულაც არ გვიფიქრია, როგორც სასურველ ალტერნატივაზე.

რა არის პარტიკულარიზმი? (პოსტმოდერნისტების გასაცონად ხშირ მინდა გავუსვა იმას, რომ ამ წუთას მე ვლაპარაკობ პრე-მოდერნულ, და არა პოსტ-მოდერნულ პარტიკულარიზმზე; მათ შორის არის დიდი განსხვავება და ძალიან სამწუხაროა, რომ ერთი და იმავე სიტყვით აღინიშნება ორივე). პრემოდერნული საზოგადოებები ხასიათდება ორი ტენდენციის არსებობით. ესენია პარტიკულარიზმი და კოლექტივიზმი. პარტიკულარიზმი ეხება პიროვნებათა ურთიერთმიმართებას, ხოლო კოლექტივიზმი – პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთმიმართებას, პიროვნებების თავისუფლება-მორჩილების საკითხებს. არც ერთი და არც მეორე არაფერს ამბობს თანასწორობის საკითხებზე. პირველი პიროვნების განსხვავებულობის საფუძველზე ამტკიცებს მისი ქცევის მეტ თავისუფლებას სხვებთან შედარებით, ხოლო მეორე ამტკიცებს პიროვნების მორჩილებას კოლექტივისადმი მისი ამ კოლექტივისადმი მიკუთვნებულობის, ანუ მსგავსების საფუძველზე. მსგავსება-განსხვავებულობა არის ცნებები, რომლებიც მიბმულია ადგილზე, დროზე, ვითარებაზე და არ ატარებს უნივერსალურ ხასიათს, არ გულისხმობს ამ მსგავსება-განსხვავებულობის უნივერსალურ, ყველგან და ყველასთვის მისასადაგებელ საშომს.

ასეთი საზოგადოება წინა პლანზე გამოდის თანამედროვეობის ხანაში და ეს არის უფლება-მოვალეობების საზოგადოება, რომელიც დაეფუძნა უნივერსალური თანასწორობის პრინციპს, ადამიანის უნივერსალური უფლებების აღიარებას. ლიბერალიზმი ეს არის ის უნიკალური იდეოლოგია (თუ რაციონალურ ღირებულებათა სისტემა, თუ ტრადიცია, როგორც ამ სიტყვას სხვადასხვა ავტორები იყენებენ), რომელიც ადამიანის თავისუფლებას ასაბუთებს ადამიანთა უნივერსალური, საყოველთაო უფლებების არსებობით, და ამით თავისუფლებისა და თანასწორობის ერთიან ხედვას იძლევა. ლიბერალიზმი, პარტიკულარიზმის მსგავსად, თავისუფლებისკენ სწრაფვას უდიდეს ღირებულებად აღიარებს, მაგრამ პარტიკულარიზმისგან განსხვავებით, ამ თავისუფლების რეალიზებას ხედავს უნივერსალისტური კანონის უზენაესობაში და არა ამ კანონისადმი დაუმორჩილებლობაში. ლიბერალიზმი, მართალია, პიროვნებას, მის კერძო სფეროს საზოგადოებრივ სფეროზე მაღლა აყენებს, მაგრამ კი არ უარყოფს საზოგადოებრივი სფეროს არსებობას, არამედ ქმნის მას. მაშინ როცა პარტიკულარიზმი საერთოდ არ იცნობს ისეთ ცნებას, როგორიცაა საზოგადოებრივი სფერო.

ლიბერალიზმი კი არის თანამედროვეობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მოვლენა, მაგრამ ის არის ერთ-ერთი და არა ერთადერთი მექანიზმი, რომელიც მონაწილეობს თანამედროვე საზოგადოებრივი სტრუქტურების შექმნაში, მათი მთავარი მახასიათებლის – უნივერსალისტურად მოწყობილი ინსტიტუტების – ჩამოყალიბებაში.

ლიბერალიზმთან ერთად თანამედროვეობის ხანაში კოლექტივიზმის ადგილი რესპუბლიკანიზმმა დაიკავა, რომელმაც დაასაბუთა ადამიანის მორჩილება საზოგადოებისადმი კონსტიტუციური, საკანონმდებლო წესების წინაშე ყველას თანასწორობით, ადამიანთა ერთნაირი სამართლებრივი მოვალეობებით, იქნება ეს ადამიანი პრეზიდენტი თუ მენაგვე. ლიბერალური და რესპუბლიკური იდეოლოგიები ერთად ქმნიან თანამედროვე კონსტიტუციური ლიბერალიზმის საფუძვლებს ყველა მისი მახასიათებლით: ინდივიდუალიზმით, ძლიერი საზოგადოებრივი სფეროთი, კანონის უზენაესობით, ერი-სახელმწიფოთი და სამოქალაქო საზოგადოებით.

მაშასადამე, ეს ორივე ერთად ქმნის კონსტიტუციურ ლიბერალიზმს, რომელზედაც ლაპარაკობს ზაქარია, და რომელიც, როგორც ამას ო'დონელი აღნიშნავს, არის არა ერთი, ლიბერალური, არამედ ორი, ლიბერალური და რესპუბლიკური, პოლიტიკური ტრადიციის შერწყმის შედეგი. ისინი განასხვავებენ ერთმანეთისგან საზოგადოებას და ადამიანს, საზოგადოებრივ სფეროს და კერძო სფეროს, თუ გნებავთ, სახელმწიფოსა და ეკონომიკას. სწორედ ამ საფუძველზე შეიქმნა თანამედროვე სახელმწიფო და თანამედროვე სამოქალაქო საზოგადოება, ცალკე – კერძო სფერო, საბაზრო ეკონომიკა, ცალკე – ინდივიდუალისტური ადამიანი. დემოკრატია კი ასრულებს ამ ორი სფეროს ერთმანეთთან დამაკავშირებელი ხიდის როლს, ახორციელებს ურთიერთგაცვლას კერძოსა და საზოგადოებრივს შორის. ეს ორი სფერო, კერძო და საზოგადოებრივი ცალ-ცალკე რომ არ არსებულებოდა, არც დემოკრატია იქნებოდა საჭირო, ხოლო კერძოს და საზოგადოებრივის შემაკავშირებელი მექანიზმის როლს შეასრულებდა: კორუფცია, კლიენტელიზმი, დიქტატურა, კლანურობა და სხვა, რასაც დღეს ვხედავთ.

რა ხდება ჩვენთან? საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმი ხასიათდებოდა მეტად თავისებური, მაგრამ მაინც უნივერსალისტური ინსტიტუციონალური მოწყობით. საზოგადოების პარტიკულარიზაცია, რომელიც სახეზეა არა მარტო საქართველოში, არამედ სხვა პოსტსაბჭოურ ქვეყნებშიც, დაიწყო ჯერ კიდევ ბრეჟნევის ეპოქაში და მას მერე სულ უფრო ღრმავდებოდა. ის გამოიხატა მომხმარებლური ეგოიზმის ზრდაში, კორუფციაში, მზარდ უთანასწორობაში, სახელმწიფოს დასუსტებაში, ჩრდილოვან და სუსტ ეკონომიკაში, ეთნიკურ ნაციონალიზმში და სხვა. პოსტტოტალიტარული გარდაქმნების მთელი პერიოდი შეიძლება ძირითადად დავახასიათოთ როგორც სახელმწიფოს მიერ საზო-

გადოებრივი პროდუქტის წარმოების სულ უფრო მზარდი კრიზისი. სისტემის დაშლა, სამწუხაროდ, მდგომარეობდა არა მარტო საბჭოური სისტემის დაშლაში, არამედ მრავალი ისეთი ინსტიტუტის გაუქმებაში, რომელთა გარეშე თანამედროვე საზოგადოება ვერ იარსებებს, ვინაიდან თანამედროვე საზოგადოებრივი სისტემის აუცილებელი ელემენტია რაციონალურად, უნივერსალისტურად მოწყობილი საზოგადოებრივი ინსტიტუტების არსებობა.

ის პარტიკულარისტული სიტუაცია, რომელშიც ჩვენ დღეს ვიმყოფებით, ხასიათდება სწორედ საზოგადოებრივი სფეროს თითქმის სრული არარსებობით (პარტიკულარებში ხომ ამ ცნებას საერთოდ არ ცნობს), მთელი მისი თანმდევი და თვალნათლივი მოვლენებით.

ამდენად, დღეს ჩვენი მთავარი პრობლემაა პარტიკულარზმისგან თავის დაღწევა და თანამედროვეობის მოთხოვნებამდე ამაღლება. ჩვენი პროექტი არის მოდერნიზაციის, და არა პოსტმოდერნიზაციის პროექტი. ჩვენ გვიჭირს უნივერსალისტური ინსტიტუტების შექმნა მაშინ, როდესაც დასავლური დემოკრატიების მოქალაქეებმა აღარ იციან, როგორ დაიცვან საკუთარი ინდივიდუალურობა უკვე არსებული ინსტიტუტების უნივერსალიზმისგან.

რაში მდგომარეობს აქ მთავარი პრობლემები?

ათი წლის წინ მთავარი გამოწვევა, მთავარი ამოცანა, რომელიც იდგა ჩვენი საზოგადოების წინაშე, გახლდათ თავისუფლება. ჩვენ მისთვის ვიბრძოლეთ და მივაღწიეთ კიდეც მის ველურ, პრემოდერნულ, არასრულფასოვან, პარტიკულარისტულ ვარიანტს. დღეს ჩვენს წინაშე დგას სხვა მთავარი გამოწვევა – ეს არის თანასწორობა. ეს ჩვენში არაპოპულარული სიტყვა მოდერნიზაციისა და უნივერსალიზაციის ჭრილში უნდა განვიხილოთ – პარტიკულარზმის ლიბერალიზმად გადაქცევის ჭრილში. სწორედ შესაძლებლობათა თანასწორობის პრინციპმა, პარსონსის მიხედვით, გადააქცია პარტიკულარისტული საზოგადოება ამერიკაში უნივერსალისტურ თანამედროვე საზოგადოებად. – ეს არის ის, რასაც ტოკვილი აღწერდა. საბჭოთა კავშირის თავისებური და მახინჯი, მაგრამ მოდერნიზება, შესაძლებელი გახდა შედეგების თანასწორობის პრინციპის ძალისმიერი დანერგვით. სასურველია, მაქსიმალურად ვაღიაროთ შესაძლებლობათა თანასწორობის პრინციპი, თუმცა კი, სავარაუდო პერსპექტივა, რომელიც დღესდღეობით იკვეთება არის სრული უთანასწორობა, რომელიც არა მარტო დემოკრატიაზე ახდენს გავლენას, არამედ ყველა სხვა სფეროზეც. შესაძლებლობების თანასწორობის პრინციპის აღიარება ნიშნავს კორუფციასთან ბრძოლასაც (რაც წარმოადგენს ეკონომიკური სუბიექტების სამართლიანი კონკურენციის საფუძველს), ერი-სახელმწიფოს ჩამოყალიბებასაც (რაც ნიშნავს ეთნიკური ნაციონალიზმის რესპუბლიკურ კონსტიტუციონალიზმად გადაქცევას), კანონის უზენაესობას, სამართლიან არჩევნებსა და ბევრ სხვას.

მეორე, რაც არანაკლებ მნიშვნელოვანია, არის ის, რომ როგორც ითქვა, თანამედროვე პოლიტიკურ მოწყობას ქმნის არა ერთი, არამედ მინიმუმ ორი მოქიშპე პოლიტიკური იდეოლოგია. მხოლოდ მათი ურთიერთსაწინააღმდეგო ხასიათის გამო არის თანამედროვე საზოგადოება ღია და არა – დახუროული.

ამდენად, საჭიროა პარტიკულარისტული და კოლექტივისტური ღირებულებების დაპირისპირებიდან ამაღლება იდეოლოგიურ პოლიტიკურ კამათზე, რომელიც თანამედროვე სამოქალაქო საზოგადოებას შეეფერება. ეს მოითხოვს ზღვრების და საზოგადოებრივი დისკურსის რაციონალიზებას და თანამედროვე ჰუმანიტარული ზღვრების მიღწევების რეფლექსურ გამოყენებას. ეს აგრეთვე მოითხოვს იმის გააზრებას, რომ ის, რასაც დღეს ჩვენ მესამე სექტორს ვუწოდებთ, უკეთეს შემთხვევაში, წარმოადგენს სამოქალაქო საზოგადოების ერთ ლიბერალურ ნახევარს და არა სრულ – სამოქალაქო საზოგადოებას. უარეს შემთხვევაში კი, ეს არც არის სამოქალაქო საზოგადოება, ვინაიდან ჩვენი მესამე სექტორი მეტად ხშირად პრეტენზიას აცხადებს სრული ჭეშმარიტების ფლობაზე, რაც სამოქალაქო საზოგადოებასთან შეუთავსებელია (უფრო ვრცლად ამის შესახებ იხილეთ ჩვენს ბროშურაში „სამოქალაქო საზოგადოება“). ამასთან, ეს პრობლემას უქმნის საერთაშორისო დონორ ორგანიზაციებს; ცალმხრივი მხარდაჭერა ერთი იდეოლოგიისა ამახინჯებს საზოგადოების განვითარებას. გამოდის, რომ კომუნიზმის სანაცვლოდ ახალი გაბატონებული იდეოლოგია გვთავაზობს დემოკრატიას; მაშინ რა მნიშვნელობა აქვს ჩვენთვის, რომელი ნათელი მომავლისკენ ვიაროთ – ლენინისეულისკენ თუ ფუკუიამასეულისკენ.

მეორე, რაც ახდენს გავლენას ორი მოქიშპე იდეოლოგიის ჩამოყალიბებაზე, არის ამა თუ იმ საზოგადოების ტრადიციულ-პოლიტიკურ კულტურაში პარტიკულარიზმისა თუ კოლექტივიზმის პრიმატი. ტრადიციული პოლიტიკური კულტურა თავს იჩენს მოდერნიზების პროცესში. ასე, ტრადიციულად კოლექტივისტურ საზოგადოებებში ტრადიციული კოლექტივიზმი კონკურენციას უწევს შემოტანილ ლიბერალიზმს და ქმნის ან დემოკრატიას (იაპონიის მაგალითი), ან ლიბერალურ ავტორიტარიზმს (ჰონგონგი). ხოლო ჩვენ ტრადიციული პოლიტიკური კულტურა პარტიკულარისტულია ისევე როგორც ლათინურ ამერიკაში, ამდენად ჩვენ გვემუქრება არა ლიბერალური ავტორიტარია, არამედ – პარტიკულარისტული დიქტატურა, მისი თანმდევი კორუფციითა და სხვა უსიამოვნო მოვლენებით.

დისკუსია

პაატა გურგენიძე. ფარიდ ზაქარიას სტატიაში ყველაზე საყურადღებოდ მეჩვენება ის, რითაც იწყებს იგი მსჯელობას. ეს არის ერთგვარი პროტესტი ტერმინთა აღრევის გამო. ალბათ ყველას შეუძნელია, რომ, როდესაც ვხმარობთ ტერმინს, დემოკრატია, ქვეყნის მმართველობის დასახსიათებლად, ხშირად ეს ქვეყნის კანონების ლიბერალურობის დამსახურება უფროა, ვიდრე მმართველობაში ხალხის მონაწილეობის ხარისხისა. ამავე დროს, ბევრჯერ დემოკრატიულობის ტიტულს ჩამოვართმევთ ხოლმე ქვეყანას ნაკლები ლიბერალურობის გამო. ამგვარი აღრევანი შეიძლება ხშირად მიზანშეწონილობიდან ამოდიოდეს, მაგრამ თვით ტერმინთა შორის სპეციფიკის წაშლა, ჩემი აზრით, პოლიტიკური ანალიზის უნარიანობაზე უარყოფითად აისახება.

რაც შეეხება ავტორის მტკიცებას, რომ კონსტიტუციურ ლიბერალიზმს დემოკრატიასთან, როგორც არჩევითი ინსტიტუტით ქვეყნის მმართველობასთან, საერთო არაფერი აქვს, ნურას უკაცრავად, ვერ დავეთანხმები.

სანამ ამ თეზისს გავაკრიტიკებ, მინდა ერთი რამ ვთქვა: ტერმინებს ძალიან მცირე რამ აქვთ საერთო რეალობასთან. ანუ, არ არსებობს ტერმინი, რომელიც რეალობას აღწერდეს მთლიანობაში, ყველი მათ-

განი რეალობის მხოლოდ რაღაც ნაწილს აღწერს. ასე რომ, როცა ვამბობთ – ეს მმართველობა დემოკრატიანია – ამით მხოლოდ ნაწილობრივ აღწერთ რეალობას. თუ გვინდა რეალობის უფრო ზუსტი აღწერა, იგი მრავალი ტერმინით უნდა აღწეროთ, და რაც მეტით აღწერთ მას, მით ზუსტი აღწერა გამოგვივა. სამწუხაროდ, რაც მეტ ტერმინს ვარგებთ რეალობას მით ძნელად, და შესაძლოა ნაკლებად, გასაგები ხდება იგი.

ესლა თვით ფარიდ ზაქარიას მტკიცებას გავაკრიტიკებ. ჩავატაროთ აზრობრივი ექსპერიმენტი, განვიხილოთ ჩაკეტილი სისტემა პირობითი სოციუმისა. ვთქვათ, სადაც ტარდება არჩევნები, სადაც არ არის კანონის უზენაესობა და ადამიანის ძირითადი უფლებების უზრუნველყოფა, ანუ კონსტიტუციურ ლიბერალიზმი. შესაძლებელია კია ასეთი არჩევნები არჩევნებად განვიხილოთ? არა, რამდენადაც არჩევნები თვით არის ადამიანის ძირითადი უფლებათაგანი; ვთქვათ, სოციუმში დესპოტური მმართველობა იყო. სანამ ამ უფლებას დათმობდა ხალხის მმართველობის სასარგებლოდ, მანამ სხვა, მმართველობისათვის არაუფუნდამენტურ, უფლებებს დათმობდა სიტუაციის სტაბილიზაციისათვის (ვთქვათ, ქალთა უფლებას ან საკუთრების ხელშეუხებლობის უფლებას). ესეც რომ

არა, არჩევნები ხომ თვითონაა კანონის შედეგი? რა არჩევნები შედეგებოდა ქვეყანაში, სადაც კანონი არ კანონობს? მაშასადამე, დემოკრატია კონსტიტუციური ლიბერალიზმის გარეშე არ არსებობს. ყოფილა თუ არა შუაში ლიბერალიზმი დემოკრატიასთან? ყოფილა.

იგივე რამ მტკიცდება შეტრიალებული მსჯელობითაც. გვაქვს დემოკრატია, ანუ არჩეული მთავრობა, და არა გვაქვს კანონის უზენაესობა; იქნებოდა ასეთი მთავრობა მართლა მთავრობა? მას ხომ მართვის ძირითადი ბერკეტი, კანონი, არ ექნებოდა. დემოკრატიული მთავრობის წარმომშობი ხომ საზოგადოებრივი შეთანხმებაა, ხოლო ასეთი შეთანხმების კერძო მაგალითი – კანონი. თუნდაც შესძლებოდა ასეთ მთავრობას მმართველობა, რამდენად დემოკრატიული დარჩებოდა იგი ჟამთა სვლის შედეგად? უკანონობის პირობებში ხომ ადვილად დაეპატრონებოდა მშობელი საზოგადოების ყველა პოლიტიკურ თავისუფლებასა თუ ეკონომიკურ სიმდიდრეს.

ზემოთქმულით იმის მტკიცება მსურდა, რომ თუმცა დემოკრატია და ლიბერალიზმი, როგორც ტერმინები, სრულიად სხვადასხვა რამეს აღწერენ, მათ არა თუ საერთო აქვთ, არამედ ყოველთვის ერთი და იმავე რეალობის (ობიექტის) მახასიათებლები არიან, თეორიულად მაინც. ამ მტკიცების შემდეგ უაზრობად მოჩანს საკითხის ასე დასმა: დემოკრატია თუ ლიბერალიზმი? უფრო მართებული

იქნებოდა: დემოკრატიით დავიწყეთ თუ ლიბერალიზმით? კიდევ უფრო მართებული იქნებოდა: საიდან მოდიან დემოკრატია და ლიბერალიზმი და სად მიდიან?

თუ კითხვას დავსვამთ – რით დავიწყეთ? – ორი თანაბრად ჭეშმარიტი მტკიცება წარმოიშვება. ერთი იტყვის: დემოკრატიით, რადგანაც, მოიპოვეს რა ხალხი ძალაუფლებას, იგი უმალ ინსტიტუციურ მშენებლობას დაიწყებს თავისივე ძალაუფლების შესანარჩუნებლად, რადგანაც თავისი თავის მართვა სხვანაირად არ შეუძლია. ეს კი ავტორიტარიზმისათვის სასიკვდილოდ საშიშია. ამას გარდა, ისტიტუციონალიზმი თავისთავად კონსტიტუციურ ლიბერალიზმსაც გულისხმობს იმ ნაწილში, სადაც კანონი უზენაესობას ემყარება. მეორეც, ინსტიტუციონალიზმი ხალხს სჭირდება ადამიანის ძირითადი უფლებების გასაფართოებლად, რამდენადაც ხალხი თვითმმართველი სუბიექტის სახეს, ანუ თავისთავადობას, მანამ ინარჩუნებს სანამ ინარჩუნებს თანასწორობის გარკვეულ ხარისხს. დემოკრატიის ანუ რესპუბლიკის ამ მნიშვნელოვან თვისებას ჯერ კიდევ მონტესკიე აღნიშნავდა. მაშასადამე, თუ დავიწყებთ დემოკრატიით, აუცილებლად მივაღწეოთ ლიბერალიზმამდეც.

მიუხედავად ამისა, მეორე იტყვის: უნდა დავიწყეთ კონსტიტუციური ლიბერალიზმით, რადგანაც, უფლებებში გათანაბრებული ხალხის პოლიტიკური მონაწილეობის გარეშე

მიღებული კანონები კარგავს ქმედითუნარიანობას და, შესაბამისად, პოლიტიკური ბერკეტის როლს. ეს კი არსებულ ოლიგარქიას ადრე თუ გვიან აიძულებს დემოკრატიის ინსტიტუტის (არჩევნების) შემოღებას, თუნდაც თავისი გავლენის ნაწილის შესანარჩუნებლად. მაშასადამე, თუ დავიწყებთ კონსტიტუციური ლიბერალიზმით, აუცილებლად მივალთ დემოკრატიამდე.

ზემო აზვაცში მოყვანილი ჩემი ული მსჯელობა ალბათ ქათმისა და კვერცხის უწინარესი წარმოშობის დილემას ჩამოჰგავს. ასეცაა. ამ დილემას გადავლახავდით იმის აღიარებით, რომ ხალხის პოლიტიკური მონაწილეობაც, კანონით (ანუ წინასწარი შეთანხმებით) მართვაც და სყოველთაო უფლებებიც ყველა საზოგადოებაში წარმოშობისთანავე არსებობს. აქედან უნდა გადავიდეთ შემდეგ კითხვაზე: განვითარების რა ეტაპებზე და როგორ გვევლინება ესა თუ ის სოციალური პრინციპი სხვებთან შედარებით უწინარესად, ანუ საიდან მოდის დემოკრატია და ლიბერალიზმი?

სანამ ამ კითხვას ვუპასუხებდე, ვიტყვი, რომ ხალხი, კერძო ადამიანისაგან განსხვავებით, გონებასუსტია: თეორიული სწავლის უნარი მას თითქმის არ გააჩნია. მისი ცოდნა მხოლოდ კონკრეტული გამოცდილების შედეგია. ამავე დროს იგი ბრძენიცაა, რადგან კერძო ადამიანთან შედარებით დროთა განმავლობაში დიდ გამოცდილებას აგროვებს.

რისთვის დამჭირდა ამის თქმა? იმისთვის, რომ ხაზი გამესვა – ხალხი ამა თუ იმ პოლიტიკური პრინციპის დასამკვიდრებლად ბრძოლას იწყებს ამ პრინციპის ნაკლებობის შედეგად დაგროვილი ნეგატიური გამოცდილების დასაძლევად. ამრიგად, რაც მეტია ხალხის მიერ გავლილი სოციალური დრო – გამოცდილებით შევსებული დრო, განსხვავებით ქრონოლოგიური დროისა – მით მეტი იცის ხალხმა და მით დახვეწილი პოლიტიკური სისტემა გააჩნია. რამდენადაც ჩემს მიერ დასმული მესამე კითხვის მეორე ნაწილზე – თუ სად მიდის დემოკრატია – უკვე გაცემული აქვს პასუხი ფუკუიამას, რომელმაც ლიბერალური დემოკრატია ყველაზე დახვეწილ პოლიტიკურ სისტემად ანუ ისტორიის დასასრულად გამოაცხადა, დავუბრუნდები კითხვის პირველ ნაწილს – საიდან მოდის დემოკრატია და ლიბერალიზმი?

დემოკრატია და ლიბერალიზმიც, გნებავთ, ლიბერალური დემოკრატია, მოცემული ხალხის (საზოგადოების) მიერ განვლილი სოციალურ დროს მოაქვს, ანუ იმ გამოცდილების სიმრავლეს, რომელიც მან გადაიტანა და დაიმახსოვრა.

ივლიანე ხაინდრავა. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ზაქარიას წერილი აქტუალური აღმოჩნდა ჩვენთვის იმიტომ, რომ ტერმინი „არალიბერალური დემოკრატია“ ზედგამოჭრილად გვეჩვენება საქართველოს ამჟამინდე-

ლი მდგომარეობის აღსაწერად. „არალიბერალურობას“ რაც შეეხება – აქ სადავო არაფერი მაქვს; თავისუფლების ნიშნები სადმე თუ შეიმჩნევა – მხოლოდ დედაქალაქში, ხოლო რაც უფრო შორდება მას, მით უფრო მატულობს, გია ნოდის მოსწრებული თქმისა არ იყოს, „ბათუმიზაციის“, ანუ ტოტალიტარიზმის (სწორედ ტოტალიტარიზმისა და არა ავტორიტარიზმის) ხარისხი. მაგრამ, ვფიქრობ, ჩვენც და ჩვენმა დასავლელმა კეთილისმსურველებმაც გადაჭარბებული სისწრაფითა და სიმარტივით დავამკვიდრეთ ტერმინი „დემოკრატია“ საქართველოსთან მიმართებით. ზაქარია წერს, რომ თავს ვერ ავარიდებთ დემოკრატიის ისეთ უპირველეს მახასიათებელს, როგორიცაა ღია, თავისუფალი და სამართლიანი არჩევნები. არ მგონია, რომ თუნდაც უკანასკნელი ორი არჩევნები საქართველოში უფლებას გვაძლევდეს საარჩევნო დემოკრატიაზე გულწრფელი საუბრისა. შესაძლოა 1999 წლის საპარლამენტო არჩევნები (რომლებსაც არც თუ უსაფუძვლოდ „შერჩევნები“ უწოდეს) გვითხრობს შესაძლებლობას რაღაც „არჩევნებისმაგვარზე“ ვიმსჯელოთ; მაგრამ ამ მსჯელობისას რატომღაც სათანადო ყურადღების მიღმა რჩება ის უბრალო ჭეშმარიტება, რომ არჩევნები საერთოდ არ ჩატარებულა აფხაზეთსა და სამხრეთ ოსეთში, ხოლო ის, რაც ხდებოდა აჭარაში და ქვემო ქართლში, კომუნისტური პერიოდის „არჩევნების“ სრული შესატყვისი იყო. „აღორძი-

ნებამ“ ჩაიჯობა აჭარის ამომრჩეველთა ხმები, „მოქალაქეებმა“ ქვემო ქართლში აიღეს სრული „რევანში“. მინიმუმ ნახევარი მილიონი ამომრჩეველი ორმა სახელისუფლო ცენტრმა საარჩევნო პროცესს მიღმა დატოვა. შესაბამისად, „თამაშვარე“ მდგომარეობაში ამ რეგიონებში აღმოჩნდნენ არჩევნებში მონაწილე სხვა პოლიტიკური ძალები. გავითვალისწინოთ ისიც, რომ საქართველოს დარჩენილ ტერიტორიაზეც საპარლამენტო არჩევნების პროცედურა ძალზე შორს იყო ევროპული სტანდარტებისაგან. მე იმის თქმა კი არ მსურს, თითქოს არჩევნების მეტ-ნაკლებად წესიერად ჩატარების შემთხვევაში ჩვენ დღევანდელისაგან კარდინალურად განსხვავებულ საპარლამენტო შემადგენლობას მივიღებდით, მაგრამ ის კი არის სავარაუდო, რომ საქართველოს პოლიტიკური რუკა უფრო მრავალფეროვანი და რეალობის ადეკვატური იქნებოდა, ვიდრე დღეს არის.

9 აპრილის საპრეზიდენტო არჩევნებზე ბევრი ლაპარაკი ზედმეტად მიმაჩნია. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ეს არჩევნები უბრალოდ არ შემდგარა; ამომრჩეველთა 50 პროცენტს – ეს კი კანონის მოთხოვნაა – არჩევნებში მონაწილეობა ნამდვილად არ მიუღია. ანუ – საქართველოს დღეს არ ჰყავს ლეგიტიმური პრეზიდენტი. ისევ და ისევ, მე აქ სულაც არ ვაპირებ შედავებას იმ გავრცელებულ მოსაზრებასთან, რომ 9 აპრილს, არსებითად, არჩევანი არც გვექონია.

მაგრამ ეს მოსაზრება სულაც არ არის საკმარისი იმისათვის, რომ ყოველად უტიფარი ფარსი კანონიერ არჩევნებად მივიჩნიოთ. სხვათა შორის, არჩევნების სამართლიანად ჩატარების იოტისოდენი შანსი მაინც რომ არსებულებოდა, ეგებ არჩევანიც გვქონოდა?

მაშ, რაღა დარჩა არჩევნების დემოკრატიულობისაგან საქართველოში? ხოლო თუ არჩევნები არადემოკრატიულია, რომელ დემოკრატიასზე, თუნდაც „არალიბერალურზე“, შეიძლება საუბარი?

მცირედი გადახვევის სახით, რომელიც, ამ კონტექსტში, შესაძლოა, სულაც არ იყოს გადახვევა, ვიტყვი, რომ გია ნოდიას ერთობ საინტერესო და საყურადღებო ანალიზი კავკასიურ ინსტიტუტში გამართულ ერთ-ერთი წინა დისკუსიაში („პრაგმატიზმი და რომანტიზმი ქართულ (ანტი)პოლიტიკაში – და საერთოდ“) სრულიად უგულებელყოფს იმ უმნიშვნელოვანეს ფაქტს, რომ არჩევნები საქართველოში (საარჩევნო პროცესის ნებისმიერ სტადიაზე) ნაკლებად ჰგავს არჩევნებს. ამგვარ ვითარებაში კი წარმატების მომტანი „პრაგმატიზმი“ მნიშვნელოვანწილად უსინდისობის ტოლფასი ხდება. სწორედ ამიტომ ზემოხსენებული წერილის წაკითხვისას გამიჩნდა ნაკლულობის განცდა – ერთ-ერთი ამოსავალი ფაქტორისათვის გვერდის ავლას ქართული სინამდვილისაგან მსჯელობის ერთგვარი აბსტრაგირება მოჰყვა. თუმცა, ცხადია, ეს არ აბათილებს ავ-

ტორის მრავალ მნიშვნელოვან დაკვირვებასა და დასკვნას.

ახლა მინდა გავცდე საქართველოს ფარგლებს და ერთი უფრო „გლობალური“ ხასიათის მოსაზრება გაგზიაროთ. საერთაშორისო პოლიტიკურმა კონიუნქტურამ განაპირობა იმგვარი მდგომარეობა, როცა ჯერ კიდევ არშემდგარ დემოკრატიებს (საქართველოზე რომ აღარაფერი ვთქვათ, თუნდაც ჩვენი უშუალო მეზობლების გამოცდილება შეგვიძლია გავიხსენოთ 5 ნოემბერს ჰერბაიჯანში გამართული ყოვლად უგვანო საპარლამენტო „არჩევნების“ მაგალითზე, რომლებზეც მე და ბევრმა ჩემმა კოლეგამ დამკვირვებლებად ვიმუშავეთ) „განვითარებადი დემოკრატიების“ სტატუსს ანიჭებენ და აწევრიანებენ ისეთ ორგანიზაციებში, როგორიცაა, ვთქვათ, ევროპის საბჭო. მესმის, რომ ქმედითობის თვალსაზრისით ევროსაბჭო დიდი ვერაფერი გაერთიანებაა, მაგრამ მასში წევრობა კი სერიოზული პროპაგანდისტული არგუმენტია არადემოკრატიული ხელიშეუფლებებისათვის – მე ვიტყვოდი – ერთგვარი „პოლიტიკური ინდულგენცია“ კი არადემოკრატიული მეთოდებით (არჩევნების ჩატარების წესის ჩათვლით) სამართავად. სწორედ ევროსაბჭოში საქართველოს „ავანსად“ მიღების კვალობაზე შედგა ჩვენში ის საპარლამენტო და საპრეზიდენტო არჩევნები, რომლებზეც ზემოთ ვისაუბრე. უფრო მეტიც – ჩემი აზრით, სწორედ იმ პერიოდიდან დაიწყო მუხრუჭდა საქართველოში დემოკრა-

ტიის განვითარების პროცესი და შემჩნევა სერიოზული უკანდახევაა კი, იქნება ეს რეფორმები ზოგადად, რელიგიური უმცირესობების სრულიად ღია დევნა, თუ პირადობის დამადასტურებელ მოწმობაში ეთნიკური წარმომავლობის დაფიქსირების მოთხოვნა. საქართველოს შემხედვარე აზერბაიჯანმა ევროსაბჭოს საბოლოო გადაწყვეტილებამდეც კი თამამად გაბედა 5 ნოემბრის „ანტიარჩევნების“ ჩატარება უამრავი საერთაშორისო დამკვირვებლის თვალწინ. ლოგიკა აქ მარტივია „რას იზამენ, რო?“ და მართლაც – არც არაფერს. მოვა იანვარი და სომხეთსაც (რომელსაც ასევე სულაც არ აქვს საქმე დემოკრატიულობით თავმოსაწონად) და აზერბაიჯანსაც მიიღებენ ევროპის საბჭოში. რას იტყვის ამის შემხედვარე ნებისმიერი მოაზროვნე აზერბაიჯანელი? იმავეს, რასაც ამბობენ აზროვნების უნარშენარჩუნებული ქართველები: ამნაირი არჩევნების, ამნაირი დემოკრატიის, ამნაირი რეფორმების, ამნაირი საბაზრო ეკონომიკის ასე და ისეცო... და დასავლელი დემოკრატებისაც ზედვეო, რომლებსაც, თურმე, რუსებზე ნაკლებად როდი სჩვევიათ ორმაგი (ან სამმაგი) სტანდარტებით მოქმედება.

მაგრამ ფსევდოდემოკრატიის დემოკრატიად გასაღების პრობლემას მეორე მხარეც აქვს. არ მგონია, რომ „დემოკრატიობანას“ თამამმა პოსტ-სოციალისტურ სივრცეზე უკვალოდ ჩაიაროს საკუთრივ დასავლური დემოკრატიებისათვის (ელცინისეული

„დემოკრატიის“ მხარდაჭერამ, რომელ მოვლენასაც ბუეზინსკიმ დროულად უწოდა „ნაადრევი პარტნიორობა“, უკვე შვა პუტინი). ჩვენს თვალწინ მიმდინარეობს საერთაშორისო დემოკრატიული ორგანიზაციების „განზავება“ ფსევდოდემოკრატიებით (მაგალითად – იგივე ევროსაბჭო) და, ამდენად, დემოკრატიის სტანდარტების გაუფასურება (ზემონსენებული ორმაგი ან სამმაგი სტანდარტი). საქართველოც დემოკრატიას, ხორვატიაც და დანია. რომელია მათში უფრო დემოკრატიული დემოკრატია? დავამკვიდროთ დემოკრატიების რანჟირება?

არა და, საქმე სწორედ ამ მიმართულებით მიდის, მაგალითად, ევროკავშირში. მისი აღმოსავლეთით გაფართოების თაობაზე მიღებული გადაწყვეტილების კვალდაკვალ უკვე გაისმა ღია საუბარი კავშირის შიგნით უფრო ვიწრო კავშირის ჩამოყალიბების პუცლებლობაზე – ერთგვარ „მცირე კაბინეტზე“, რომელიც, არსებითად, უმნიშვნელოვანესი გადაწყვეტილებების მიმღები იქნება, ხოლო მთლიანად კავშირის ხელმძღვანელ ორგანოებს ამ გადაწყვეტილებების ოდენ ლეგალიზება მოუწევთ. ეს იმიტომ, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში კავშირის „ვეტერან“ დემოკრატიებს (მაგალითად – ბენილუქსის ქვეყნებს) ნაკლები ხმა აღმოაჩნდებათ საკანონმდებლო ორგანოში, ვიდრე პოლონეთისმაგვარ ახალბედებს. მეტიც, არ შეიძლება ისეთი ვითარების გამორიცხვა, როცა ცენტრალუ-

რი და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებმა ევროკავშირში შეიძლება პირი შეკრან და დაბლოკონ ნებისმიერი ისეთი გადაწყვეტილება, რომელიც მათ საკუთარი ინტერესების შელახვად მოეჩვენებათ. და საერთოდ, თუკი 15 ქვეყნის მიერ გადაწყვეტილებების კონსენსუსით მიღება კიდევ წარმოსადგენია, 27 ქვეყნის მიერ – სათუთზე სათუო. შესაბამისად, იწყება ისეთი გამოსავლის ძიება, რომელიც, შესაძლოა, სრულ შესაბამისობაში ვერ მოვიდეს ტრადიციულ დემოკრატიულ სტანდარტებთან.

ამავე რიგის კიდევ ერთი საინტერესო მოვლენაა საპრეზიდენტო არჩევნები აშშ-ში. უკვე ნათელია, რომ მათი ბედი გადაწყდება სასამართლო დარბაზებში და არა საარჩევნო კომისიებში. კი, ძლიერი და დამოუკიდებელი სასამართლო სისტემა ერთ-ერთი ქვაკუთხედია დემოკრატიისა, მაგრამ რატომღაც ჟურნალისტები გამალებით ითვლიან თუ რომელ სასამართლოში აქვთ უმრავლესობა დემოკრატებს და რომელში – რესპუბლიკელებს. საერთოდაც, ვითარება, როცა გორმა ამომრჩეველთა უფრო დიდი ნაწილი მიიმხრო, ხოლო ბუშმა – შტატებისა, თავისი არსით კოლიზურია. ვფიქრობ, ამ არჩევნებს ექნება საინტერესო და არანაკლებ მნიშვნელოვანი გამოძახილი სხვადასხვა (არა მხოლოდ პოლიტიკურ) სიბრტყეში.

ეს მაგალითები იმისათვის მოვიყვანე, რათა ნიადაგი შემემზადებინა ჩემი მთავარი თეზისისათვის: **ხომ არ**

დადგა დრო წარმომადგენლობითი დემოკრატიის კრიზისზე საუბრისა?

ხომ არ არის ამ კრიზისის მაჩვენებელი პოზიტიური დისკრიმინაციის დანერგვა, დისკუსიები კონსოციონალიზმის შესახებ და ა.შ.? და ხომ არ გადაიქცა იმავე აშშ-ში პოზიტიური დისკრიმინაცია მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის წინააღმდეგ მიმართულ ჩვეულებრივ დისკრიმინაციად?

მე არ ვიცი, როდის მომწიფდება ეს პრობლემა კავკასიურ ინსტიტუტში სადისკუსიოდ. მაგრამ ვფიქრობ, რომ პრობლემა, როგორც ასეთი, უკვე არსებობს.

გოგი ლორთქიფანიძე. დღევანდელი დისკუსიის შინაარსი შეიძლება მოკლედ შემდეგი მარადიული დილემის სახით გამოიხატოს: შეთავსებადია თუ არა ერთმანეთთან დემოკრატია და დიქტატურა. ეს პრობლემა, ვგონებ, ძველი საბერძნეთის პირველყოფილი დემოკრატიიდან დღემდე ერთგული ლანდივით მოსდევს კაცობრიობის ისტორიას და ზოგჯერ ისეთ თავისებურ ფორმასაც ღებულობს, როგორიც თანამდროვეობის ამა თუ იმ არაერთმნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი ფიგურის ისტორიულ ქმედებათა შეფასების მცდელობა გახლავთ. დისკუსიის წამყვანთა ნებით ამგვარი ფიგურის როლს დღეს ჩილეს ყოფილი დიქტატორი აუგუსტო პინოჩეტი ასრულებს და ეს სულაც არაა შემთხვევითი. პინოჩეტის პოლიტიკური „შემოქმედების“ შედეგების ცალსახა შეფასება დღესაც კი

ძნელად ექვემდებარება პიროვნელობასა და ობიექტივობას, რადგანაც ისტორიულ მოვლენათა რაგინდარაგულგრილი ჟამთაღმრიცხველიც კი, მაინც საკუთარი სუბიექტური არეალის ტყვეობაში რჩება. პინოჩეტის მოღვაწეობის ნებისმიერი ნიშნით შეფასება კი, ნებისთ თუ უნებლიეთ, უაღრესად მგძნობიარე ნერვულ კვანძს შეეხება, იმ ნერვულ კვანძს, რომლის გაღიზიანების კვალი იქ, შორეულ 70-იანებში, იმ დროისთვის დამახასიათებელ ღია თუ ფარულ იდეოლოგიურ დაპირისპირებებშია (დისიდენტები – კომუნისტები) საძიებელი, იმ დაპირისპირებებში, რომელთა კვალი ამჟამადაც კი, კომუნისტების პოსტსაბჭოთა რუკიდან გაქრობის შემდეგ, ჯერ კიდევ ბოლომდე არ ჩამკვდარა.

მაშ, საკითხი შემდეგნაირად დგას: შეთავსებადია თუ არა დიქტატურა დემოკრატიასთან.

გენერალი აუგუსტო უგარტე პინოჩეტი აწ უკვე გარდასული საუკუნის იმ არცთუ გავრცელებულ, მაგრამ კარგად ნაცნობ ავანგარდისტულ პოლიტიკურ ტიპს მიეკუთვნება, რომელსაც პოლიტიკური ორომტრიალის სტიქიონთან მრავალწლოვანი გათავისების გამო ნაკლებად შერჩა რეალური პიროვნული თვისებები. პინოჩეტი, მსგავსად ჰიტლერისა თუ სტალინისა, არა იმდენად რეალური, რამდენადაც მითოლოგიზირებული გმირია მეოცე საუკუნისა, თუმცა, რასაკვირველია, მიზეზთა გამო მასშტაბით გაცილებით ჩამოუვარდება

მათ. პინოჩეტის გზა პოლიტიკური უკვდავებისკენ დაიწყო 1973 წლის სექტემბერში, როდესაც ის სათავეში ჩაუდგა გენერლების შეიარაღებულ ამბოხს ჩილეს კანონიერი პრეზიდენტის, სოციალისტ სალვატორ ალიენდეს, წინააღმდეგ. მიუხედავად იმისა, რომ წარმატებული გადატრიალების ობიექტურ წინაპირობებად სოციალისტური მთავრობის შეცდომების შედეგად ქვეყანაში შექმნილი მძიმე ეკონომიკური ვითარება და ალიენდეს ოპოზიციური ძალებისთვის (უპირველესად არმიაში და ძალოვან სტრუქტურებში) მზარდი საგარეო დახმარების ფონი უნდა დასახელდეს, პინოჩეტის, როგორც შეიარაღებულ ძალთა მეთაურის, პიროვნული როლი განუზომლად დიდი იყო. მაშინდელი ჩილე, საერთო სამხრეთამერიკულ ფონზე (რომელიც, სპოგადოდ, ხშირი და სპონტანური გადატრიალებებით ხასიათდება) კონტინენტის შედარებით მშვიდ და დალაგებულ ქვეყანად ითვლებოდა და ეს გადატრიალებაც არ გამოიწვევდა დიდ ვნებათა ღელვას, რომ არა მისი იდეოლოგიური და გეოპოლიტიკური სარჩული. იმდროინდელი დემოკრატიული მსოფლიოს თვალში 1973 წლის სექტემბერში ჩილე საბჭოთა კავშირსა და შეერთებულ შტატებს შორის მიმდინარე მეტოქეობის ღია გამოვლენის სარბიელად გადაიქცა და ამ ბრძოლაში გენერალ პინოჩეტისა და მისი მომხრეების უშუალო მონაწილეობის წყალობით დემოკრატია მკუმუნებზე მორიგი გამარჯვება იყო-

მა. არ არის დასაძალი, რომ ეს გარემოება ძალიან ბევრი კეთილი ნების ადამიანისთვის, მათ შორის ბევრი დისიდენტისთვის, უფრო წონადი აღმოჩნდა, ვიდრე ადამიანთა უფლებების მასობრივი დარღვევისა და – პირდაპირ ვთქვათ – საშინელი ძალადობის ფაქტები, რომელთა შემოქმედად, პირველ რიგში, გენერალ პინოჩეტის ხუნტა იყო და არის აღიარებული. ადამიანების წამება, მათი გაქრობა, საკონცენტრაციო ბანაკების ქსელის გამართვა და ა.შ. იმხანად ჩილეს ყოველდღიური რეალობის ყველაზე აშკარა გამოვლენა გახლდათ. სტაბილიზაცია ქვეყანაში გენერალმა აუგუსტო პინოჩეტმა, მართლაც რომ, რკინის ხელით დამყარა.

მეორე მხრივ, 1973 წლის სექტემბერში ჩილე, ვინდლო მართლა გადაურჩა კუბის გზას. უფრო მეტიც, საუკუნის ბოლომდე ქვეყანამ, პინოჩეტის მიერ მოწვეული ამერიკელი ეკონომისტების ძალისხმევით შედეგად, თვალსაჩინო ეკონომიკურ ზრდას მიაღწია. ამას თითქოს საბოლოოდ უნდა ამოეცო ნაპრაღი პინოჩეტის პოლიტიკურ მემკვიდრეობასა და დასავლეთის დემოკრატიებს შორის, მაგრამ... დაღვრილი სისხლი, თუნდაც სოციალისტებისა და კომუნისტებისა, მაინც ისეთი ფერის სითხეა, რომელიც ათწლეულების შემდეგაც ლახავს მითოლოგიზირებული პოლიტგმირების უმანკო რეპუტაციასაც კი; ჰოდა, ვერც პინოჩეტი გადურჩა სასამართლო დევნას – მა-

ინც ჩაუძვარეს სიბერე მცხოვან გენერალსა და სამუდამო სენატორს ინგლისელმა და ესპანელმა იურისტებმა. მისი ჯანმრთელობის დღევანდელ მდგომარეობაზე საუბრით თავს აღარ შეგაწყენთ, მით უმეტეს, რომ საუკეთესო ადვოკატები იცავენ და მრავალი მხარდამჭერიც (რასაკვირველია, ოპონენტიც) ჰყავს. იმას კი მაინც შევასხენებ დამსწრე საზოგადოებას, რომ გადატრიალების შემდგომ წლებში პინოჩეტის ხუნტის გრძელი და სისხლიანი ხელების გაწევ-გამოწევა მხოლოდ ჩილეში მცხოვრები მემარცხენეებით როდი შემოიფარგლებოდა: დიქტატურის მიმართ ოპოზიცია ჩილეში და მის გარეთაც საკმარისად ჭრელი იყო. იმ პერიოდის ისტორიაში შესულია პინოჩეტის უშიშროების მიერ განხორციელებული არაერთი ტერაქტი ჩილედან გადახვეწილი პოლიტიკური ოპონენტების მიმართ 1974-1976 წლებში. მსხვერპლთა შორის აღმოჩნდნენ: ყოფილი მთავარსარდალი გენერალი კარლოს პრატსი (მოკლულია ბუენოს-აირესში), ალიენდეს მთავრობის ყოფილი საგარეო საქმეთა მინისტრი ორლანდო ლეტელიერი (დაიღუპა დღისით-მზისით მანქანის მიწანმომართული აფეთქების შედეგად ვაშინგტონში ორ ამერიკელ მოქალაქესთან ერთად), ქრისტიანულ-დემოკრატიული პარტიის ყოფილი ლიდერი ბერნარდო ლეიტონი (მძიმედ დაიჭრა რომში). ეს სია, რასაკვირველია, არასრულია. არც ერთი ამ მსხვერპლთაგანი არც სოციალისტი, მით უფრო – კომუ-

ნისტი, არ ყოფილა. ისინი, უბრალოდ, გავლენიანი პოლიტემიგრანტები იყვნენ, რომლებიც ამა თუ იმ ფორმით უპირისპირდებოდნენ ხუნტას და ლახავდნენ მის საერთაშორისო პრესტიჟს.

რაც შეეხება თავში დასმულ კითხვას... ისტორიის სამართალი, იქნებ, მართლაც განსხვავდება ჩვეულებრივი ადამიანური სამართალისგან, მაგრამ პირადად მე არა მაქვს ჩემთვის დასრულებული პასუხი კითხვაზე: გამოიკვეთა თუ არა გენერალი პინოჩეტი, როგორც დემოკრატია ისტორიული პერსპექტივის თვალსაზრისით მაინც. არც იმის დაბეჯითებით მტკიცება ძალმიძს, რომ პინოჩეტის გზა ზოგიერთ ვითარებაში ერთადერთი საშუალებაა დემოკრატიის გადარჩენისა. არ ვიცი. იქნებ საკმარისი დრო არცაა გასული, მით უმეტეს, რომ ჩვენ ჩილეელები არ ვართ...

ნოდარ ლადარია. სამწუხაროდ, მე არ წამიკითხავს ფარიდ ზაქარიას სტატია, მაგრამ იმის საფუძველზე, რაც აქ გავიგონე, შემიძლია დავასკვნა, რომ ეს არის სრულიად ტიპობრივი ნიმუში იმ სტრატეგიისა, რომლის გამოყენებით ევრეთ წოდებული მესამე სამყაროს წარმომადგენელს შეუძლია გააგონოს თავისი ხმა მსოფლიოს. ჩვენ, ვისაც ასე თუ ისე მიგვიღია მონაწილეობა საერთაშორისო კონფერენციებსა და კონგრესებში, კარგად ვიცნობთ ამ სტრატეგიას, რომელიც შეიძლება დავა-

ხასიათოდ როგორც ზომიერი ეპატაჟი.

ასე რომ, უახლოეს მომავალში დემოკრატიას მსოფლიოში არავითარი კრიზისი არ ემუქრება, გარდა დაბაბულობის იმ ყოვლად გამართლებული დონისა, თვითონ მას რომ სჭირდება საკუთარი თავის დასამკვიდრებლად და შესანარჩუნებლად. იქნებ ის უფრო უნდა ითქვას, რომ დაბაბულობის ეს დონე არ არის საკმარისი: მე მსურს ეჭვის ქვეშ დაგაყენო აქ გამოთქმული ვარაუდი იმის შესახებ, რომ დასავლეთი ხელს უწყობს დემოკრატიული ღირებულებების გავრცელებას. ყველაზე დიდი უბედურება ის არის, რომ ამ ღირებულებათა დასამკვიდრებლად გამოყოფილი დასავლური ფულის ათვისება ჩვენგან არავითარ პროფესიულ მომზადებას არ მოითხოვს. ფული იხარჯება, მაგრამ პროფესიონალების რიცხვი არ მატულობს.

ამის სახიფათო შედეგები შეიძლება ერთ მაგალითზე ვაჩვენოთ. მე გთხოვთ ქართულად ვთარგმნოთ ორი ინგლისური ტერმინი: justice, equity. მე არ ვამბობ, რომ ეს შეუძლებელია, მაგრამ როგორც კი შევაღარებთ იმ ასოციაციურსა და კონოტაციურ რიგებს, რომლებიც ამ სიტყვებს მოჰყვება ინგლისურსა და ქართულში, თუ გავანალიზებთ მათს შეფარდებისა და საორგანიზაციო მნიშვნელობებს, უეჭველად იმ დასკვნამდე მივალთ, რომ ეს თარგმანი არ იქნება. დემოკრატიული ღირებულებების დამკვიდრებას აუცილებლად

სჭირდება ენის რეფორმა და იმ ძლიერი და მრავალრიცხოვანი სოციალური ჯგუფის შექმნა, რომელიც ამ რეფორმირებული ენის მატარებელი და დამამკვიდრებელი იქნება მოცემულ საზოგადოებაში. მე ბოდიშს მოვიხდის, მაგრამ ეს სწორედ მრავალწლიანი მომზადების მქონე პროფესიონალები უნდა იყვნენ და არა – ყოჩაღი და გავლენით აღჭურვილი გოგობიჭები, რომლებსაც დღეს ვხედავთ ენ-ჯი-ო ელიტის ახლანდელსა და მომავალ თაობაში, და რომლებმაც გკარიანად მხოლოდ გამსვლელი პროექტების თხზვა იციან.

იმ აუცილებელ საქმედ, რაც ამ მხრივ უკვე დღეს შეიძლება გაკეთდეს, მიმაჩნია მთარგმნელობითი მუშაობის გამოცხადება პრიორიტეტულ მიმართულებად. ქართულ ენაზე უნდა ითარგმნოს ევროპული და ამერიკული ცივილიზაციის ფუნდამენტური ტექსტები, ხოლო ამ თარგმანთა განხილვა უნდა აწარმოონ საზღვარგარეთული დიპლომის მქონე ახალი თაობის ექსპერტებმა, და არა უფროსი თაობის ფილოლოგებმა, რომელთა ღვაწლი ვერანაირად ვერ მეტყველებს მათ უნარზე.

ემზარ ჯგერენია. არასამთავრობო ორგანიზაციები ისევე დაშორდნენ და მოსწყდნენ მოქალაქეებს, როგორც ეს მოუვიდათ რუს ნაროდნიკებს. ამის მიზეზი, ჩემი აზრით, გახლავთ ის, რომ არასამთავრობო სექტორი და მთელი „ენჯიომოდრაობა“ მთლიანად „ინტელიგენტური მოძრაობაა“ და

მასში რიგითი მოქალაქე მინიმალურად მონაწილეობს ან კიდევ მინიმალურადაა გათვალისწინებული. ეჭვი მაქვს, რომ ყოველდღიური ცხოვრების პრობლემებში ჩაფლული ადამიანი, საერთოდ, უნდობლობით უყურებს არასამთავრობების მთელ ამ კონგლომერატს, თუკი საერთოდ ხედავს მას. შესაძლოა, რომ ენჯიოები ლაპარაკობდნენ მხოლოდ მათთვის გასაგებ ენაზე და პრობლემები, რომელთაც ისინი ეხებიან, მხოლოდ მათთვის იყოს პრაგმატულად მნიშვნელოვანი.

დღევანდელი ჩვენი საუბრის თემაც ერთ-ერთი ასეთი თემათაგანია: კითხვაზე, ძლიერი ხელი თუ დემოკრატია, ჩვენ ბრძენ ხალხს აქვს ცალსახა და უპირობო პასუხი: სტალინი. ხალხი ცდილობს ამ კითხვას პრაქტიკული ნაბიჯებითაც უპასუხოს: აშენებს სტალინის ძეგლს სენაკში და ქუთაისში, შესტრფის ასლან აბაშიძეს, დემოკრატებს ჰომოსექსუალისტებად და დასავლეთის აგენტებად ნათლავს, ხელმძღვანელობს ჰამურაბის კანონებით, რომლის განვითარებულ ფორმას „ქურდული კოდექსი“ წარმოადგენს და ა. შ.

ყოველდღიურობის ფილოსოფიის თანახმად „ვილაცის უკან ყოველთვის ვილაცა დგას“: არასამთავრობების უკან დგას დასავლეთი, რომელსაც თითქმის ჩვენი ორიგინალური კულტურის წაღებვა სურს (ამავე ღროს არავინ არ ამბობს, რა არის ეს „ორიგინალური“), ზოგიერთი პოლიტიკოსის უკან ამერიკა ან

რუსეთი დგას, ბიზნესმენის უკან – „კრიშა“ და ა. შ. მაშასადამე, ვალიარებთ, რომ ჩვენ კი არა ვართ ცოცხლები, არამედ ჩვენივე ჩრდილები გვათამაშებენ და გვამოძრავენ: „ისინი გემართავენ“. ამ ფილოსოფიით ჩვენ ვმარხავთ გულწრფელობის შესაძლებლობას და ხელს ვკრავთ მას. „უკან დგომის“ ეს ეროტული ფილოსოფია ძირშივე კლავს იდეურობას და ნებისმიერ ტრაგედიას ფარსად აქცევს.

ჩვენს მოსახლეობას არა აქვს სამოქალაქო შეგნების მინიმუმი. ნებისმიერი სამოქალაქო აქტივობა ყოველდღიურობის ფილოსოფიის თანახმად „ჩაშვებას“ (არსებობს უფრო „გულწრფელი“ და უფრო მეტად გავრცელებული „ჩაშვების“ შესატყვისი გამოთქმაც) ნიშნავს. თუ შეხვედრილობა მოქალაქეს, რომელიც „შესაბამის ინსტანციაში“ აპროტესტებს მეზობლის უკანონოდ მოპოვებულ სიმდიდრეს? ხოლო რომელი ჩვენგანის ოჯახი არ უღებს კარებს კორუმპირებულ ნათესავებს დაბადების დღეებზე და სხვა სახის ოჯახურ შეხვედრებზე? უფრო მეტიც, განა ასეთ კორუმპირებულ ნათესავებსა და მეგობრებს არ შესცივინებს თვალებში საცივის მომზადებაში დახელოვნებული დიასახლისი?

დიახ, მე ვეთანხმები ნინო ღურგლიშვილს იმაში, რომ ოცდაათიან წლებში მრავალი კეთილშობილი ადამიანი შეეწირა „ჩაშვებას“, მაგრამ ეს ხდებოდა არა მოქალაქეობრივი შეგნების მაღალი დონის გამო,

არამედ სახელმწიფოს რეპრესიული მექანიზმების ზეწოლით.

ჩვენ „დედუქლის საზოგადოება“ ვართ და ასეთ საზოგადოებაში პოლიციას დამნაშავეთა გამოვლენის ერთადერთი მეთოდი, „გამოტყება“, რჩება. „გამოტყება“ კი გულისხმობს წამებას, ცემას და ადამიანის უფლების სრულ უგულებელყოფას.

ჩვენ ვამბობთ, რომ ხალხს არა აქვს სამოქალაქო შეგნება, მაგრამ მის „ინტელექტუალებად“ და განათლებულ ნაწილად მიჩნეულ ხალხს აქვს კი იგი? კეჭვობ, რომ ამ თვალსაზრისით აქ რაიმე განსხვავებას ჰქონდეს ადგილი. სამწუხაროდ, განათლებულობა და სამოქალაქო შეგნება ერთმანეთთან სულაც არ მეზობლობს ანუ ის, რაც სამოქალაქო თვალსაზრისით სრულიად ნათელი და აშკარაა ამერიკელი ფერმერისთვის, აბსოლუტურად მიუღებელი და „უკადრისია“ ქართველი აკადემიკოსისათვის. სამოქალაქო განათლების მხრივ „ქართველი ინტელექტუალი“ აბსოლუტურად „ველურია“.

ამდენად კითხვა ლიბერალური დემოკრატია თუ დემოკრატიული ლიბერალიზმი ჩვენს სინამდვილეში აბსოლუტურად აზრს კარგავს და ის სამოქალაქო განათლებით აღჭურვილ „ენჯილოშნიკების“ ინტელექტუალურ თამაშად იქცევა.

ნინო ღურგლიშვილი. დასკვნისათვის, რომ ალტერნატივა – „ნაკლოვანი დემოკრატია ან პინოჩეტი“ საქართველოსათვის ამომწურავია და

სხვა შესაძლებლობა გამოიყენება, საკმაო არგუმენტაცია არ არსებობს. სემინარზე დასახელდა იმ ქვეყნების მაგალითები, სადაც დემოკრატიზაციის პროცესები გაჭიანურდა და ნაკლებეფექტური აღმოჩნდა. ეს, უდავოდ, იმას აღსატურებს, რომ დემოკრატია თვითრეალიზაციის გარანტებს არ იძლევა. მაგრამ, მეორე მხრივ, იმავე ლოგიკური კანონების ძალით, იმ ქვეყნების არსებობა, სადაც მაღალი ხარისხის დემოკრატიაა, ეჭვქვეშ აყენებს პოზიციას, რომლის მიხედვითაც საქართველოში აუცილებლად ან ნაკლოვანი დემოკრატია უნდა ვითმინოთ, ან – პინოჩეტი. ასეთი დასკვნის გასაკეთებლად უფრო ძლიერი არგუმენტებია საჭირო. ქართველი ხალხის არასამართლებრივ მენტალიტეტზე მითითება, ცხადია, ყველაფერს მარტივად ახსნიდა, მაგრამ რამდენად განსაკუთრებულად არასამართლებრივი და არალაბილურია ჩვენი მენტალიტეტი? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად, სულ მცირე, იმის გამოცდილება უნდა გვქონდეს, რომ არაკორუმპირებული საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სამართალდამცავი ორგანოები პატიოსნად ცდილობენ ქვეყანაში დემოკრატიის დამკვიდრებას, მაგრამ მათ მოსახლეობა შეგნებულად ეწინააღმდეგება ტრადიციებისა თუ არასამართლებრივი პრინციპების სახელით. ჩვენ ასეთი გამოცდილება არ გვაქვს. პირიქით, მოქალაქის მცდელობა, კანონიერი გზით მოაგვაროს სოციალური ან ეკონომიკური პრობლემები, უმეტეს შემთ-

ხვევაში, გააფთრებულ წინააღმდეგობას აწყდება. ბუნებრივია, ჩნდება კითხვა: რატომ ემორჩილება ამას იგი და რატომ არ იბრძვის საკუთარი უფლებების დასაცავად? უბრალოდ, ყველა ადამიანს აქვს ბუნებრივი სურვილი, რაც შეიძლება მარტივად მოაგვაროს საქმე და ნაკლებ სავარაუდოა, ვინმემ კარგად აწყობილ კორუმპირებულ აპარატთან ბრძოლა არჩიოს საქმის გაცილებით იოლ გადაწყვეტას. საქართველოს დღევანდელი მმართველობა უზარმაზარი, თანაც უხელფასოდ მომუშავე საპოლიციო აპარატის თვითნებობაზეა დამყარებული. ეჭვიც არ მეპარება, ევროპისა თუ ამერიკის მოსახლეობის მეხუთედი უხელფასო პოლიციელად რომ გადავაქციოთ, მათი დემოკრატია მალე დაკარგავს ხარისხს, ხოლო მენტალიტეტი – სამართლებრიობას.

ასევე ნაჩქარევია მსჯელობა იმის შესახებ, რომ ჩვენ ჯერ კიდევ „ფეოდალური ცნობიერება“ გვაქვს; დემოკრატია საქართველოში „იმპორტირებულია“ და ა. შ. საქართველოს „იმპორტირებულ“ პირობებში ცნოვრებისა და ადაპტაციის მდიდარი გამოცდილება აქვს; რაც შეეხება ცნობიერებას, ევროპელებმა ჯვაროსნის, ამერიკელებმა კი, საერთოდ, მონათმფლობელის ცნობიერება გადალახეს. არ მესმის, რატომ ვერ გადალახავს ქართველი ევრეთ წოდებულ „ფეოდალურ ცნობიერებას“ (ამავე დროს, ვფიქრობ, ამ ტერმინის გამოყენება მხოლოდ ბრჭყალებში იქნება მართებული),

თუ მას ამისათვის საკმარისი რაციონალური საფუძველი ექნება?

ქართველის არასამართლებრივი ცნობიერების ერთ-ერთ გამოხატულებად სემინარზე დასახელდა ის, რომ იგი შეგნებულად ერიდება სამართალდამცავ ორგანოებთან ურთიერთობას. მაგალითად, არ მიმართავს მათ, როდესაც კანონდარღვევის მოწმე ხდება. ფაქტს, რომ ასეთი მიმართვები თითქმის არ არსებობს, ვეთანხმები. მაგრამ არა მგონია, ეს ჩვენი ცნობიერების თავისებურებით იყოს გამოწვეული – უბრალოდ, მათდამი მიმართვას აზრი არა აქვს. ეს მიმართვა დღევანდელ პირობებში უკეთეს შემთხვევაში უნაყოფოდ, უარეს შემთხვევაში – სამართალდამცავი ორგანოების წარმომადგენელთა მიერ „ფულის გაკეთებით“ და მაინც დამნაშავის დაუსჯელობით

დამთავრდება. თორემ, ხალხს, რომელმაც ტოტალური დასმენების პერიოდი – ოცდაჩვიდმეტი წელი – სამწუხაროდ, საკმაოდ „წარმატებით“ გაიარა, „ჩაშვების ინსტიტუტის“ იგნორირებაში ნამდვილად ვერ „დავადანაშაულებთ“.

ასე რომ, სათანადო ეკონომიკური და სამართლებრივი ბაზისის არარსებობის პირობებში, როდესაც მმართველი ელიტა შექმნაზე კი არა, ძარცვაზეა ორიენტირებული, ქართველი ხალხის მენტალიტეტით დემოკრატიის წარუმატებლობის ახსნის ცდა, საფუძველს მოკლებულად მიმაჩნია. აბსტრაქტული მოწოდებები კანონიერების ღირსებებისა და უკანონობის დამღუპველი შედეგების შესახებ ეფექტური რომ ყოფილიყო, დღეს კომუნიზმში ვიცხოვრებდით.

არალიბერალური დემოკრატიის აღზევა

მომავალი ტალღა

ბოსნიაში 1996 წლის არჩევნების წინ, რომელსაც განადგურებულ ქვეყანაში სამოქალაქო ცხოვრება უნდა აღედგინა, ამერიკელმა დიპლომატმა რიჩარდ ჰოლბრუკმა ჩამოაყალიბა პრობლემა. „ვთქვათ, არჩევნები თავისუფლად და სამართლიანად გამოცხადდა“, – განაცხადა მან, – „ხოლო არჩეულნი აღმოჩნდნენ რასისტები, ფაშისტები და სეპარატისტები, რომლებიც სახალხო უპირისპირდებიან [მშვიდობასა და რეინტეგრაციას], ჩვენ დილემის წინაშე აღმოვჩნდებით“. დილემა, მართლაც, არსებობს, და არა მხოლოდ ყოფილ იუგოსლავიაში, არამედ მსოფლიოს სულ უფრო და უფრო მეტ ქვეყანაში. დემოკრატიულად არჩეული რეჟიმები – ხშირად ისინი, ვინც ხელახლა იქნენ არჩეული ან დამტკიცებული რეფერენდუმების გზით – უგულებელყოფენ მათი ძალაუფლების კონსტიტუციურ საზღვრებს და საკუთარ მოქალაქეებს ძირითად უფლებებსა და თავისუფლებებს ართმევენ. პერუდან პალესტინამდე, სიერა ლეონედან სლოვაკეთამდე, პაკისტანიდან ფილიპინებამდე ჩვენ ვხედავთ საერთაშორისო ცხოვრებაში შემამფოთებელი ფენომენის გამოჩენას. ეს არის არალიბერალური დემოკრატია.

ამ პრობლემის დანახვა ძნელი აღმოჩნდა, რადგან თითქმის მთელი სუეკუნის განმავლობაში დასავლეთში დემოკრატია ლიბერალური დემოკრატიის სინონიმი იყო, პოლიტიკური სისტემისა, რომელსაც ახასიათებს არა მხოლოდ თავისუფალი და სამართლიანი არჩევნები, არამედ – აგრეთვე კანონის უზენაესობა, ძალაუფლების დაცოფა და სიტყვის, შეკრების, სარწმუნოებისა და საკუთრების ძირითად თავისუფლებათა დაცვა. სინამდვილეში, თავისუფლებათა ეს ნაკრები, რომელსაც შეგვიძლია კონსტიტუციური ლიბერალიზმი ვუწოდოთ, თეორიულად და ისტორიულად განსხვავდება დემოკრატიისაგან. როგორც პოლიტოლოგმა ფილიპ შმიტერმა მიუთითა, „ლიბერალიზმი, იქნება ეს

* ფარიდ ზაქარია არის “Foreign Affairs”-ის მენეჯერ-რედაქტორი და ჟ. Newsweek-ის ერთ-ერთი რედაქტორი. წინამდებარე წერილი დაბეჭდილია Foreign Affairs-ში, 1997 წ., ნოემბერ-დეკემბერი, № 6.

პოლიტიკური თავისუფლების კონცეფცია, თუ ეკონომიკური პოლიტიკის დოქტრინა, შეიძლება ემთხვეოდეს დემოკრატიის გამოჩენას. მაგრამ ის არასოდეს ყოფილა განუყოფლად და არაორაზროვნად მიერთებული მასთან“. დღეს ლიბერალური დემოკრატიის ეს ორი ძაფი, რომლებიც გადამსართულია დასავლურ პოლიტიკურ ქსოვილში, მსოფლიოს დანარჩენ ნაწილში ნაწილ-ნაწილ იშლება. დემოკრატია ყვავის, კონსტიტუციური ლიბერალიზმი კი – არა.

დღეს მსოფლიოს 193 ქვეყნიდან 118 დემოკრატიულია და საერთო მოსახლეობის უმეტესობას (უფრო ზუსტნი თუ ვიქნებით, 54.8 პროცენტს) მოიცავს, ეს დიდი ზრდაა ათწლეულის წინათ არსებულ მდგომარეობასთან შედარებითაც კი. გამარჯვების ამ პერიოდში სავარაუდო იქნებოდა, რომ დასავლელი სახელმწიფო მოღვაწეები და ინტელექტუალები ე.მ. ფოსტერზე შორს წავიდოდნენ და დემოკრატიას ალტაცებით მიეგებებოდნენ. ამის მაგივრად კი შემოფოთებამ დაისადგურა სამხრეთ-ცენტრალურ ევროპაში, აზიაში, აფრიკაში და ლათინურ ამერიკაში სწრაფად გავრცელებული მრავალპარტიული არჩევნების გამო. ამის მიზეზი, ალბათ ამ ქვეყნებში არჩევნების შემდეგ გამეფებული სიტუაციაა. პოპულარული ლიდერები, ვთქვათ, რუსეთის ბორის ელცინი ან არგენტინის კარლოს მენემი, გვერდს უვლიან პარლამენტებს, ქვეყანას მართავენ საპრეზიდენტო ბრძანებულებებით და ამით ძირს უთხრიან ძირითად კონსტიტუციურ პრაქტიკას. ირანის პარლამენტი, რომელიც შუა აზიის პარლამენტებთან შედარებით უფრო თავისუფლად იქნა არჩეული, მკაცრ შეზღუდვებს აწესებს ზრის გამოთქმაზე, შეკრებაზე და ჩაცმაზეც კი და ამით ამცირებს ქვეყანაში თავისუფლების ისედაც მცირე ხარისხს. ეთიოპიის არჩეული მთავრობა თავის უშიშროების ძალებს ჟურნალისტებისა და პოლიტიკური ოპონენტების წინააღმდეგ იყენებს და ამით გამოუსწორებელ ზიანს აყენებს ადამიანის უფლებებს (ისევე, როგორც თავად ადამიანებს).

რა თქმა უნდა, არალიბერალურ დემოკრატიებს შორის განსხვავებათა დიდი სპექტრია, დაწყებული არგენტინისებრი წესების ოდნავი დამრღვევებით და დამთავრებული ყაზახეთისა და ბელორუსიის მაგვარი თითქმის ტირანიებით; რუმინეთის და ბანგლადეშის მსგავსი ქვეყნები კი მათ შორის ექცევიან. ამ სპექტრის ქვეყნებში არჩევნები არ არის ისეთი თავისუფალი და სამართლიანი, როგორც დღევანდელ დასავლეთის ქვეყნებში, მაგრამ ისინი ნამდვილად ასახავენ მოსახლეობის მონაწილეობას პოლიტიკაში და არჩეულთა მხარდაჭერას. ეს მაგალითები იზოლირებული ან არატაძიური არ არის. Freedom House-ის 1996-97 წლების მიმოხილვა, Freedom In The World, ცალკე აფასებს პოლიტიკურ თავისუფლებებსა და სამოქალაქო თავისუფლებებს, რომლებიც, შესაბამისად, დაახლოებით ემთხვევა დემოკრატიასა და კონსტიტუციურ ლიბერალიზმს. აშკარა დიქტატურასა და მყარ დემოკ-

რატის შორის მყოფი ქვეყნების 50 პროცენტს უკეთესი მდგომარეობა აქვს პოლიტიკურ თავისუფლებებში, ვიდრე სამოქალაქოებში. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ: მსოფლიოში არსებული „დემოკრატიზირებადი“ ქვეყნების უმეტესობა არალიბერალური დემოკრატიებია.¹

არალიბერალურ დემოკრატიათა რაოდენობა სწრაფად იზრდება. 7 წლის წინათ დემოკრატიზირებადი ქვეყანათა მხოლოდ 22 პროცენტი შეგვეძლო ამ კატეგორიისათვის მიგვეკუთვნებინა. 5 წლის წინათ ამ რიცხვმა 35 პროცენტამდე იმატა.² დღეისათვის მხოლოდ რამდენიმე არალიბერალური დემოკრატია გადაიზარდა ლიბერალურში, უმეტესობა კი, პირიქით, გაძლიერებული არალიბერალზმისაკენ მიისწრაფვის. ბევრი ქვეყანა შეჩერდა მმართველობის ფორმაზე, რომელშიც ერთმანეთშია შერეული დემოკრატიისა და არალიბერალზმის საგრძნობი ხარისხი და ეს დროებითი ან გარდამავალი ეტაპი სულაც არ არის. მსოფლიოს ბევრმა ქვეყანამ კარგად მოიღო კაპიტალიზმის სხვადასხვა ვარიანტი, მათ ასევე შეუძლიათ დემოკრატიის განსხვავებული ფორმების მიღება. შეიძლება აღმოჩნდეს, რომ დასავლური ლიბერალური დემოკრატია სულაც არ არის საბოლოო ფინიში დემოკრატიის გზაზე და ის მხოლოდ ერთ-ერთი შესაძლო გასასვლელია.

დემოკრატია და თავისუფლება

პეროდოტეს დროიდან დემოკრატია, უპირველეს ყოვლისა, ხალხის მმართველობას ნიშნავდა. დემოკრატიის, როგორც მთავრობათა შერჩევის, განსაზღვრება, რომელიც ალექსის დე ტოკვილიდან ჯოზეფ შუმპეტერისა და რობერტ დალის ჩათვლით ბევრი მეცნიერი იზიარებდა, ახლა ფართოდ გამოიყენება სოციალურ მეცნიერთა მიერ. სემუელ პ. ჰანთინგტონი ამის მიზეზებს თავის „მესამე ტალღაში“ ხსნის:

არჩევნები, ღია, თავისუფალი და სამართლიანი, დემოკრატიის არსია, sine qua non, რომელსაც თავს ვერ აგარიდებთ. არჩევნების გზით მოსული მთავრობა შეიძლება იყოს არაფექტური, კორუმპირებული, უპასუხისმგებლო, ახლომხედველი, განსაკუთრებული ინტერესებით მართული და არ შეეძლოს ხალხის საკეთილდღეოდ მოთხოვნილი პოლიტიკის მიღება. ამგვარი ნაკლოვანებები ასეთ მთავრობებს არასასურველს ხდის, მაგრამ არა – არადემოკრატიულს. დემოკრატია ერთი საჯარო სიქველეთაგანია, მაგრამ ის ერთადერთი არ არის და დემოკრატიის კავშირი სხვა საჯარო სიქველეთებთან და ნაკლოვანებებთან მხოლოდ მაშინ შეიძლება იქნას გაგებული, თუ დემოკრატია ნათლად იქნება განსხვავებული პოლიტიკური სისტემის სხვა მახასიათებლებისაგან.

ეს განსაზღვრება აგრეთვე ეთანხმება ტერმინის საყოველთაოდ მიღებულ განმარტებას. თუ ქვეყანაში კონკურენტული, მრავალპარტიული არჩევნები ტარდება, მაშინ ჩვენ მას დემოკრატიულს ვუწოდებთ. როდესაც იზრდება სახალხო მონაწილეობა პოლიტიკაში, ვთქვათ, ქალებისათვის ხმის უფლების მიცემის გზით, ის უფრო დემოკრატიულად მიიჩნევა. რა თქმა უნდა, არჩევნები ღია და სამართლიანი უნდა იყოს და ეს მოითხოვს სიტყვისა და შეკრების თავისუფლების დაცვის რაღაც დონეს. მაგრამ თუ ამ მინიმალისტურ განსაზღვრებას გავცდებით და ქვეყანას დემოკრატიულს მხოლოდ მაშინ ვუწოდებთ, თუ ის სოციალური, პოლიტიკური და რელიგიური უფლებების საყოველთაო დაცვას უზრუნველყოფს, მაშინ დემოკრატია აღმწერი კატეგორიიდან ღირსების ორდენად გადაიქცევა. ბოლოს და ბოლოს, შვედეთის ეკონომიკური სისტემა, ბევრის აზრით, ამცირებს პიროვნების უფლებას საკუთრებაზე; საფრანგეთს ბოლო დრომდე სახელმწიფო მონოპოლია ჰქონდა ტელევიზიაზე, ინგლისს კი სახელმწიფო რელიგია აქვს, მაგრამ ეს ქვეყნები აშკარად და განსაზღვრულად დემოკრატიეებია. თუ დემოკრატია სუბიექტურად, „კარგი მთავრობის“ ყოლაზე დავიყვანთ, ამით მას ანალიტიკურად გამოუსადეგარად გადავაქცევთ.

მეორე მხრივ, კონსტიტუციურ ლიბერალიზმს მთავრობის არჩევის პროცედურასთან საერთო არაფერი აქვს, ის უფრო მთავრობის მიზნებს ეხება. ის ეხება ტრადიციას, რომელსაც ღრმა ფესვები აქვს გადმული დასავლურ ისტორიაში, რომელიც ცდილობს პიროვნების ავტონომიისა და ღირსების დაცვას იძულებისაგან, ვისგანაც არ უნდა მოდიოდეს ის – სახელმწიფოსაგან, ეკლესიისაგან თუ საზოგადოებისაგან. ტერმინი ორ მჭიდროდ დაკავშირებულ იდეას აერთიანებს. ის ლიბერალურია იმიტომ, რომ მოდის ბერძნების მიერ დაწყებული ფილოსოფიური მიმართულებიდან, რომელიც ინდივიდუალურ თავისუფლებას უსვამს ხაზს.³ ის კონსტიტუციურია იმიტომ, რომ ემყარება რომაელების მიერ დაწყებულ კანონის უზენაესობის ტრადიციას. კონსტიტუციური ლიბერალიზმი განვითარდა დასავლეთ ევროპასა და ამერიკის შეერთებულ შტატებში როგორც პიროვნების სიცოცხლისა და საკუთრების უფლებისა და რელიგიისა და სიტყვის თავისუფლების დაცვის მექანიზმი. ამ უფლებათა გასამყარებლად ის დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ხელისუფლების ყველა შტოს ძალაუფლების გადამოწმებას, კანონის საყოველთაოობას, მიუკერძოებელ სასამართლოსა და ტრიბუნალს და ეკლესიისა და სახელმწიფოს განცალკევებას. მისი კანონიერი ფიგურები არიან პოეტი ჯონ მილტონი, იურისტი უილიამ ბლექსტონი, სახელმწიფო მოღვაწეები: თომას ჯეფერსონი და ჯეიმს მედისონი, და ფილოსოფოსები: თომას ჰობსი, ჯონ ლოკი, ადამ სმიტი, ბარონ დე მონტესკიე, ჯონ სტიუარტ მილი და აისაია ბერლინი. თითქმის ყველა მის ვარიაციაში კონსტიტუციური ლიბერალიზმი ამ-

ბოხს, რომ ადამიანებს აქვთ გარკვეული ბუნებრივი (ან განუყოფელი) უფლებები და მთავრობებმა უნდა მიიღონ ძირითადი კანონი, რომელიც საზღვრავს მათ ძალაუფლებასა და იცავს ამ უფლებებს. ამგვარად, 1215 წელს, რანიმედში, ინგლისელმა ბარონებმა აიძულეს მეფე დამორჩილებოდნენ მიღებულ და ჩვეულებით მიწის კანონს. ამერიკულ კოლონიებში ეს კანონები უფრო ზუსტად ფორმულირებული გახდა და 1968 წელს, ჰარტფორდში, მიღებული იქნა პირველი წერილობითი კონსტიტუცია თანამედროვე ისტორიაში. 1970-იან წლებში დასავლეთის ქვეყნებმა მიიღეს ქცევის სტანდარტების კოდექსი დედამიწაზე არსებული რეჟიმებისათვის. Magna Carta, კონკრეტული ძირეული კანონები, ამერიკის კონსტიტუცია და ჰელსინკის საბოლოო აქტი კონსტიტუციური ლიბერალიზმის გამოხატულებაა.

გზა ლიბერალური დემოკრატიისაკენ

1945 წლის შემდეგ დასავლური მთავრობები, უმეტეს შემთხვევაში, შეიცვდნენ დემოკრატიასაც და კონსტიტუციურ ლიბერალიზმსაც. ამიტომ მათი ცალ-ცალკე არალიბერალურ დემოკრატიადა ან ლიბერალურ ავტოკრატიადა წარმოდგენა ჭირს. სინამდვილეში, ორივე ეს ფორმა წარსულშიც არსებობდა და ახლაც აგრძელებს არსებობას. მეოცე საუკუნემდე დასავლეთი ევროპის სახელმწიფოთა უმეტესობა ლიბერალური ავტოკრატია, ან, უკეთეს შემთხვევაში, ნახევრად დემოკრატია იყო. ხმის უფლება მკაცრად იყო შემოფარგლული და არჩეულ საკანონმდებლო ორგანოებს მცირე ძალაუფლება ჰქონდათ. 1830 წელს დიდი ბრიტანეთი, გარკვეულწილად, ყველაზე დემოკრატიული ევროპული სახელმწიფო, მისი მოსახლეობის მხოლოდ 2 პროცენტს აძლევდა ხმის მიცემის უფლებას პარლამენტის ერთ პალატაში. 1867 წლის შემდეგ ეს რიცხვი 7 პროცენტამდე გაიზარდა და 1880-იანი წლებისათვის 40 პროცენტს მიაღწია. დასავლური ქვეყნების უმრავლესობა სრულუფლებიანი დემოკრატია მხოლოდ 1940-იანი წლების მიწურულს გახდა სრულწლოვანთა საყოველთაო ხმის უფლებით. მაგრამ ასი წლით ადრე, 1840-იანი წლების ბოლოსათვის, მათ უმეტესობას მიღებული ჰქონდა კონსტიტუციური ლიბერალიზმის მნიშვნელოვანი ასპექტები: კანონის უზენაესობა, პიროვნული საკუთრების უფლება, მზარდი და გაცალკევებული ძალაუფლებანი, სიტყვისა და შეკრების თავისუფლება. თანამედროვე ისტორიაში, უმეტესწილად, ევროპისა და ჩრდილოეთ ამერიკის მთავრობების დამახასიათებელი თვისება, რომელიც მათ მსოფლიოს სხვა ქვეყნებისაგან განასხვავებდა, იყო არა დემოკრატია, არამედ კონსტიტუციური ლიბერალიზმი. „დასავლური მოდელის“ საუკეთესო სიმბოლო სახალხო პლებისციტი კი არა, მიუკერძოებელი მოსამართლეა.

აღმოსავლეთი აზიის უახლესი ისტორია დასავლურ მარშრუტს იმეორებს. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ დემოკრატიასთან კეკლუცობის შემდეგ, აღმოსავლეთი აზიის რეჟიმთა უმეტესობა ისევ ავტორიტარიზმს მიუბრუნდა. დროთა განმავლობაში ისინი ავტორიტარიზმიდან ლიბერალიზმად ავტორიტარიზმად, ზოგ შემთხვევებში კი ლიბერალიზმად ნახევარდემოკრატიულად გადაიქცნენ.⁴ აღმოსავლეთი აზიის რეჟიმთა უმეტესობა მხოლოდ ნახევარდემოკრატიულია ერთპიროვნული მმართველით ან ერთპარტიული სისტემით, რაც მათ არჩევნებს უფრო ძალაუფლების რატიფიკაციის სახეს აძლევს, ვიდრე ჭეშმარიტი კონკურენციისას. მაგრამ ამ რეჟიმებმა თავიანთ მოქალაქეებს მიანიჭეს ეკონომიკური, სამოქალაქო, რელიგიური უფლებების ფართო სფერო და შეზღუდული პოლიტიკური უფლებები. დასავლეთის მსგავსად, აღმოსავლეთი აზიის ლიბერალიზაცია მოიცავს ეკონომიკის ლიბერალიზაციას, რაც გადამწყვეტია როგორც კეთილდღეობისათვის, ისე ლიბერალური დემოკრატიისათვის. ისტორიულად, სრულ ლიბერალურ დემოკრატიებთან მჭიდროდ ასოცირებული ფაქტორებია კაპიტალიზმი, ბურჟუაზია და მთლიანი ეროვნული პროდუქტის მაღალი *per capita*. დღეს აღმოსავლეთი აზიის მთავრობები არის დემოკრატიის, ლიბერალიზმის, კაპიტალიზმის, ოლიგარქიისა და კორუფციის ნაზავი, რაც ძალიან ჰგავს დასავლური მთავრობების ვითარებას 1900-იან წლებში.

კონსტიტუციურმა ლიბერალიზმმა დემოკრატიასთან მიგვიყვანა, მაგრამ დემოკრატია, როგორც ჩანს, კონსტიტუციურ ლიბერალიზმამდე არ მივყავართ. დასავლეთისა და აღმოსავლეთი აზიის ქვეყნებისაგან განსხვავებით, ბოლო ორი დეკადის განმავლობაში ლათინურ ამერიკაში, აფრიკასა და აზიის ზოგიერთ ქვეყანაში კონსტიტუციური ლიბერალიზმის მცირე გამოცდილების მქონე დიქტატურებმა გზა დაუთმეს დემოკრატიას. შედეგები არც თუ ისე კარგია. დასავლეთ ნახევარსფეროში, სადაც არჩევნები ყველა ქვეყანაში ტარდება, კუბის გარდა, მეცნიერ ლარი დაიმონდის გამოკვლევამ აჩვენა, რომ ლათინური ამერიკის 22 ძირითადი ქვეყნიდან ათს „ადამიანის უფლებათა დარღვევის ისეთი დონე აქვს, რაც არანაირად არ ეხამება [ლიბერალური] დემოკრატიის გამყარებას“.⁵ აფრიკაში დემოკრატიზაცია საოცრად სწრაფად მოხდა. 1990 წელს 6 თვის განმავლობაში ფრანკოფონური აფრიკის უმეტესობამ გააუქმა მრავალპარტიული არჩევნების აკრძალვა. თუმცა 1991 წლის შემდეგ საპარის მიმდებარე 45 სახელმწიფოდან უმეტესობაში არჩევნები ჩატარდა (მარტო 1996 წელს 18-ში), მრავალ ქვეყანაში თავისუფლების დაბალი ხარისხია. აფრიკის ერთ-ერთი ყველაზე დაკვირვებული მკვლევარი, მაიკლ ჩეგი, მიმოიხილავს დემოკრატიზაციის ტალღას და აღნიშნავს, რომ კონტინენტმა „ზედმეტი მნიშვნელობა მინიჭა მრავალპარტიულ არჩევნებს... და შესაბამისად ყურადღების გარეშე დატოვა ლიბერალურ-

რი მართვის ძირითადი დოქტრინები“. ცენტრალურ აზიაში არჩევნებმა, შედარებით თავისუფალმაც კი, როგორც ყირგიზეთსა და ყაზახეთში, შედეგად მოგვცა ძლიერი აღმასრულებელი, სუსტი საკანონმდებლო და სასამართლო სისტემა და მცირე სამოქალაქო და ეკონომიკური თავისუფლება. ისლამურ სამყაროში, პალესტინიდან ირანამდე და პაკისტანამდე, დემოკრატიზაციამ გააძლიერა თეოკრატიული პოლიტიკის როლი და ძირი გამოუთხარა სეკულარიზმისა და ტოლერანტობის ძველ ტრადიციებს. მსოფლიოს ბევრ ნაწილში, მაგალითად, ტუნისში, მაროკოში, ეგვიპტესა და სპარსეთის ყურის ზოგიერთ ქვეყანაში, არჩევნები ხვალ რომ ჩატარდეს, ხელისუფლებაში მოსული რეჟიმები თითქმის დანამდვილებით უფრო არალიბერალური იქნება, ვიდრე დღეს არსებულნი.

მეორე მხრივ, ცენტრალური ევროპის ბევრი ქვეყანა, წარმატებით გადაერთო კომუნიზმიდან ლიბერალურ დემოკრატიზმზე, მათ ლიბერალიზაციის იგივე ფაზა გაიარეს, რაც სხვა ევროპულმა ქვეყნებმა, ოღონდ დემოკრატიის გარეშე. მართლაც, ავსტრო-უნგრეთის იმპერია, რომელსაც ამ ქვეყნების უმეტესობა ეკუთვნოდა, ლიბერალური ავტოკრატიის კლასიკურ მოდელს წარმოადგენდა. ევროპის გარეთაც კი, პოლიტოლოგმა მაირონ ვაინერმა კარგად მიაკვლია შთამბეჭდავ კავშირს კონსტიტუციურ წარსულსა და ლიბერალურ დემოკრატიულ აწმყოს შორის. მან აღნიშნა, რომ 1983 წლისათვის „მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ კოლონიური მმართველობისაგან გათავისუფლებული მესამე მსოფლიოს ყველა ქვეყანა, რომელთა მოსახლეობაც მილიონს აღემატება (და აგრეთვე უფრო პატარა კოლონიების უმრავლესობა), რომელთაც შეუწყვეტი დემოკრატიული გამოცდილება აქვთ, ბრიტანეთის ყოფილი კოლონიაა“.⁶ ბრიტანეთის მმართველობა ნიშნავდა არა დემოკრატიას – კოლონიალიზმში განსაზღვრების მიხედვით არადემოკრატიულია – არამედ კონსტიტუციურ ლიბერალიზმს. კანონისა და ადმინისტრაციის ბრიტანული მექანიზმები უფრო ქმედითი გამოდგა, ვიდრე საფრანგეთის მიერ ზოგიერთი მისი კოლონიისათვის ხმის უფლების მიცემა.

არსებობენ თუ არა ლიბერალური ავტოკრატიები დღეს? ბოლო დრომდე ამის პატარა, მაგრამ ძლიერ მაგალითს აზიის კონტინენტის მახლობლად მდებარე ჰონგ კონგი წარმოადგენდა. 156 წლის განმავლობაში, 1997 წლის 1 ივლისამდე ჰონგ კონგს ბრიტანეთის მიერ დანიშნული გენერალ-გუბერნატორი მართავდა დანიშნული გამგებლის ხელით. 1991 წლამდე აქ არასოდეს ჩატარებულა მნიშვნელოვანი არჩევნები, მაგრამ მისი მთავრობა მისდევდა კონსტიტუციურ ლიბერალიზმს, იცავდა მოქალაქეთა ძირითად უფლებებს და ხელმძღვანელობდა სამართლიან სასამართლო სისტემასა და ბიუროკრატიას. „გამინტონ პოსტის“ 1997 წლის 8 სექტემბრის წერილს ავისმომასწავებლად ეწოდებოდა „ჰონგ კონგის დემოკრატიის დასასრული“. სინამდვი-

ლემი, ჰონგ კონგს ამ მხრივ მაინც და მაინც არაფერი აქვს გასაუქმებელი. სამაგიეროდ, მას აქვს უფლებებისა და კანონების სტრუქტურა. პატარა კუნძულებს დღეს შეიძლება დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა არ ჰქონდეთ მსოფლიოში, მაგრამ ისინი ეხმარებიან მკვლევარს დემოკრატიისა და კონსტიტუციური ლიბერალიზმის შედარებითი ღირებულების განსაზღვრაში. მაგალითად, გაითვალისწინეთ კითხვა – სად უფრო იცხოვრებდით, ჰაიტიში, სადაც არალიბერალური დემოკრატიაა, თუ ანტიგუაში, რომელიც ლიბერალურ ნახევრად დემოკრატიას ეკუთვნის? თქვენს არჩევანს ალბათ განსაზღვრავს არა ამინდი, რომელიც ორივეგან სასიამოვნოა, არამედ პოლიტიკური კლიმატი, რომელიც ძალიანაც განსხვავდება.

აბსოლუტური ძალაუფლება

ჯონ სტიუარტ მილმა თავისი კლასიკური წიგნის, „თავისუფლების შესახებ“, შესავალში აღნიშნა, რომ ქვეყნების მიერ დემოკრატიის მიღებასთან ერთად მისი მოსახლეობა იწყებს ფიქრს, რომ „ძალაუფლების შეზღუდვას გადაჭარბებული როლი ეკისრება. რომ ... ეს საჭირო იყო იმ მმართველთა საპასუხოდ, რომელთა ინტერესებიც ხალხისას უპირისპირდებოდა“. მას შემდეგ, რაც ხალხი თავად იღებს ხელში ძალაუფლებას, ეს სიფრთხილე ზედმეტი ხდება. „ქვეყანას არ უნდა, რომ იყოს დაცული მისი საკუთარი ნებისაგან“. შეიძლება მილლის შიშების გამართლებად მიიღოთ ალექსანდრე ლუკაშენკოს ნათქვამი ბელორუსიაში 1994 წლის თავისუფალ საპრეზიდენტო არჩევნებში დიდი უპირატესობით გამარჯვების შემდეგ, როდესაც ახლადარჩეულ პრეზიდენტს მისი ძალაუფლების შეზღუდვის შესახებ ჰკითხეს: „დიქტატურა არ იქნება. მე ხალხიდან ვარ და ხალხისათვის ვიქნები“.

დაძაბულობა დემოკრატიასა და კონსტიტუციურ ლიბერალიზმს შორის სამთავრობო ძალაუფლების საზღვარზე ჩნდება. კონსტიტუციური ლიბერალიზმის მთავარი მიზანია ძალაუფლების შეზღუდვა, დემოკრატიისა კი – მისი აკუმულაცია და გამოყენება. ამიტომ მეთვრამეტე და მეცხრამეტე საუკუნის ბევრი ლიბერალი დემოკრატიას იმ ძალად მიიჩნევდა, რომელსაც შეეძლო თავისუფლებისთვის ძირი გამოეთხარა. ლეიმს მედისონმა თავის „ფედერალისტში“ აჩვენა, რომ „ჩაგვრის საფრთხე“ დემოკრატიულ წყობაში „თემის უმრავლესობიდან მოდიოდა. ტოკვილი გვაფრთხილებდა „უმრავლესობის ტირანიის შესახებ“ და წერდა, დემოკრატიული მთავრობის არსი უმრავლესობის აბსოლუტური ძალაუფლებისაგან შედგებაო.

დემოკრატიულად არჩეულ მთავრობებს ახასიათებთ იმის დაჯერების ტენდენცია, რომ მათ აბსოლუტური ძალაუფლება ეკუთვნით, ამან კი შეიძლება

ძალაუფლების ცენტრალიზაცია გამოიწვიოს, რასაც ხშირად თან სდევს ექსტრაკონსტიტუციონალური მიზნები და სავალალო შედეგები. ბოლო ათწლეულის განმავლობაში არჩეული ხელისუფლებანი, რომლებიც ირწმუნებიან, რომ ხალხის ნებას წარმოადგენენ, სტაბილურად ისაკუთრებენ საზოგადოების სხვა ელემენტების უფლებებსა და ძალაუფლებებს. ეს უზურპაცია არის როგორც ჰორიზონტალური (ხელისუფლების სხვა შტოებისა), ისე ვერტიკალური (რეგიონალური და ადგილობრივი ხელისუფლებისა, კერძო ბიზნესებისა და არასამთავრობო ორგანიზაციებისა). ლუკაშენკო და პერუელი ალბერტო ფუჯიმორი ამ პრაქტიკის მხოლოდ ყველაზე უარესი მაგალითებია (თუმცა, ფუჯიმორის ქმედება – საკანონმდებლო ორგანოს დაშლა და კონსტიტუციის შეჩერება, სხვა ქმედებათა შორის, მის რეჟიმს უკვე არადემოკრატიულს ხდის; აღსანიშნავია, რომ მან ორი არჩევნები მოიგო და ბოლო დრომდე ძალიან პოპულარული იყო). თვით კეთილსინდისიერმა რეფორმატორმა კარლოს მენემმაც კი პოსტზე ყოფნის 8 წლის განმავლობაში 300-მდე საპრეზიდენტო ბრძანებულება გამოსცა, დაახლოებით სამჯერ მეტი, ვიდრე 1853 წლიდან მოყოლებულმა არგენტინის სხვა ყველა პრეზიდენტმა ერთად. ყირგიზეთის პრეზიდენტმა ასკარ აკაევმა, რომელიც ამომრჩეველთა 60-მა პროცენტმა აირჩია, რეფერენდუმზე წამოაყენა თავისი ძალაუფლების გაფართოების საკითხი, რომელიც იოლად მიიღეს 1996 წელს. ახლა მის ძალაუფლებაში შედის ყველა მთავარი თანამდებობის დანიშნვა პრემიერ-მინისტრის გარდა. ამასთან, მას შეუძლია პარლამენტის დათხოვნა, თუ ის არ აირჩევს მის სამ კანდიდატს ამ პოსტზე.

ჰორიზონტალური უზურპაცია, რომელსაც, ჩვეულებრივ, პრეზიდენტები ახორციელებენ, უფრო თვალსაჩინოა, მაგრამ ვერტიკალური უზურპაცია უფრო ხშირად ხდება. ბოლო სამი დეკადის განმავლობაში ინდოეთის მთავრობამ რიგ-რიგობით დაშალა შტატების საკანონმდებლო ორგანოები დაუსაბუთებელი არგუმენტების საფუძველზე და რეგიონები ნიუ დელის პირდაპირ მორჩილებაში გადაიყვანა. ნაკლებად დრამატული, მაგრამ ტიპიური ქმედებით ცენტრალური აფრიკის რესპუბლიკის არჩეულმა მთავრობამ ცოტა ხნის წინათ დიდი ხნის დამოუკიდებლობა წაართვა საუნივერსიტეტო სისტემას და ის სახელმწიფოს ცენტრალური აპარატის ნაწილად აქცია.

უზურპაცია განსაკუთრებით გავრცელებულია ლათინურ ამერიკასა და ყოფილ საბჭოთა კავშირში, ალბათ იმიტომ, რომ ორივე რეგიონს პრეზიდენტები ჰყავთ. ამ სისტემებს, როგორც წესი, ჰყავთ ძლიერი ლიდერები, რომელთაც სჯერათ, რომ ხალხის სახელით ლაპარაკობენ, მაშინაც კი, როდესაც ისინი უბრალო უმრავლესობით იქნენ არჩეულნი (როგორც ზუან ლინცი აღნიშნავს, სალვადორ ალიენდე ჩილეს პრეზიდენტად 1970 წელს ამომრჩეველთა მხოლოდ 36-მა პროცენტმა აირჩია. იმავე გარემოებებში პრემიერ

მინისტრს ძალაუფლების განაწილება მოუხდებოდა კოალიციურ მთავრობაში). პრეზიდენტები კაბინეტის წევრებად ძმაცაცებს ნიშნავენ პარტიის მთავარი ლიდერების ნაცვლად და მათი ძალაუფლების გარედან შემოწმების მხოლოდ რამდენიმე საშუალებას ინარჩუნებენ. როდესაც მათი შეხედულება ამა თუ იმ საკითხზე ეწინააღმდეგება საკანონმდებლო ორგანოსას ან სასამართლოსას, პრეზიდენტები ხშირად „პირდაპირ ხალხს“ მიმართავენ და თავს არიდებენ კოალიციის შექმნისა და მოლაპარაკების მოსაწყენ პროცედურას. ვიდრე მეცნიერები კამათობენ ხელისუფლების საპრეზიდენტო და საპარლამენტო ფორმების ღირსებათა შესახებ, უზურპაცია ორივე ფორმისა შეიძლება მოხდეს, თუ არა არსებობს ძალაუფლების ალტერნატიული ცენტრები, როგორებიცაა: ძლიერი კანონმდებლობა, პოლიტიკური პარტიები, რეგიონალური ხელისუფლებები და დამოუკიდებელი უნივერსიტეტები და მედია. ლათინურ ამერიკაში საპრეზიდენტო სისტემა შერწყმულია პროპორციულ წარმომადგენლობასთან, რაც ბადაებს პოპულისტურ ლიდერებს და მრავალრიცხოვან პარტიათა არასტაბილურ კომბინაციას.

ბევრი დასავლური მთავრობა და მეცნიერი ხელს უწყობს ძლიერი და ცენტრალიზებული სახელმწიფოების შექმნას მესამე სამყაროში. ამ ქვეყნის ლიდერთა თქმით ძალაუფლება მათ სჭირდებათ ფეოდალიზმის დასამხობად, გამაგრებული კოალიციის გასარღვევად, ჯგუფურ ინტერესთა გასანივტრალეზად და ქაოტური საზოგადოების მოსაწყესრიგებლად. მაგრამ ამ დროს ერთმანეთში ურევნ ლეგიტიმური ხელისუფლებისა და ძალის მქონე ხელისუფლების საჭიროებას. ლეგიტიმურ ხელისუფლებას, როგორც წესი, შეუძლია წესრიგის დამყარება და მკაცრი პოლიტიკის გატარება, თუმცა ნელა, კოალიციის შექმნის გზით. ბოლოს და ბოლოს, თითქმის არავინ ამბობს, რომ ხელისუფლებათ განვითარებად ქვეყნებში არ უნდა ჰქონდეთ ადეკვატური პოლიციური ძალაუფლება; პრობლემა იქმნება იმ სხვა პოლიტიკურ, სოციალურ და ეკონომიკურ ძალაუფლებებში, რაც მათ გარშემო იყრის თავს. კრიზისის შემთხვევაში, მაგალითად, სამოქალაქო ომისას, კონსტიტუციურ ხელისუფლებებს არ შეუძლიათ ეფექტური მართვა, მაგრამ მისი ალტერნატივა – სახელმწიფო ყოვლისმომცველი უშიშროების აპარატით, რომელიც კონსტიტუციურ უფლებებს ზღუდავს – ვერც წესრიგს ამყარებს და ვერც კარგ მთავრობას აყალიბებს. უფრო ხშირად მსგავსი სახელმწიფო მტაცებელი ხდება, მართალია, ის ამყარებს გარკვეულ წესრიგს, მაგრამ ამავე დროს აპატიმრებს ოპოზიციას, აჩუქებს უკმაყოფილოებს, ახდენს ინდუსტრიათა ნაციონალიზაციას და კონფისკაციას უტარებს პირად საკუთრებას. მართალია, ანარქია საშიშია, მაგრამ ამ საუკუნეში ადამიანის თავისუფლებისა და ბედნიერების უდიდესი საფრთხე გამოწვეული იყო არა უწესრიგობით, არამედ ზედმეტად ძლიერი, ცენტრალიზებული სახელმწიფოების მიერ, როგორებიც

იყო ნაციისტური გერმანია, საბჭოთა რუსეთი და მაოისტური ჩინეთი. მესამე სამყარო საესეა ძლიერი სახელმწიფოების სისხლიანი ნახელავით.

ისტორიულად, გადაუმოწმებელი ცენტრალიზაცია ლიბერალური დემოკრატიის მტერია. მეცხრამეტე საუკუნეში ევროპაში პოლიტიკური მონაწილეობის ზრდასთან ერთად ძალაუფლება თანაბრად ნაწილდებოდა ინგლისისა და შვედეთის მსგავს ქვეყნებში, სადაც შუა საუკუნეების კრებები, ადგილობრივი მთავრობები და რეგიონალური საბჭოები ძლიერი რჩებოდა. მეორე მხრივ, საფრანგეთისა და პრუსიის მსგავსი ქვეყნები, სადაც მონარქიას ძალაუფლება ეფექტურად ჰქონდა ცენტრალიზებული (ჰორიზონტალურად და ვერტიკალურად), ხშირად არალიბერალური და არადემოკრატიული ხდებოდნენ. დამთხვევა არ არის, რომ მეოცე საუკუნის ესპანეთში ლიბერალიზმის პლაცდარმი კატალონიაში იყო, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში რჩებოდა დამოუკიდებელ და ავტონომიურ რეგიონად. ამერიკაში სახელმწიფო, ადგილობრივი და კერძო ინსტიტუტების მრავალფეროვნებამ უფრო ადვილი გახადა ხმის მიცემის უფლების სწრაფი ზრდა, რაც მეცხრამეტე საუკუნეში მოხდა. არტურ შლზინგერ უფროსს აღწერილი აქვს, თუ როგორ ცდილობდა თითქმის ყველა შტატი და ინტერესის ჯგუფი ფედერალური მთავრობის შესუსტებას და დაშლასაც კი ამერიკის არსებობის პირველ 50 წელს.⁷ უფრო ახალი მაგალითი რომ მოვიყვანოთ, ინდოეთის ნახევრად ლიბერალური დემოკრატია გადარჩა სწორედ იმის გამო – და არა მიუხედავად იმისა – რომ ქვეყანაში არსებობს განსხვავებული ენების, კულტურებისა და კასტების ძლიერი რეგიონები. დასკვნა ლოგიკურად, ტავტოლოგიურადაც კი გამომდინარეობს: პლურალიზმის არსებობა წარსულში ხელს უწყობს პოლიტიკური პლურალიზმის არსებობას აწმყოში.

50 წლის წინ, განვითარებადი სამყაროს პოლიტიკოსებს განსაკუთრებული ძალაუფლება მაშინ მოდური ეკონომიკური ლოქტინების – როგორც იყო, მაგალითად, ინდუსტრიის ნაციონალიზაცია – განსახორციელებლად უნდოდათ. დღეს მათ შემცველებს იგივე ძალაუფლება სჭირდებათ იმავე ინდუსტრიების პრივატიზაციისათვის. მენემი თავის მეთოდების აუცილებლობას ამართლებს მკაცრი ეკონომიკური რეფორმების გატარების საჭიროებით. იგივე არგუმენტები მოჰყავთ ეკვადორის აბდალა ბუქარემს და ფუჯიმორის. გამსესხებელი ინსტიტუტები, როგორებიცაა საერთაშორისო სავალუტო ფონდი და მსოფლიო ბანკი, ამ თხოვნებს სიმპატიით ეკიდებოდა და ფასიანი ქაღალდების ბაზარიც უხვი იყო. მაგრამ განსაკუთრებული შემთხვევების გარდა (ვთქვათ, ომების) არალიბერალური საშუალებებით ლიბერალური მიზნები ვერ მიიღწევა. კონსტიტუციური მთავრობა ეკონომიკური რეფორმების პოლიტიკის წარმატებით გატარების საწინდარია. აღმოსავლეთი აზიისა და ცენტრალური ევროპის გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ, იმ რეჟიმებს – იქნება ეს, აღმოსავლ-

თი აზრის ავტორიტარული თუ პოლონეთის, უნგრეთისა და ჩეხეთის მსგავსი ლიბერალური დემოკრატიები —, სადაც იცავენ პიროვნების უფლებებს, საკუთრებისა და კონტრაქტის უფლებების ჩათვლით, ქმნიან კანონისა და ადმინისტრაციის საფუძვლებს, მოჰყვება კაპიტალიზმი და ეკონომიკური აღმავლობა. გაშინგტონის ეუდრო ვილსონის საერთაშორისო ცენტრში წარმოთქმულ სიტყვაში, რომელიც კაპიტალიზმის განვითარების პირობებს ეხებოდა, ფედერალური რეზერვის თავმჯდომარემ ალან გრინსპენმა განაცხადა, რომ „თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის გზის გამკვლევი მექანიზმი...არის ადამიანის უფლებები, რომელსაც მიუეკერძოებელი სასამართლო იცავს“.

დასასრულ, და ალბათ, რაც ყველაზე მთავარია, კარგი საქმის საკეთებლად ერთ ადგეას თავმოყრილი ძალაუფლება ბოლოს შეიძლება ცუდის საკეთებლად იქნას გამოყენებული. როდესაც ფუჯიმორიმ პარლამენტი დაითხოვა, მისმა მხარდამჭერთა რიცხვმა მანამდე არნახულ რაოდენობას მიაღწია, მაგრამ ბოლოდროინდელი გამოკითხვები გვიჩვენებს, რომ ისინი, ვინც მანამდე მის მოქმედებას იწონებდნენ, ახლა ფიქრობენ, რომ მაშინ უფრო თავშეკავებული პოზიციის დაჭერა აჯობებდა. 1993 წელს ბორის ელცინმა პირდაპირი მნიშვნელობით შეუთია რუსეთის პარლამენტს, რისი მიზეზიც თავად პარლამენტის არაკონსტიტუციური ქმედება გახდა. შემდეგ მან შეაჩერა საკონსტიტუციო სასამართლო, დამალა ადგილობრივი მმართველობის სისტემა და დაითხოვა რამდენიმე გუბერნატორი. ჩეჩენეთის ომიდან ეკონომიკურ პროგრამებამდე ელცინი სისტემატურად უგულბელყოფს კონსტიტუციურ პროცედურებსა და საზღვრებს. ელცინი შეიძლება გულში ლიბერალური დემოკრატია, მაგრამ მისმა ქმედებებმა რუსეთში სუპერსაპრეზიდენტო სისტემა შექმნა. ჩვენ მხოლოდ ვიმედოვნებთ, რომ მისი შემცველი ამას ბოროტად არ გამოიყენებს.

საუკუნეების განმავლობაში დასავლელ ინტელექტუალებში არსებობდა ტენდენცია, რომ კონსტიტუციური ლიბერალიზმი განეხილათ როგორც ძველმოდური სავარჯიშო კანონების შექმნაში, ფორმალისმი, რომელმაც უკან უნდა დაიხიოს, როდესაც საზოგადოებაში დიდ მანკიერებებთან ბრძოლაზე მიდგება საქმე. ამ შეხედულების ყველაზე მეტყველ არგუმენტს წარმოადგენს დიალოგი რობერტ ბოლტის პიესაში „ყველა სეზონის ადამიანი“. ახალგაზრდა უილიამ როუპერი, რომელსაც ბოროტებასთან შებრძოლება სურს, გაოგნებულია სერ თომას მორის ერთგულებით კანონისადმი. მორი წყნარად იცავს თავს.

მორი: რას იზამდი? კანონში დიდ გზას გაჭრიდი ეშმაკის გამოსადევნად?

როუპერი: მე ინგლისის ყველა კანონს გავჭრიდი ამის გასაყეთებლად!

მორი: და როდესაც უკანასკნელი კანონიც დაეცემოდა და ეშმაკი შენ შემოგიტრიალდებოდა — სად დაიმალებოდი, როუპერ, თუ კანონები აღარ იარსებებდა?

ეთნიკური კონფლიქტი და ომი

1996 წლის 8 დეკემბერს ჯეკ ლანგმა დრამატული მგზავრობა განახორციელა ბელგრადში. ცნობილი ფრანგი პოლიტიკოსი, კულტურის ყოფილი მინისტრი შთააგონა სტუდენტურმა დემონსტრაციებმა, რომლის ათეულობით ათასი მონაწილე სლობოდამ მილოშევიჩის წინააღმდეგ გამოდიოდა, იმ კაცის წინააღმდეგ, რომელსაც ლანგი და ბევრი დასავლელი ინტელექტუალი ბალკანეთის ომის დაწყებაში ადანაშაულებს. ლანგს უნდოდა მორალური მხარდაჭერა გამოეხატა იუგოსლავიელი ოპოზიციონერებისადმი. მოძრაობის ლიდერებმა ის ოფისებში – ფილოსოფიის დეპარტამენტში – მიიღეს მხოლოდ იმისათვის, რომ გაეძევინათ, გამოეცხადებინათ „სერბების მტრად“ და ქვეყნის დატოვება ებრძანებინათ. აღმოჩნდა, რომ სტუდენტები მილოშევიჩს ომის დაწყებაში კი არა, მის წაგებაში ადანაშაულებდნენ.

ლანგის კონფუზის მიზეზი ორი გავრცელებული და ზშირად მცდარი მოსაზრებაა, რომ დემოკრატიის ძალები ეთნიკური ჰარმონიისა და მშვიდობის ძალებია. ეს აუცილებლად სწორი არ არის. ზრდასრული ლიბერალური დემოკრატიები, როგორც წესი, ეთნიკურ დაყოფას ძალადობისა და ტერორის გარეშე ახორციელებენ და მშვიდობით თანაარსებობენ სხვა ლიბერალურ დემოკრატიებთან ერთად. მაგრამ კონსტიტუციური ლიბერალიზმის ფონის უქონელ, დანაწევრებულ საზოგადოებაში დემოკრატიის დანერგვამ გამოიწვია ნაციონალიზმი, ეთნიკური კონფლიქტი და ომიც კი. კომუნიზმის დამხობის შემდეგ საბჭოთა კავშირსა და იუგოსლავიაში ჩატარებულ არჩევნებში ნაციონალისტ სეპარატისტებმა გაიმარჯვეს, რამაც ამ ქვეყნების დამლა გამოიწვია. ეს თავისთავად ცუდი არ იყო, რადგანაც ეს ქვეყნები ერთმანეთთან ძალით იყო შეკავშირებული. მაგრამ სწრაფმა გამოყოფამ, ახალ ქვეყნებში არსებული ბევრი უმცირესობისათვის გარანტიების, ინსტიტუტებისა და პოლიტიკური ძალაუფლების არარსებობამ გამოიწვია აჯანყებებისა და რეპრესიების ტალღა, ზოგ ქვეყანაში, მაგალითად, ბოსნიაში, აზერბაიჯანსა და საქართველოში კი – ომი.

არჩევნები მოითხოვს, რომ პოლიტიკოსებმა იბრძოლონ ამომრჩეველთა ხმების მოსაპოვებლად. საზოგადოებაში, სადაც არ არსებობს მულტიეთნიკურ ჯგუფთა არსებობის ან ასიმილაციის ძლიერი ტრადიციები, ყველაზე მარტივია მხარდაჭერის მოპოვება რასობრივი, ეთნიკური ან რელიგიური ხაზით. როგორც კი ეთნიკური ჯგუფი ძალაუფლებას იგდებს ხელში, ის ცდილობს სხვა ეთნიკურ ჯგუფთა დაჩაგვრას. კომრომისი წარმოუდგენელი ჩანს: შეიძლება მოილაპარაკო მატერიალურ საკითხებზე, როგორებიცაა საცხოვრებელი სახლები, საავადმყოფოები და დანხარებები, მაგრამ როგორ უნდა მოგვარდეს განსხვავება ეროვნულ რელიგიასთან დაკავშირებით? ამგვარად

წარმოებული პოლიტიკური ძალადობა შეიძლება სწრაფად გადაიზარდოს ძალადობაში. ოპოზიციური მოძრაობები, შეიარაღებული აჯანყებები და ბუნტები აფრიკაში ხშირად მიმართულა ეთნიკური ნიშნით გამორჩეული რეჟიმების წინააღმდეგ, რომელთა უმრავლესობამაც ძალაუფლებას არჩევნების გზით მიაღწია. 1960 წელს აფრიკული და აზიური დემოკრატიების დამსობის მიმოხილვისას ორმა მეცნიერმა დაასკვნა, რომ დემოკრატიის არსებობა „უბრალოდ შეუძლებელია გაჯერებული ეთნიკური კონფერენციის პირობებში“. ბოლოდროინდელმა გამოკვლევებმა, განსაკუთრებით, ცენტრალურ აზიასა და აფრიკაში დაადასტურა ეს პესიმიზმი. ეთნიკური კონფლიქტების ცნობილი ექსპერტი დონალდ ჰოროვიცი ასკვნის: „როდესაც სახეზეა დაყოფილ საზოგადოებებში დემოკრატიის კონკრეტული ჩავარდნების შემამოფოთებელი რაოდენობა... გინდება ხელი ჩაიქნო. რა აზრი აქვს არჩევნების ჩატარებას, თუ მათი ერთადერთი შედეგი ზამბიაში ბემბათი დომინირებული რეჟიმის ნიანჯას რეჟიმით შეცვლაა, როდესაც ორივე მხოლოდ საკუთარ ინტერესებს ითვალისწინებს, ან ბენინში სამხრეთის რეჟიმის ჩრდილოეთის რეჟიმით შეცვლა, როდესაც არც ერთი რთავს მეორეს სახელმწიფოს მართვაში?“⁸

ბოლო დეკადის განმავლობაში საერთაშორისო ურთერთობების სპეციალისტთა ოპტიმისტური დებატები შეეხება „დემოკრატიულ მშვიდობას“ – დაშვებას, რომ დემოკრატიულ ქვეყნებს არასოდეს უოძიათ ერთმანეთთან. დებატი საინტერესო შინაარსობრივ კითხვებს აღძრავს (ითვლება თუ არა ამერიკის სამოქალაქო ომი? ატომური იარაღი უკეთესად ამყარებს მშვიდობას?) და სტატისტიკურმა მონაცემებმაც კი საინტერესო დისკუსიები გამოიწვია (როგორც მეცნიერმა დევიდ სპირომ აღნიშნა, რადგან ბოლო 200 წლის განმავლობაში ბევრი არც ომი ყოფილა და არც დემოკრატია არსებულა, დემოკრატიებს შორის ომის არარსებობა შეიძლება უბრალო შემთხვევითობით აიხსნას. მისი ოჯახის არც ერთ წევრს არ მოუგია ლატარეაში, მაგრამ ამ შთამბეჭდავი კორელაციის ახსნას არავინ ცდილობს). მაგრამ თუ სტატისტიკური მონაცემები სწორია, რითი შეიძლება ამ ფაქტის ახსნა? კანტი, დემოკრატიული მშვიდობის თეორიის მიმდევარი, ამბობდა, რომ ის, ვინც ომის ხარჯებს იხდის, ანუ ხალხი, თავად იღებს გადაწყვეტილებებს, ამიტომ, ბუნებრივია, რომ მეტ სიფრთხილესაც იჩენს. ეს განცხადება გულისხმობს, რომ დემოკრატიები უფრო მშვიდობიანი ხასიათისაა. არადა, ისინი სხვა სახელმწიფოებთან შედარებით ომს უფრო ხშირად იწყებენ და უფრო დაჟინებულებიც არიან. მშვიდობა იმარჯვებს მხოლოდ მაშინ, როდესაც დემოკრატიები ერთმანეთს ეჯახება.

როდესაც ამ კორელაციის მიზეზის ძებნას ვიწყებთ, ერთი რამ ცხადი ხდება: დემოკრატიული მშვიდობა სინამდვილეში ლიბერალური მშვიდობაა. კანტი მეთვრამეტე საუკუნეში ცხოვრობდა და სწამდა, რომ დემოკრატიები

ტირანიულნი არიან და მან ისინი ხაზგასმით გამოორიცხა მშვიდობის ზონაში მცხოვრებ „რესპუბლიკურ“ მთავრობათა მისეული კონცეფციიდან. რესპუბლიკანობაში კანტისათვის ნიშნავდა ძალაუფლების განაწილებას, სამართლის უზენაესობას, პიროვნების უფლებების დაცვასა და ხელისუფლებაში რეპრეზენტაციის გარკვეულ დონეს (თუმცა, ეს ხმის მიცემის საყოველთაო უფლებასთან ახლოსაც კი არ იყო). რესპუბლიკებს შორის არსებული „მუდმივი მშვიდობის“ კანტისეული სხვა ახსნები ახლოსაა კონსტიტუციურ და ლიბერალურ მახასიათებლებთან: მოქალაქეთა უფლებების ურთიერთპატივისცემა, გადამოწმებისა და ბალანსების სისტემა, რომელიც მიმართულია იმისაკენ, რომ ერთმა ადამიანმა ვერ შეძლოს ქვეყნის ომში ჩათრევა და კლასიკური ლიბერალური ეკონომიკური პოლიტიკა, რომლისგანაც ყველაზე მნიშვნელოვანია თავისუფალი ვაჭრობა – ეს ქმნის ურთიერთდაქვემდებარულობას, რაც ომს ძვირს ზდის, თანამშრომლობას კი – სასარგებლოს. მაიკლ დოილი, ამ საგნის წამყვანი მკვლევარი, თავის 1997 წელს გამოცემულ წიგნში „ომისა და მშვიდობის გზები“ ადასტურებს, რომ მხოლოდ დემოკრატიას, კონსტიტუციური ლიბერალიზმის გარეშე, მშვიდობის მაწარმოებელი ფუნქციები არ გააჩნია:

“კანტი არ ენდობოდა თავისუფალ, დემოკრატიულ მაჟორიტარიზმს. მისი მსჯელობა არ უჭერს მხარს მტკიცებას, რომ ყველა წარმომადგენლობითი სისტემა – დემოკრატია – უნდა იყოს მშვიდობისმოყვარე საერთოდ ან მსგავსი დემოკრატიების მიმართ. მრავალი წარმომადგენლობითი სისტემა არალიბერალური იყო. თანამედროვეობამდე ორი ათასი წლით ადრე ხალხის მმართველობა საყოველთაოდ იყო ასოცირებული ავრესიულობასთან (თუკიდიდე) და იმპერიალიზმთან (მაკიაველი)... საშუალო ამომრჩევლის არჩევანი შეიძლება იყოს „ეთნიკური წმენდა სხვა დემოკრატიული სახელმწიფოების წინააღმდეგ“.

ლიბერალური და არალიბერალური დემოკრატიების განსხვავება ნათელს ფენს კიდევ ერთ საოცარ სტატისტიკურ კორელაციას. პოლიტოლოგები ჯეკ სნაიდერი და ედვარდ მანსფილდი, მონაცემთა შთამბეჭდავი რაოდენობის გამოყენებით ამტკიცებენ, რომ ბოლო 200 წლის განმავლობაში დემოკრატიზირებადი ქვეყნები გაცილებით ხშირად იწყებდნენ ომს, ვიდრე სტაბილური ავტოკრატიები ან ლიბერალური დემოკრატიები. იმ ქვეყნებში, რომლებიც არ არიან დამყარებულნი კონსტიტუციურ ლიბერალიზმზე, დემოკრატიის აღზევებას ჰიპერ-ნაციონალიზმი და ომის მოთხოვნები მოჰყვება. როდესაც პოლიტიკური სისტემა იხსნება, სხვადასხვა ჯგუფები შეუთავსებელი ინტერესებით ძალაუფლებას ხელში იგდებენ და მათი მოთხოვნების განხორ-

ციელებას ცდილობენ. პოლიტიკური და სამხედრო ლიდერები, რომლებიც ხშირად ძველი ავტორიტარული რეჟიმის ბრძოლაგადატანილი გადმონამთები არიან, აცნობიერებენ, რომ წარმატების მისაღწევად საჭიროა ხალხის ეროვნული იდეის გარშემო დარაზმვა. შედეგი უცვლელად არის აგრესიული რიტორიკა და პოლიტიკა, რაც ხშირად ითრევს ქვეყნებს კონფრონტაციებსა და ომში. ამის მაგალითები მრავლადაა, დაწყებული ნაპოლეონ მესამის საფრანგეთიდან, ვილჰელმის გერმანიიდან, ტაიშოს იაპონიიდან და დამთავრებული დღევანდელი გაზეთების ყურადღების ცენტრში მოხვედრილი ქვეყნებით: იქნება ეს სომხეთი, ჰერბაიჯანი თუ მილოშევიჩის სერბია. როგორც აღმოჩნდა, დემოკრატიულ მმართველობას ცოტა რამ თუ აქვს საერთო დემოკრატიასთან.

ამერიკული გზა

ერთი ამერიკელი მეცნიერი ცოტა ხნის წინათ ყაზახეთში იმყოფებოდა ამერიკის მთავრობის მიერ დაფინანსებული მისიით, რათა დახმარებოდა ახალ პარლამენტს საარჩევნო კანონების შექმნაში. მისმა მოსაუბრემ, ყაზახეთის პარლამენტის უფროსმა წევრმა, უარყო ის მრავალი არჩევანი, რომელსაც მას ამერიკელი ექსპერტი სთავაზობდა და განაცხადა: „ჩვენ გვინდა, რომ ჩვენი პარლამენტი ზუსტად თქვენი კონგრესისნაირი იყოს“. ამერიკელი შემოთქმულა და, როგორც იხსენებს, ძალიან შეეცადა არ ეთქვა ის სამი სიტყვა, რომელიც იმ წამს ენაზე მოადგა: „არა, არ შეიძლება“. ეს შეხედულება უცნაური სულაც არ არის. დემოკრატიის საქმით დაკავებული ამერიკელები საკუთარ სისტემას განიხილავენ, როგორც მოუქნელ მანქანას, რომლის არსებობაც სხვა ქვეყნებმა არ უნდა დაუშვან. სინამდვილეში, ამერიკული კონსტიტუციის ზოგიერთი ასპექტის შემოღება არალიბერალურ დემოკრატიასთან დაკავშირებულ ბევრ პრობლემას გაანეიტრალებდა. აშშ კონსტიტუციის საფუძვლად მდებარე შიში ძალაუფლების ერთ ადგილას დაგროვებისა დღეს ისევე მნიშვნელოვანია როგორც 1789 წელს. როგორც გამოჩნდა, ყაზახეთს კარგ სამსახურს გაუწევდა ამერიკის კონგრესის მსგავსი ძლიერი პარლამენტი მათი პრეზიდენტის უზომო მადის დასაოცებლად.

უცნაურია, რომ ამერიკა ასე ხშირად უჭერს მხარს არჩევნებსა და პლებისციტურ დემოკრატიას საზღვარგარეთ. ამერიკული სისტემის განმასხვავებელი ნიშანი მისი დემოკრატიულობა კი არაა, პირიქით, მისი არადემოკრატიულობაა, რომელიც ელექტორულ უმრავლესობას მრავალ ბარიერს უქმნის. სახელმწიფოს სამი განშტოებიდან ერთს – ზოგთა აზრით მთავარს – აურჩეველი 9 კაცი და ქალი უძღვევა უვადოდ სიცოცხლის ბოლომდე.

სენატი ყველაზე არარეპრეზენტატიული უმაღლესი პალატაა მსოფლიოში, ლორდთა პალატის გამოკლებით, რომელსაც ძალა არა აქვს (ყოველი შტატი, მიუხედავად მოსახლეობის რაოდენობისა, 2 სენატორს აგზავნის ვაშინგტონში – კალიფორნიის 30 მილიონიან მოსახლეობას იმდენივე ხმა აქვს სენატში, რამდენიც 3,7 მილიონიან არიზონას, რაც იმას ნიშნავს, რომ ქვეყნის 16 პროცენტის წარმომადგენელ სენატორებს ნებისმიერი კანონპროექტის ბლოკირება შეუძლიათ). მსგავსად, ამერიკის საკანონმდებლო ორგანოებში უმრავლესობის კი არა, უმცირესობის მმართველობაა, რაც ყველაზე გასაკვირია. სახელმწიფო ძალაუფლების კიდევ ერთხელ გადასამოწმებლად, შტატის და ადგილობრივი ხელისუფლებები ძლიერი და ფედერალური ხელისუფლების მათ ტერიტორიაზე შემოჭრის ყოველ მცდელობას ებრძვიან. კერძო ბიზნესი და სხვა არასამთავრობო ჯგუფები შეადგენენ კიდევ ერთ სტრატას საზოგადოებაში, რასაც ტოკვილი საშუამავლო ასოციაციებს უწოდებს.

ამერიკული სისტემა დაფუძნებულია ადამიანის ბუნების დაუფარავად პესიმისტურ კონცეფციაზე, რომელიც გულისხმობს, რომ ადამიანს ძალაუფლება არ უნდა ანდო. ცნობილია მედისონის გამოთქმა: „ადამიანები რომ ანგელოზები იყვნენ, მთავრობა საჭირო არც იქნებოდა“. დასავლურ ისტორიაში დემოკრატიული მმართველობის მეორე მოდელი საფრანგეთის დემოკრატიასა და დამყარებული. ფრანგული მოდელი ადამიანთა კეთილშობილების რწმენას ემყარება. რაკი ძალაუფლების წყარო ადამიანები არიან, ძალაუფლება არ უნდა შეიზღუდოს, რათა შეძლოს სრულყოფილი საზოგადოების შექმნა. (ლორდ ექტონის დაკვირვებით, საფრანგეთის რევოლუციის მთავარი მიზანი იყო არა ერთპიროვნული ძალაუფლების შეზღუდვა, არამედ ყველა სხვა ხელისშემშლელი შუამდებარე ძალაუფლების გაუქმება). არადასავლური ქვეყნების უმეტესობამ ფრანგული მოდელი მიიღო. ამის ერთ-ერთი და არცთუ უმნიშვნელო მიზეზი ისაა, რომ პოლიტიკოსებს მოსწონთ სახელმწიფოსათვის, ანუ საკუთარი თავისათვის ძალაუფლების მინიჭების შესაძლებლობა. ამ ქვეყნების უმეტესობა ქაოსის, ტირანიის ან ორივეს კლანჭებში მოექცა. ეს არც უნდა იყოს გასაკვირი. ბოლოს და ბოლოს, თავად საფრანგეთმაც, რევოლუციის შემდეგ გაიარა ორი მონარქია, ორი იმპერია, ერთი პროტოფაშისტური დიქტატურა და ხუთი რესპუბლიკა.⁹

რა თქმა უნდა, კულტურები განსხვავდება და სხვადასხვა საზოგადოებას ხელისუფლების განსხვავებული მოდელი სჭირდება. ეს ამერიკული გზის მთლიანად გადმოღების მოთხოვნა კი არ არის, არამედ ლიბერალური დემოკრატიის უფრო ფართო გაგებისა, რომელიც ამ ფრაზის ორივე ნაწილზე გაამახვილებდა ყურადღებას. ახალი პოლიტიკის შემოღებამდე საჭიროა კონსტიტუციური ლიბერალური ტრადიციის აღდგენა, რომელსაც ცენტრალუ-

რი ადგილი უჭირავს დასავლეთის გამოცდილებასა და კარგი მთავრობების ჩამოყალიბებაში მთელი მსოფლიოს მასშტაბით. დასავლეთის ისტორიაში პოლიტიკური პროგრესი იყო შედეგი იმისა, რომ საუკუნეთა მანძილზე ადამიანები ჩაწვდნენ იმას, რასაც დამოუკიდებლობის დეკლარაცია „გარკვეულ განუყოფელ უფლებებს“ უწოდებს და რომ „ამ უფლებების დასაცავად იქმნება ხელისუფლება“. თუ დემოკრატია თავისუფლებასა და კანონს არ იცავს, მაშინ ვერაფერი ნუგეშია, რომ ის დემოკრატიაა.

საგარეო პოლიტიკის ლიბერალიზაცია

კონსტიტუციური ლიბერალიზმის სწორ შეფასებას ამერიკის საგარეო პოლიტიკისათვის სხვადასხვა შედეგი აქვს. პირველ რიგში, ეს გარკვეულ თავმდაბლობას მოითხოვს. ქვეყანაში არჩევნების ჩატარება ადვილია, მაგრამ საზოგადოებაში კონსტიტუციური ლიბერალიზმის დანერგვა გაცილებით უფრო რთული. ჭეშმარიტი ლიბერალიზაცია და დემოკრატიზაცია ხანგრძლივი პროცესია, რომელშიც არჩევნები მხოლოდ ერთი ნაბიჯია. შესაბამისი მომზადების გარეშე ის შეიძლება მცდარიც აღმოჩნდეს. ცნობენ რა ამ ფაქტს, ხელისუფლებები და არასამთავრობო ორგანიზაციები იმუშავებენ სხვადასხვა ხერხს განვითარებად ქვეყნებში კონსტიტუციური ლიბერალიზმის დასამკვიდრებლად. დემოკრატიის ეროვნული ფონდი ხელს უწყობს თავისუფალ ბაზრებს, დამოუკიდებელ პროფკავშირებსა და პოლიტიკურ პარტიებს. აშშ საერთაშორისო განვითარების სააგენტო აფინანსებს დამოუკიდებელ სასამართლოებს. მაგრამ, საბოლოოდ, არჩევნები ყველაფერს ჩრდილავს. თუ ქვეყანა არჩევნებს ატარებს, ვაშინგტონი და დანარჩენი მსოფლიო ბევრ რამეს მოუთმენს არჩევნების შედეგად მოსულ ხელისუფლებებს, როგორც ისინი ელცინს, აკაევსა და მენემს უთმენენ. გამოსახულებისა და სიმბოლოების ეპოქაში არჩევნების დაფიქსირება ადვილად შეიძლება ფირზე (როგორ შეიძლება ტელევიზიით კანონის უზენაესობის გადაცემა?). მაგრამ არჩევნების შემდეგ ცხოვრება გრძელდება, განსაკუთრებით მათთვის, ვინც ამ ქვეყანაში ცხოვრობს.

მეორე მხრივ, თავისუფალი და სამართლიანი არჩევნების არქონა უნდა იქნას განხილული როგორც ერთ-ერთი ნაკლი და არა თავისთავად ტირანიზე მიმნიშნებელი. არჩევნები მმართველობის მნიშვნელოვანი, და არა ერთადერთი ღირსებაა. ხელისუფლება კონსტიტუციური ლიბერალიზმის საზომითაც უნდა შეფასდეს. ეკონომიკური, სამოქალაქო და რელიგიური თავისუფლებანი ადამიანის დამოუკიდებლობისა და ღირსების საფუძველია. თუ შუზღუდული დემოკრატიის მქონე ხელისუფლება სტაბილურად აფართოებს ამ თავისუფლებებს, ის დიქტატურად არ უნდა იწოდებოდეს. შეზღუდული პო-

ლიტერატურა არჩევანის მიუხედავად, ქვეყნები, როგორებიცაა: სინგაპური, მა-ლაიზია და ტაილანდი, მათ მოქალაქეებს უკეთეს გარემოს სთავაზობს სი-ცოცხლის, თავისუფლებისა და ბედნიერებისათვის, ვიდრე ერაყისა და ლიბი-ის მსგავსი დიქტატურები ან სლოვაკეთისა და განას მაგვარი არალიბერა-ლური დემოკრატიები. გლობალური კაპიტალიზმის ზეწოლას ლიბერალიზა-ციის პროცესის წინ წაწევა შეუძლია. ბაზარს და მორალს შეუძლიათ თანა-არსებობა. ჩინეთმა კი, რომელიც ღრმად რეპრესიულ რეჟიმად რჩება, თა-ვის მოქალაქეებს იმდენი ავტონომია და ეკონომიკური თავისუფლება მისცა, რამდენიც წინა თაობებს არ ენახათ. კიდევ ბევრი რამ უნდა შეიცვალოს, რომ ჩინეთს ლიბერალიზებული ავტოკრატია მაინც ვუწოდოთ, მაგრამ ამან არ უნდა შენიღბოს ის ფაქტი, რომ ბევრი რამ უკვე შეიცვალა.

და ბოლოს, ჩვენ უნდა აღვადგინოთ კონსტიტუციონალიზმი. წმინდა დე-მოკრატიაზე ყურადღების მქონე მეთვრამეტე გამახვილების ერთ-ერთი შედეგია, რომ გარდამავალ ქვეყნებში ახლებური კონსტიტუციის შექმნას ცოტა თუ ცდი-ლობს. კონსტიტუციონალიზმი, როგორც ეს მეთვრამეტე საუკუნის მის უდი-დეს მიმდევრებს, მონტესკიესა და მედისონს, ესმოდათ, შემოწმებებისა და ბალანსების რთული სისტემაა, რომელიც მიმართულია ძალაუფლების ერთ ხელში დაგროვებისა და თანამდებობის ბოროტად გამოყენების წინააღმდეგ. ეს უბრალოდ უფლებების ჩამონათვალის ჩამოწერით კი არა, სისტემის შექ-მნით ხდება, რომელშიც სახელმწიფოს არ შეეძლება ამ უფლებების დარღ-ვევა. ხელისუფლებაში სხვადასხვა ჯგუფი უნდა იყოს ჩართული, რადგანაც, როგორც მედისონმა აგვიხსნა: „ამბიციას ამბიცია უნდა დაუპირისპიროთ“. კონსტიტუციამ ხალხის ვნებათაღელვაც უნდა მოთოვოს, რისთვისაც მან უბ-რალოდ დემოკრატიული კი არა, წარმომადგენლობითი ხელისუფლება უნდა შექმნას. სამწუხაროდ, არაარჩევითი ორგანოების მრავალფეროვნებას, ხმის არაპირდაპირ მიცემას, ფედერალურ მოწყობასა და შემოწმებებსა და ბალან-სებს, რაც ევროპის ბევრ ფორმალურ თუ არაფორმალურ კონსტიტუციას ახასიათებს, დღეს ეჭვის თვალით უყურებენ. ის, რასაც შეიძლება ვაიმარის სინდრომი ვუწოდოთ გერმანიის მშვენივრად აგებული კონსტიტუციის „სა-პატივცემულოდ“ (ფაშინის თავიდან არიდება რომ ვერ შეძლო), ხალხს აფიქრებინებს, რომ კონსტიტუცია უბრალო ქაღალდების გროვაა, რომელ-საც არაფრის შეცვლა არ შეუძლია (თითქოს რომლიმე პოლიტიკურ სისტე-მას შეეძლო გერმანიაში ომის წაგების, სოციალური რევოლუციის, დიდი დეპრესიისა და ჰიპერინფლაციის ადვილად გადატანა). პირდაპირი დემოკ-რატიის დამყარების ხელისშემშლელი პროცედურები განიხილება როგორც ხალხის ხმის ჩამხშობი. დღეს მსოფლიოში ყველგან ვხედავთ ერთსა და იმა-ვე მაჟორიტარულ თემზე ვარიაციებს. პრობლემა ის არის, რომ დემოკრა-ტიზირებად ქვეყნებში გამარჯვებული ყოველთვის მართალია.

დემოკრატიის ნაკლოვანებანი

ჩვენ დემოკრატიულ ეპოქაში ვცხოვრობთ. კაცობრიობის ისტორიის უმეტეს ხანაში პიროვნების სიცოცხლეს, თავისუფლებასა და ბედნიერებას ემუქრებოდა მონარქიების აბსოლუტიზმი, ეკლესიათა დოგმატიზმი, დიქტატურის ტერორი და ავტორიტარიზმის რკინის მარწუხები. დიქტატურები და ერთი-ორი ტოტალიტარული რეჟიმი დღესაც არსებობს, მაგრამ გლობალური ბაზრის, ინფორმაციისა და მედიის სამყაროში ისინი უკვე ანაქრონიზმებად მოჩანან. დემოკრatiას ღირსეული ალტერნატივა აღარ აქვს, ის მოდერნულობის მოდური ტანსაცმლის ნაწილია. ასე რომ, 21-ე საუკუნეში მმართველობის პრობლემა, ალბათ, დემოკრატიის შიგნით არსებული პრობლემები იქნება. ეს მათ მოგვარებას უფრო ძნელებს, რადგანაც ისინი ლეგიტიმურობის მანტიაში არიან გამოხვეულნი.

არალიბერალური დემოკრატიები ლეგიტიმურობას და, შესაბამისად, ძალას იმ ფაქტიდან იღებენ, რომ ისინი მეტ-ნაკლებად დემოკრატიები არიან. არალიბერალური დემოკრატიების უდიდესი ხარვეზი მისივე მოქალაქეებისათვის მიყენებული ზიანის გარდა არის ის, რომ მას შეუძლია თავად ლიბერალური დემოკრატიის დისკრედიტაცია და მმართველობის დემოკრატიული სისტემისათვის ჩრდილის მიყენება. ეს უპრეცედენტო შემთხვევა არც იქნება. დემოკრატიის ყოველ ტალღას მოჰყვებოდა უკმაყოფილების ხანა, როდესაც ამბიციური ლიდერები და დაუდგრომელი მასები მის ახალ ალტერნატივებს ეძებდნენ. ამგვარი უკმაყოფილების ბოლო პერიოდში ევროპაში მსოფლიო ომებს შორის ხელისუფლებაში მოვიდნენ დემაგოგები, რომელთაგანაც ბევრი თავდაპირველად პოპულარული და არჩეულიც კი იყო. დღეს, როდესაც სახეზეა არალიბერალიზმის გადამდები ვირუსი, საერთაშორისო საზოგადოებას და, რაც მთავარია, ამერიკას, შეუძლია მნიშვნელოვანი როლი ითამაშოს. ნაცვლად ახალი ქვეყნების ძიებისა, დემოკრატიის დასამყარებლად და არჩევნების ჩასატარებლად, ჯობია, მოახდინონ დემოკრატიის კონსოლიდაცია იქ, სადაც მას უკვე ფეხი მოყიდებული აქვს, რათა წახალისდეს კონსტიტუციური ლიბერალიზმის განვითარება მთელ მსოფლიოში. დემოკრატია კონსტიტუციური ლიბერალიზმის გარეშე, უბრალოდ, შეუსაბამო კი არაა, საშიშია, რადგანაც თან მოაქვს თავისუფლებების ეროზია, ძალაუფლების ბოროტად გამოყენება, ეთნიკური დაყოფა და ომიც კი. 80 წლის წინათ ვუდრო ვილსონმა ამერიკა მეოცე საუკუნეში შეიყვანა ამოცანით – ყოფილიყო მსოფლიო უსაფრთხო დემოკრატიისათვის. შემდეგი საუკუნის მიჯნაზე ჩვენი ამოცანაა – იყოს დემოკრატია უსაფრთხო მსოფლიოსათვის.

შენიშვნები:

¹ Roger Kaplan, ed., *Freedom Around the World*, 1997, New York: Freedom House, 1997, pp. 21-22

² *Freedom in the World: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*, 1992-1993, pp. 620-26; *Freedom in the World*, 1989-1990, pp. 312-19

³ ტერმინი „ლიბერალი“ აქ ძველი, ევროპული მნიშვნელობით იხმარება, რასაც ახლა ხშირად კლასიკურ ლიბერალიზმს უწოდებენ. დღევანდელ ამერიკაში მისი მნიშვნელობა საკმაოდ განსხვავებულია, სახელდობრ, მასში იგულისხმება თანამედროვე კეთილდღეობის სახელმწიფო.

⁴ ინდონეზია, სინგაპური და მალაიზია ლიბერალიზმებადი ავტოკრატიების მაგალითებია, ხოლო სამხრეთ კორეა, ტაივანი და ტაილანდი ლიბერალურ ნახევარდემოკრატიებს წარმოადგენს. თუმცა ორივე ჯგუფი უფრო ლიბერალურია, ვიდრე დემოკრატიული. იგივე შეიძლება ითქვას რეგიონის ერთადერთ ლიბერალურ დემოკრატიაზეც იაპონიაში. ხოლო პაპუა ნიუ გვინეა და ფილიპინები არალიბერალური დემოკრატიის მაგალითებია აღმოსავლეთ აზიაში.

⁵ Larry Diamond, „Democracy in Latin America“, in Tom Farer, ed., *Beyond Sovereignty: Collectively Defending Democracy in a World of Sovereign States*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996, p. 73

⁶ Myron Weiner, „Empirical Democratic Theory“, in Myron Weiner and Ergun Ozbudun, eds., *Competitive Elections in Developing Countries*, Durham: Duke University Press, 1987, p. 20

⁷ Arthur Schlesinger, Sr., *New Viewpoints in American History*, New York: Macmillan, 1922, pp. 220-40

⁸ Alvin Rabushka and Kenneth Shepsle, *Politics in Plural Societies: A Theory of Democratic Instability*, Columbus: Charles E. Merrill, pp. 62-92; Donald Horowitz, „Democracy in Divided Societies“, in Larry Diamond and Mark F. Plattner, eds., *Nationalism, Ethnic Conflict and Democracy*, Baltimore: the Johns Hopkins University Press, 1994, pp. 35-55

⁹ Bernard Lewis, „Why Turkey is the Only Muslim Democracy“, *Middle East Quarterly*, March 1994, pp. 47-48

Summary

Farid Zakaria's *The Rise of Illiberal Democracy* (Foreign Affairs, November-December 1997) made quite a splash among scholars of democracy. It questioned an almost universally shared dictum that the West should support democracies all over the world, as such policies have led to proliferation of defective and superficial illiberal regimes that carry out elections only to legitimate rulers that do not respect the rule of law, personal and minority rights and private property. Zakaria wants these countries to follow the British example: first establish institutions of constitutional liberalism while keeping overwhelming majority of its population out of political participation for generations, and only later gradually enlarge the democratic base for such a regime.

While for the West this debate is largely theoretical and has practical relevance to some aspects of the foreign policy only, in a country like Georgia it pertains to crucial choices in current politics. Georgians who would like their country to follow the western path of liberal democracy grudge that elections are not free and fair enough, that self-governance is underdeveloped on the local level, but the same people are also afraid that the electorate, if allowed to make free choice, may follow some left- or right wing extremist demagogue rather than enlightened and rational democrats. In that case, is not it better to allow some playing around with votes in favor of a corrupt but reasonably rational leader rather than let some crazy populist take power? Or, better still, what about finding an enlightened enough dictator who teaches us how to observe laws, pay taxes, fairly compete in the market-place, and "prepares" us for eventual advent of universal suffrage? Supporters of such an option like to invoke the precedent of Augusto Pinochet, a Chilean dictator who may be facing justice for past (and very real) crimes, but had also successfully prepared his country for a smooth democratic transition. If such a dictator is really our best option, where should we expect him from?

On November 25, 2001 the Caucasian Institute for Peace, Democracy and Development organized a public discussion on these issues. Those present were not terribly optimistic of the immediate prospects of the

Georgian democracy but were skeptical of the Pinochet option either: to say the least, Georgia lacks a viable institution like the army on which a Pinochet could rely. This gives grounds for an unhappy version of optimism: Georgian democracy, however defective, may have reasons to continue.

Both the organization of the discussion and the publication of its proceedings were made possible with the help of CordAid foundation (the Netherlands).

CIPDD-ის ბიბლიოთეკა

1. შარლ ლუი მონტესკიე. *კანონთა გონი*
2. ჟან ჟაკ რუსო. *საზოგადოებრივი ხელშეკრულება*
3. *რუსი ფილოსოფოსები დემოკრატიასა და რეგოლაციებზე*
(ს. ფრანკი, ნ. ბერდიაევი, ს. ბულგაკოვი)
4. მოშე დაიანი. *ცხოვრება ბიბლიით*
5. *საზოგადოება და პოლიტიკა I*
(სოციალური და პოლიტიკური კვლევების აღმანახი)
6. *ჭკუა ვაისაგან*
(სოციალური და პოლიტიკური კვლევების აღმანახი)
7. ვია ნოდია. *საით?* (პოლიტიკური პუბლიცისტიკა)
8. იოჰან ჰაინცა. *HOMO LUDENS*
(ნაშრომი კულტუროლოგიაში)
9. *დემოკრატიის კლასიკური დოკუმენტები*
10. **Мераб Мамардашвили. Классический и неклассический идеалы рациональности**
11. ვაცლავ ჰაველი. *ძალა უძალოთა*

12. მერაბ მაძარდაშვილი. *ლექციები ფსიქოანალიზის შესახებ*
13. *საქართველოს პოლიტიკური სისტემა* (ცნობარი)
14. ფრენსის ფუკუიამა. *ისტორიის დასასრული და უკანასკნელი ადამიანი*
15. **ГРУЗИЯ – Данные о Вооруженных Силах**
(Материалы Русской разведки 1921 г.)
16. გია ნოდია. *კონფლიქტი აფხაზეთში – მიზეზები და გააზრება*
17. *საზოგადოება და პოლიტიკა II*
(სოციალური და პოლიტიკური კვლევების აღმანახი)
18. *საზოგადოება და პოლიტიკა III*
(სოციალური და პოლიტიკური კვლევების აღმანახი)
19. *სამხედრო-სამოქალაქო ურთიერთობები საქართველოს მაგალითზე*
20. ე. ჰ. კარი. *რა არის ისტორია?*

გამოსაცემად მზადაა

1. ქ. ს. ლუისი. *უბრალოდ, ქრისტიანობა*

